

KÜRESELLEŞMENİN FELSEFİ TEMELLERİ

Prof. Dr. Veysel SÖNMEZ*

Özet

Küreselleşme, kapitalist ülkelerce daha doğrusu 385 finans kuruluşunca tüm dünyanın pazar haline getirilmesi çabaları ve uygulamaları olarak ele alınabilir. Bu finans kuruluşları dünyayı kendileri için ortak bir pazar durumuna getirmek istiyorlar. Bu nedenle öncelikle, ulus devletlerin zayıflaması ve giderek ortadan kalkması gerekir. Bunu sağlamanın yolu da yerelliği, alt kültürleri (etnisiti), geleneği, göreneği, masalı, efsaneyi, dini, farklı inançları, değerleri, göreceliği ön plana çıkarmak ve bunları insan haklarıymış gibi göstermek, özellikle akli yadsımaktır. Ayrıca uluslararası işbölümünü, çok uluslu şirketleri, rekabeti, yani neo-liberalizmi kaçınılmaz bir son ve kurtuluş gibi sunmaktır. Küreselleşme stoa felsefesinden evrenselliği, pragmatizmden değişmeyi, yeniden yapılanmayı, göreceliği, Hegel'den liberal devlet anlayışını, Feyerabend'en yerelleşmeyi, alt kültürleri, her şey uyanı (anything goes), akla ve yönteme hayırı almıştır.

Anahtar Kavramlar: Küreselleşme, felsefe.

Abstract

Globalization can be seen as an endeavor create a world market by capitalist countries, actually by 385 financial organizations. There fore before all else national countries must be sapped of all strenght and be gradually elimineted. To achive this, they use cultural diversiti (ethnicity), traditions, stories, tales, religions, believes as a front for their operations and they ignore the logic. According to them, international division of labor, competition and international organizations are inevitable and it is a way for liberation. Globalization got universality from stoa phliosophy; change and reconstruction, relative from pragmatizm, liberal state approach from Hegel, and Localization, sub-cultures, anytning goes, and no for logic and method from Feyerabend.

Key Words: Globalization, phliosophy.

Öncelikle "küreselleşme", kavramı üzerinde durulması gerekir. "Küreselleşme, globalleşme, yeni dünya düzeni, post-modernizm, yerelleşme, neo-liberalizm" gibi kavramlar birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Aslında bu kavramların aynı anlama geldiği ve birinin

* Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

modası geçince ya da gözden düşünce yerine aynı anlama gelen başka bir kavramın oluşturulup, kullanıldığı savı da ileri sürülmektedir. (Kızılçelik 2001:3). Bu sav doğru ve tutarlı gözükmemektedir; çünkü küreselleşme, kapitalist dünya görüşüne ve uygulamalarına sahip A.B.D., A.B. ve Japonya tarafından gündeme getirilmekte, savunulmakta, uygulanmakta ve diğer devletlere dayatılmaktadır.

Küreselleşme, kapitalist ülkelerce daha doğrusu 385 finans kuruluşunca tüm dünyanın pazar haline getirilmesi çabaları ve uygulamaları olarak ele alınabilir. Bu finans kuruluşları dünyayı kendileri için ortak bir pazar durumuna getirmek istiyorlar. Bu nedenle öncelikle, ulus devletlerin zayıflaması ve giderek ortadan kalkması gerekir. Bunu sağlamanın yolu da yerelliği, alt kültürleri (etnisiti), geleneği, göreneği, masalı, efsaneyi, dini, farklı inançları, değerleri, göreceliği ön plana çıkarmak ve bunları insan haklarıymış gibi göstermek, özellikle aklı yadsımaktadır. Ayrıca uluslararası işbölümünü, çok uluslu şirketleri, rekabeti, yani neo-liberalizmi kaçınılmaz bir son ve kurtuluş gibi göstererek ulus devleti küçültmek, etkisizleştirmek ve giderek yok etmektir. Böylece ulus devletleri yıkarak onların yerine zayıf, her türlü sömürüye açık, çok kısa bir zamanda asimile edilecek topluluklar, kavram yerindeyse kabililer oluşturmak amaçlanmaktadır. (Amin 1999:93-120; Bauman 2000:137; Bauman 2000:92; Fukuyama:8-10; Walerstein 1997:36) Özetle; "zayıflat, böl, parçala, uyut ve yut" politikasını uygulamaktadırlar. Bu yeni bir anlayış değildir; çünkü İngiltere, A.B.D. ve diğer sömürgeciler bunu asırlarca başarıyla kullanılmışlardır.

Küreselleşmeyi savunanlar yukarıda belirtilen temel amaçlarını gizleyerek dünya barışı sağlamak, kalkınmayı, gönenci tüm dünya halklarına yaymak, insan haklarını genişletip gerçekleştirmek, insanlığın karşılaştığı sorunları çözmek olduğunu ön plana çıkarırlar. Oysa şimdiye dek hemen hemen tüm büyük yıkımların kapitalist ekonomiyi savunan sömürgeciler tarafından yapıldığı, doğayı kirlettikleri, dünyayı yaşanamaz, sömürüyü de gittikçe dayanılmaz hale getirdikleri, insanı yabancılaştırdıkları, madden ve manen yoksullaştırdıkları verilerle desteklenmektedir. Nitekim A.B.D., A.B. ve Japonya'ya transfer edilen sermaye, 1972-76 yıllarında 441 milyar dolardan 1992-95 yıllarında 1,364 milyar dolara yükselmiştir(Amin 2000:32). Ayrıca 19. yüzyılın başında dünyanın en zengin ve en yoksul ülkeler arasındaki kişi başına düşen gerçek gelirlerin orantısı 1/3'tü. 1900 yılında 1/10; 2000 yılında ise, 1/60 oldu (Barsamian 2001:49).

Yeni dünya düzenini savunanlar gizledikleri temel ve asıl amaçlarını gerçekleştirmek için tüm iletişim araçlarını, büyük ve küçük finans kuruluşlarını, bilim ve teknolojiyi, doğal kaynakları ve kitle imha silahlarını ellerinde tutarlar ve bu amaca karşı çıkan devletleri,

kuruluşları yıkmak amacıyla (Sosyalist blok, Kore, Endonezya, Malezya, Irak, Arjantin, Afganistan, Türkiye’de yaptıkları gibi) hiç duraksamadan kullanabilirler. Bu verilere göre küreselleşmenin gerçek amacının dünyayı tek pazar haline getirmek, tüm maddi ve manevi kaynakları çıkarı için kullanmak ve kapitalizme yeni bir görünüm vermek olduğu söylenebilir.

Kapitalizm (neo-liberalizm, küreselleşme, yeni dünya düzeni, post-modernizm, globalleşme) genellikle pragmatik felsefeye ve bazı özellikleriyle de Stoa felsefesine, Hegel’in ve Paul Feyerabend’in görüşlerine dayanır. Bu felsefi görüşleri kısaca ele alıp incelemek gerekir.

STOA FELSEFESİ

Stoacı görüş, Kıbrıslı Zenon (336-264) tarafından kurulup geliştirilmiştir. Bu felsefi görüşe göre; insanın bağımsızlığı ana düşüncedir. İnsan doğaya uygun yaşarsa, bağımsızlığını koruyup sürdürebilir; çünkü doğaya uygun yaşama akla uygun bir yaşama biçimidir. İnsan aklını kullanılıp doğaya uygun yaşarsa, mutlu olabilir. Bunun için duygulardan, iç güdülerden uzak durmak, doğaya akla uygun yaşamak; iyi, yani erdemli olmanın biricik yoludur. Doğaya ve akla uygun yaşamak her insanın ödevidir; çünkü ödev olanı değil, olması gerekeni yerine getirmektir. Olması gereken de akla ve doğaya uygun yaşamaktır. Bireyseliği (individualism) savunurlar. Doğa, tüm insanlara aynı hakları ve kanunu vermiştir. Kendi kendine yeten bilgenin, insanın topluma, devlete gereksinim yoktur. Tüm tarih, ulusal, cinsel vb. ayrılıklar aklın ve doğanın önünde ortadan kalkarlar. Dünya yurttaşlığı düşüncesini savunurlar. Yani; “Dünya, tüm insanlarıdır.” ilkesini temele alırlar. Buradan “Tek tek insanların akli birleşerek evrensel akli oluşturmalı, böylece mutlak doğruya (epistemeye) ulaşılmalıdır.” savını ileri sürerler. Ayrıca kardeşliği, zümre ve ulus ayrılıklarının üstünde hakça eşitliği bir ideal olarak benimserler. (Gökberk 1967:125-133)

Stoa’nın küreselleşme düşüncesini etkileyen boyutu, dünya vatandaşlığı, dünyanın tüm insanların yurdu olması, sınırların ve ulusların kalkması, bireysellik anlayışının temele alınmasıdır. Gerçi bu düşünceler, o zamana dek efsanelerde, destanlarda, dinler de (Musevilikte) de işlenmiştir, fakat Stoacı’lar bunu temellendirmişler ve Roma İmparatorluğunun görüşü haline getirmişlerdir. Bu özelliği gözönüne alan bazı kişiler küreselleşmenin Roma İmparatorluğuyla başladığını savunmuşlardır (Smolicz 2001:243).

HEGEL

Hegel, liberal devletin insanlığın özlem duyduğu sonuncu toplum biçimi olduğunu düşünmüştür. Yani, insanlık liberal devleti kurduğu zaman çelişki ortadan kalkacak, değişme ve gelişme duracak, ideal toplum gerçekleşecektir (Fukuyama:10). Hegel Grek felsefesinde, Fichte ve Schelling'deki diyalektiğin etkisi altında kalmıştır. Fichte, diyalektiği düşünmenin gelişiminin, Schelling ise, doğal sürecin gelişiminin bir formu olarak düşünmüştür. Hegel, hem düşünmenin, hem doğanın, hem de varlığın gelişme biçimi olarak diyalektiği tanımlamıştır; çünkü düşünme ve varlık karşıtların içinden geçerek, karşıtları uzlaştırarak gelişirler. Bu görüş şöyle formüle edilebilir:

Tez (1)	Antitez (1)	Sentez (1)	Sentez (2)	Tez (2)	Antitez (2)
---------	-------------	------------	------------	---------	-------------

Hegel'de gerçeğe, deneye hiç başvurmadan, sırf düşünmenin sınırları içinde kalınarak varılabilir; çünkü felsefe objelerin düşüncelerle görülmesidir. Düşünme bunu başarabilir, çünkü objenin kendisi de suje gibi rasyoneldir. Suje ve obje aynı ilkenin, aynı aklın başka başka olan şekillenmeleridir. (Gökberk 1967:525)

Hegel'e göre iki tür düşünme vardır:

1. **Basbayağı düşünme (reflexion):** Duygularla elde edilen malzeme üzerindeki düşünmedir.
2. **Felsefi düşünme:** Kavramlar sistemini yapıcı ve yaratıcı olarak geliştirmedir. En genel kavram varlık (evren) kavramıdır. Diğer kavramlar onun altında yer alırlar. Varlık (evren) kavramına, objelerin kavramlarını birbirinden türete türete ulaşılır. Onun için felsefi düşüncede dışarıdan gelecek malzemeye ihtiyaç yoktur. Kendi kendisinden beslenir; kendi kendisini işler, maddeyi de formu da kendisinde bulur. Varlığın özünü böylece kavrar. Kavramak, kavramın kendi içindeki faaliyetidir; kendi başına işlemesidir. Bu durumda kavram rasyoneldir. Öyleyse aklın dışında bilgi edinmek için başka bir yeti gerekmez. Kavramlar gerçeğe zaten uygundur; çünkü gerçek olan akli olandır.

Düşünme diyalektik olarak gelişir. En tümel kavramdan hareket edersek, bu varlık (evren) kavramıdır. Varlık'ın karşısına hemen Yokluk çıkar. Varlık'ı Yokluk'tan kurtarmak için ona bir içerik kazandırılmalıdır. Bu içerik Oluş'tur. Bu gelişme şematik olarak şöyle gösterilebilir:

Varlık	Yokluk	Oluş
Tez	Antitez	Sentez

Varlık'ın temelinde **geist** (ide, cevher, tin) vardır. Geistin ereği, kendi kendisini bulması, kendisinin bilinç ve özgürlüğüne erişmesidir. Başka bir anlatımla **arkhe geist**dir. **Geist, ilkin kendi içindedir, kendi kendinedir.** Bu evrede bir olanaklar ülkesidir, çünkü gizli olan gücünü henüz gerçekleştirememiştir. Kendini tanıması için kendisine bir gerçeklik kazandırması gerekir. Bunu ilk olarak **doğada sağlar**; fakat bu durumda **geist, artık geist değildir. Kendisine yabancılaşmıştır.** Tekrar kendine dönmesi, **özgürleşmesi gerekir.** Bunun için üçüncü evreye, yani **kültür dünyasına** geçmelidir.

Geist	Doğa	Kültür
Tez	Antitez	Sentez
Soyut	Somut	Soyut+Somut
Olanaklar	Zorunluluk (Yabancılaşma)	Özgürlük (kişi, toplum, sanat, din, felsefe)

Geist yapı ve kanunca üç varlık alanı oluşturarak ortaya çıkar:

1. **Mantık ve matematik:** Kendiliğinden var; bunlar yaratılamaz, yalnız keşfedilir.
2. **Doğa:** Oluşum dünyasıdır. Yabancılaşma vardır. (Kendiliğinden değil, bir başkasına bağlı olarak vardır. Mekan, zaman gibi. Doğadaki her varlığın içinde geist vardır; fakat kendine yabancılaşmıştır.
3. **Kültür dünyası:** Özgürleşme, kendine dönme. Sanat, din, felsefe. Bu da üç evrede olur:
 1. Tek insanın hayatındaki **subjektif geist:** Geçici ve ölümlüdür.
 2. Toplum hayatındaki **objektif geist:** Toplum, devlet, tarih: Geçici ve ölümlüdür
 3. Mutlak geist: **Absolute geist:** Sanat, din, felsefe: Bunlar ölümsüzdür. (Gökberk 1967 527-532; Eralp 1964:357-370; Yenişehirlioğlu 1985:1-305; Copleston 1985 7-118; Rosenthal ve Yudin 1972: 199-202; Hançerlioğlu 1970: 118-119).

Görüldüğü gibi, Küreselleşmeyi savunanlar Hegel'den liberal devlet anlayışını almıştır. Liberal devlet anlayışı Hegel'e göre objektif geistin bir özeliğidir. Böylelikle doğada yabancılaşan geist, kültür dünyasında özgürleşerek yeni bir görünüm alır. Böyle olmakla birlikte bu durum Hegel'de sürekli değil; tersine ölümlüdür. Oysa küreselleşmeyi savunanlar, tarihin ve insanın ulaşacağı sonuncul gerçeğin yeni dünya düzeni olacağı kanısındadırlar. Bu anlayış Hegel felsefesine ters düşmektedir.

PRAGMATİZM

Bu felsefeyi hazırlayan ve savunanlar Heraclitos (İ.Ö. 540-480), Protagoras, Gorgias, Prodikos, Hippias vb., Francis Bacon (1561-1626), Auguste Comte (1798-1857), Charles Peirce (1859-1952) William James (1842-1910), John Dewey (1859-1952)'dir.

Heraclitos'a göre arkhe, ateştir ve evren, boyuna akan bir süreçtir. Başı ve sonu olmayan bir değişme, tükenmez, canlı bir ateştir. Her şey akar (panta rei). Buna neden olan karşıtların savaşıdır. Bu savaş, evrendeki tüm şeylerin yaratıcısıdır. O olmazsa, gerçek de olmaz. Evrenin genel uyumunu sağlayan evrensel akıl (logos- Tanrısal Akıl) dır. Evrensel akıldan, herkes eşit pay almamıştır. En iyiler (seçkin bir grup, aristokratlar), evrensel akıldan en çok; halk ise en az pay alandır.Devleti, evrensel akıldan en çok pay alanlar yönetmelidir. Bu nedenden dolayı yalnız onlar eğitilmelidir.

Evren, boyuna akan bir süreç olduğundan dolayı, ne mutlak iyi, kötü, ne de mutlak doğru vardır. Bilgi, kesin değil; görelidir. Savaş, kahramanlık, yiğitlik, ahlâki ölçülerdir (Weber 1964: 23, Gökberk 1961 : 23-34; Copleston 1986: 41-52; Ağaogulları 1989: 38-42).

Protagoras, Gorgias, Prodikos, Hippias vb. gibi sofistler de "Arkhe nedir? " sorusuna, "Sürekli oluşur." diye yanıt verirler. **Biricik bilgi, duyu algısı ve bundan doğan sanı (doksa)dır.** Gerçek, sürekli değiştiğinden dolayı, duyu algılarıyla bunlar hakkında elde edilen bilgiler de değişir. Hem gerçek, hem de insan değiştiğinden, kesin (mutlak) bilgi de yoktur. Bilgi, görelidir; çünkü insan, hakikatin (doğrunun) ölçüsüdür. Bu nedenden dolayı, ahlâk da toplumdan topluma, kişiden kişiye, zamandan zamana göre değişir. İnsan tarafından oluşturulan yasalar, görelidir; fakat görelî olmayanlar, doğa tarafından konulanlardır. **Doğa yasaları karşısında, tüm insanlar eşittir. Hiçbirinin, diğerine üstünlüğü yoktur.** Bu bağlamda, **yönetime, tüm insanlar katılmalıdır.** Böyle bir katılım, demokrasilerde vardır. Hiçbir bilgi, diğerine göre daha doğru ya da daha yanlış değildir. Bu durumda neye göre davranılacak sorusuna, Protagoras "Her sanı (doksa), başkasına göre daha doğru değilse de, daha iyi, daha sağlam, daha yararlı, daha uygundur. Bu daha iyi, sağlam, yararlı, uygun olana göre davranılmalıdır." diyerek yanıt verir. İnsanlara bu tür sanılar (doksa) aşılmalı, onlar yararlı yurttaşlar yapılmalıdır. Bu eğitimle sağlanabilir. Bunun için eğitim ortamında tartışma, kanıtlama, çürütme teknikleriyle, gramer, retorik, diyalektik kullanılmalıdır. Bu yolla, kişilere erdem ve utanma, kendi kendini yönetme, hak olanla olmayana ayırma, özenle çalışma kazandırılabilir. Bunun için uygulama ve kuram iç içe kullanılmalıdır; çünkü "Pratik olmadan teori, teori olmadan pratik olamaz". Daha yararlı sanılar da bu

yolla elde edilebilir (Weber 1964: 39; Gökberk 1961: 54-59; Copleston 1986: 110-121; Ağaoğulları 1989: 61).

F. Bacon ve A. Comte da "biteviye değişmenin kaçınılmaz olduğunu" savunurlar. İnsanın görevi, doğaya egemen olmaktır. Bunun için, onu tanımak gerekir (Bacon). Bilgi, görelidir. Tutarlı bilgi elde etmek için, genellikle tümevarım kullanılmalıdır. Bilimsel yöntemle elde edilen bilgi, gittikçe daha doğruya ilerler. İnsan, bu tür bilgiyle doğaya egemen olabilir; çünkü o, sürekli gelişen zeki ve toplumsal bir varlıktır.

William James ve John Dewey, eğitim felsefesini, bilim ve bilimsel yöntemle dayandırır. Ayrıca metafizik spekülasyonlardan çıkarıp doğacı bir temele oturturlar. Böyle bir yaklaşıma önceleri pragmatizm, daha sonraları aletçilik (instrumentalism) ve deneycilik (experimentalism) dendi. Charles Darwin'in " Türlerin Kökeni" adlı yapıtından etkilenen Dewey'ye göre "Her şey değişir, hiçbir şey aynı kalmaz." İnsan için, gerçek, doğal ortamda sürekli değişmeye dayanan yaşantıdır. Bir doğa yasası olan sürekli değişme ve farklılaşma, eğitimin de belirleyici bir normudur. Akıl, doğadaki evrim sürecinin bir sonucudur. Eylemlerimizi düzenleyen zihin değil; zihnimizi düzenleyen eylemlerimizdir. Gelişim, zihnin deneyimine ve bireysel farklılıkların gelişimine bağlıdır. Zihin, deneyimin içinde gelişir. Bu nedenden dolayı, insan, çevresiyle etkileşim içinde bulunan, sürekli gelişen ve oluşum halinde bulunan doğal, toplumsal ve gerekli olan bir varlıktır. Sürekli değişme olduğundan dolayı, sonuncul gerçeğe ulaşmak da olası değildir. Tanrı, ezeli ve ebedi bir manevi varlık olmayıp, insanlarca oluşturulan en yüksek ideallerdir.

Bu bağlamda bilgi, doğruluğu (işlerliği, iş görürlüğü) sınamayla kanıtlanmış, denencedir. Yani gerçekleşen düşünceler; bizi ereğimize ulaştıran, pratik değeri olan, başarıyı sağlayan düşünceler, doğrudur. Başka bir deyişle, bilgi, eylem için yararlı olduğu sürece doğrudur. Doğru düşüncelere sahip olmak demek, kuramsal bilgiler elde etmek değil; eylem aletleri elde etmektir. Yani edim için, işe yarayan araçlara, aletlere sahip olmaktır. Gerçek, sürekli değiştiğinden, elde edilen bilgiler, aletler de değişmektedir. Bu nedenden dolayı, mutlak (kesin) bilgilerimiz yoktur. Bir diğer deyişle bilgi, görelidir. Yaşantı yoluyla elde edildiğinden dolayı da aposterioridir. İnsanın bilgiyi elde etmedeki amacı, doğayı bilmek ve açıklamak değil, onu denetlemek, yeniden yaratmaktır. Zaten beynin görevi de budur. Bu tür bilgi, yansık düşünme ya da problem çözmeyle elde edilebilir. Bilimsel yöntemin basamakları:

1. Güçlük yaratan bir durumla karşı karşıya kalma,
2. Bu durumda problemi keşfedip, tanıma,

3. Olası çözümleri belirleme ve denenceler kurma,
4. Denenceleri sınama, sonuçları düşünme,
5. Uygulama sonuçlarına göre denenceleri askıya alma, değiştirme, onarma olarak sıralanabilir (Dewey 1933: 107-118). Dikkat edilirse, böyle bir yaklaşımda hem tümevarım, hem de tümdengelim (hipotetik-dedüktif süreç) birlikte kullanılmaktadır; fakat baskın olan tümevarımdır. Aynı zamanda bu yöntem, bir deneme yanılma sürecidir. Her denemeden sonra, yanlış sonuçlara ulaşıncaya kadar, tekrar probleme dönülür. Bu gidip gelmeler, problemin çözümüne dek sürer.

Pragmatizme göre, ahlâkî değerler de görelidir. Bu tür değerler, toplum ve birey arasındaki etkileşimden oluşur. Birey ve toplum arasındaki iletişim sonucu ortak yarara göre kabul edilenler ahlâkîdir. Bu değerler, ne toplumu, ne de bireyi temele almalıdır. Hem toplum, hem birey korunmalıdır; çünkü toplum bireyin, birey de toplumun eseridir. Ahlâkın ancak pratik bir değeri vardır. Yaşam, kendiliğinden ne iyi, ne de kötüdür; çünkü ahlâk, insan tarafından yaratılmıştır. Öyleyse iyi, kişi ya da topluma yararlı olandır. Bu bağlamda, hem toplumlar, hem de topluluklar içindeki kişiler, birbirlerine göre ikinci duruma düşmeden dayanışmalı ve kubaşık çalışmalıdırlar. Yalnız W. James " Yaşamın ereği, bireyi korumaktır." demekle, toplum birey arasındaki dengeyi değil, tek kişiyi savunmaktadır (Sönmez 1998: 100-116).

Yenidenkurmacılık (yeniden yapılandırma, **reconstructionism**) John Dewey, Isaac Bergson, Barold Rugg, George Counts, Theodore Brameld bu akımın temsilcileri arasındadır (Sönmez 1998).

Bu akıma göre, insanlık bir yol ayrımına gelmiştir, ya yok olacak; ya da yeni bir uygarlığa geçecektir. İnsanlığın yok olmaması, daha tutarlı bir uygarlığa geçebilmesi için, çatışan değerlerden kurtulması gerekmektedir. Bugünkü ortamda insanlar, çatışan değerlerin hangisine bel bağlayacağını bilmemektedir. Bu nedenden dolayı, bir bunalım ortamına itilmişlerdir. İnsanlığı bunalım ortamından kurtarmak, onların yok olmasını engellemek için, bu tutarsız değerlerle mücadele edebilecek ve onları ortadan kaldıracak güçlü, birleşmiş ve tutarlı değerlere bağlı bir dünya uygarlığı kurmak gereklidir. Böyle bir dünya uygarlığı; sevgiye, işbirliğine dayandırılmakla ve yaşamı her saniye yeniden kurmakla mümkündür. Bunun için, ırkların, ulusların, renklerin, cinslerin ve inançların uluslararası bir düzen bayrağı altında toplanması sağlanmalıdır. Dünya barışı korunmalı, büyük kıyıma neden olacak savaş engellenmelidir.

Barış, dünya devleti ve insanların mutluluğu konusunda, hemen hemen tüm devletler ve uluslar hem fikirler; ama bunu sağlayacak yollar konusunda anlaşamamaktadırlar. Kimi komünizmle, kimi dinle, kimi de

liberalizmle vb. bu amaçların gerçekleşebileceğini ileri sürmektedir. Oysa, tüm bu görüşlerin özgürce, yasalar içinde savunulduğu bir ortam gereklidir. Bu da demokrasilerde vardır. Öyleyse, dünya uygarlığı demokratik olmalıdır; çünkü demokrasi, çoğunluğun genelde yanılmayacağı, daha iyiyi, güzeli ve doğruyu bileceği ve uygulayacağı; azınlıkta olan savların da eleştirme, seçimle işbaşına gelme olasılığının her zaman bulunabileceği sayılıtlarına dayanır. Bu bağlamda, çoğunluğun benimsediği savı savunup oyla işbaşına gelenlerin, yönetme; azınlığın da muhalefet yapma hakkı vardır.

Tüm bunlardan başka, insan çoğu kez akıl dışı dürtülerle davranır; yani insan aklının sınırları vardır. Bu akıl dışı güçler bilinmeli ve onlar, dünya uygarlığı, barışı ve insanlığın mutluluğu için kullanılmalıdır. Bu güçler; sevgi, uyum, nefret, çatışma vb. olabilir. Bunlar belirlenirken psikiyatriden (Freud, Jung, Sullivan vb.) ve grup davranışlarıyla grup dinamiğini, özellikle de sınıf içi davranışları inceleyen sosyal bilimlerden yararlanılmalıdır.

Küreselleşmeyi savunanlar Pragmatik felsefeden "yararı, bireyselciliği, bilginin denencil ve görelî olduğunu, demokratik yaşamı, aklın yaşamı değil, yaşamın akli düzenlediğini, bireysel özgürlük ve girişimciliği, değişmeyi ve yeniden kurmayı, barış ve dünya vatandaşlığı görüşlerini" almışlardır.

P.K. FEYERABEND

P. K. Feyerabend (1975, 1978, 1987; Bozkurt, 1998) Viyana çevresinin "Bilim, bilim içindir." önermesine karşılık "Bilim, insan içindir." önermesini ileri sürer. Hiçbir bilgiye, kurama, düşünüyapıya vb. bitmez tükenmez bir bağlılığı, ya da düşmanlığı yoktur. Hiçbir görüşü saçma, ahlak dışı bulmaz. Mutlak olarak karşı çıktığı tek şey, evrensel ölçütlerdir. Tek bir kuram, ya da paradigmayla çalışmak bilimi engeller; onun için SEÇENEK KURAMLARLA çalışılmalıdır; bilim bir o yola, bir bu yola sapar. Bilim masallara, mitlere, söylencelere, inançlara (Viyana Çevresine karşı çıkararak), yanlışlanmış kuramlara (Popper'a karşı çıkararak) vb. da başvurulabilir. Her şey gider. Ne olsa uyar (anything goes). Her düşünce, her görüş kullanılabilir. Bu nedenden dolayı tüm farklı değerler, inançlar, gelenekler, görenekler, alt kültürler korunmalıdır; bunlar kültürel zenginliği sağlar. Bilimle bilim olmayanı bu bağlamda ayırmak bizi körleştirir; zayıflatır; buna gerek de yoktur; çünkü tek bir yöntem de yoktur. Tek bir akıl yürütme de yoktur. İlla da aklımızı kullanarak sorunları çözebiliriz diye bir ilke de yoktur. Onun için yönteme hayır ve akla allahısmarladık diyebiliriz. Kuramlar hiçbir zaman olgulardan yola çıkmaz diyerek Viyana

Çevresine, kuramlar bir sorunla başlamaz diyerek de Popper'a karşı çıkar. **Karşı tümevarımı savunur.** Karşı tümevarım yürürlükteki tümevarıma karşı ileri sürülen tümevarımdır. Galileo'nun "Dünya dönüyor." önermesi bir karşı tümevarımdır; çünkü Pitolemaios'un "Dünya evrenin merkezidir ve dönmüyor." önermesine karşıdır.

Küreselleşmenin felsefi temelleri Feyerabend'in yukarıda savunduğu "yerelleşmeye, alt kültürlere, değerlere, ayrı ve farklı inançlara, yönemsizliğe (tek biri yöneme bağlı olmamaya), akıl dışı görüşlere, bilgiden şüphelenmeye, her şeyin çözüm için kullanılabileceğine" dayanmaktadır.

Bu verilere dayanarak küreselleşmenin Stoa ve Pragmatizm felsefelerden Hegel ve Feyerabend'in görüşlerinden yararlandığı söylenebilir. Bunlar bir bakıma idealist felsefenin görüntüsü olarak ele alınabilir ve bu özelliklere göre küreselleşme, yaşamı yeniden düzenleme çabası olarak düşünülebilir.

VARGI

Küreselleşmenin "evrenselleşmeyi, alt kültürleri, yerelliği, özgürlüğü, demokrasiyi, bireyselliği, bilimin göreceliğini, geleneği, göreneği, dinsel inançları, mitleri vb. savunması"; akla ve yöneme karşı çıkması amacını gerçekleştirmek içindir. Bunlar savunduğu temel değerler değildir; çünkü bu değerler iç ve dış tutarlılık açısından incelendiğinde birbirleriyle çelişirler. Örneğin küreselciler bir yandan tüm insanların birleşmesini, evrenselleşmeyi savunurken, diğer yandan alt kültürleri, yerelleşmeyi, geleneği, göreneği, farklılıkları öne çıkarırlar ve bunların yaşamasını isterler. Alt kültürler, yerellik, farklı gelenekler, inançlar öne çıkınca ve derinleşince evrenselleşme gerçekleşmeyebilir. Ayrıca evrenselleşme ve yerelleşme birbirleriyle çelişen kavramlardır. Küreselleşmeyi savunanlar bunu, ulus devletleri alt kültürlere, farklı inanç ve değerlere bölerek zayıflatmak ve giderek ortadan kaldırmak için yapıyorlar. Böylece kabileleşen topluluklar farklı inançlarla bilinçsizleştirilecek, daha kolay egemenlikleri altına alınabilecekler ve sömürüleceklerdir. Aynı mantıkla değişmeden, yeniden yapılanmadan, özgürlükten, demokrasiden, bilginin göreceliğinden, her şeyin uyabileceğinden (anything goes) yana da değildirler; tersine değişmeden, anti-demokratik tutumdan, mutlak bilgiden, tek yoldan yanadırlar; şöyle ki bir yandan değişimin ve yeniden yapılanmanın kaçınılmaz olduğunu temele alıp savunuyorlar; diğer yandan küreselleşmenin, liberal devletin kaçınılmaz, sonuncul değişmez bir gerçek olduğunu söylüyorlar. Bu da çelişen bir durumdur. Özgürlükten, demokrasiden söz ediliyorlar; oysa insanlığa küreselleşme ile tek seçenek sunuyorlar. "Her şey uyar, her şey gider (anything goes)" diyorlar; buna

karşın "küreselleşmeyi, seçenekli kuramlarla çalışmayı, karşı tümevarımı" tek yol olarak savunuyorlar. Böylece bilginin görelî değil, mutlak ve kesin olduğunu göstermiş oluyorlar. Tüm bu açılardan bakılınca küreselleşme, birbiriyle çelişen önermelerden oluşan yamalı bir bohça gibi görünüyor. Bu doğaldır; çünkü küreselleşmeyi savunanların gizledikleri temel ereklere dünyayı bir pazar haline getirip madden ve manen sömürmektir. Bunun için her yol mubahtır. Mantıksal ve olgusal analiz bunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, Mehmet Ali (1989). Eski Yunan'da Siyaset Felsefesi. Ankara.
- Amin, Samir (1999). Kapitalizmin Hayaleti-Günümüz Entelektüel Modalarının Bir Eleştirisi. Çev.: C.Algan, İstanbul.
- Amin, Samir (2000). Değişim Halindeki Dünya Sistemleri. Çev.: Fikret Başkaya, Ankara.
- Barsamian, David (2001). Noam Chomsky ile Seattle'in Anlamı Üzerine. Çev.: F.Deniztekin, Varlık Dergisi, Sayı:11-24.
- Bauman, Zugmunt (2000) Siyaset Arayışı. Çev.: T.Birkan, İstanbul.
- Bauman, Zugmunt (2000). Postmodernlik ve Hoşnutsuzluklar. Çev.:İ.Türkmen, İstanbul.
- Bozkurt, Nejat. (1998). 20. Yüzyıl Düşünce Akımları. Yorumlar ve Eleştiriler. İstanbul.
- Copleston, Fredick (1998). Felsefe Tarihi. Çağdaş Felsefe Bölümü I c. Hegel. İstanbul.
- Eralp, Vehbi (1964). Felsefe Tarihi. İstanbul.
- Feyerabend, P.K. (1975). Against Method: Outline of an Anarchistic Theory .London.
- Feyerabend, P.K (1978). Science in a Free Society. London.
- Feyerabend, P.K(1987). Frawel to Reason. London.
- Fukuyama, Francis (Tarihsiz). Tarihin Sonu ve Son İnsan, Çev.: Z.Dicleli, İstanbul.
- Gökberk, Macit (1967). Felsefe Tarihi. İstanbul.
- Hançerlioğlu, Orhan (1970). Başlangıçtan Bugüne Erdem Açısından Düşünce Tarihi. İstanbul.
- Kızılcılık, Sezgin (2001). Küreselleşme ve Sosyal Bilimler. Ankara.
- Rosenthal, N. ve P. Pudın (1972). Materyalist Felsefe Sözlüğü. İstanbul.
- Smolicz, Jerzy (2001): "Globalization and Privatization in Higher Education". *Idendi Culture and Globalization*. Boston.
- Sönmez, Veysel (1998). Eğitim Felsefesi. Ankara.
- Yenişehirlioğlu, Şahin (1985). Hegel Felsefesinde Birey Toplum Devlet İlişkileri. Ankara.
- Wallerstein, Immanuel (1997). "Bugün Gözümüzün Önünde Bir Sistem Çökmekte!". Çev.: A. Daldal, *Birikim Dergisi*. Sayı 104, Aralık.

KAPİTALİZMİN DİASPORASI OLARAK KÜRESELLEŞME

Doç. Dr. Sezgin KIZILÇELİK*

Özet

Bu makalede, küreselleşme sürecinin ne olduğu, tarihsel gelişimi, değişik boyutları ve insanlığa etkileri üzerinde durulmuştur. Küreselleşme, dünyadaki sermayenin merkezileşmesine, özellikle Amerika'nın tekelinde toplanmasına dolayısıyla kutuplaşmaya, eşitsiz gelişmeye ve yoksullaşmaya neden olur. Küreselleşme, kriz ve belirsizlikler inşa eder, ulus terimine meydan okur, ulus-devletleri zayıflatmayı hedefler, bunun için etniklik ve dinsellik gibi söylemleri destekler ve adeta toplumları kimliksizleştirir. Küreselleşme, aynı zamanda, refah devleti anlayışına karşıdır yani kârı insandan daha fazla önemser.

Anahtar Kelimeler: Kapitalizm, küreselleşme, kutuplaşma, eşitsizlik, ulus-devlet, kaos ve Amerikanlaşma

Abstract

This paper consists of the meaning of globalization, its historical progress, different sides and effects on humanity. Globalization causes the capital centralization and especially unequal development and poverty as America monopolize the capital. Globalization creates crisis and vagueness, challenges nation-states and aims to weaken them. For this purpose, it supports ethnic and religious discourses and tries to erase identities of societies. Globalization also objects the welfare state and finds the profit more important than human beings.

Key words: Capitalism, globalization, polarization, inequality, nation-state, chaos and Americanization.

Giriş ya da "Küreselleşme" Terimini Netleştirmek

Wallerstein, 2001 yılında yayımlanan *Güncel Yorumlar* kitabında, "geçtiğimiz on yıl boyunca politikacı, gazeteci ve akademisyenler dönüp dönüp 'küreselleşme' adında bir öykü anlattılar. Yakın zamanda başladığı ve neredeyse her şeyi değiştirdiği varsayılan bir şeydi bu 'küreselleşme'. Bazıları için harikulade bir şeydi, bazıları için korkunç bir tehdit. Yandaşlarına göre, salt harikulade değil aynı zamanda kaçınılmazdı. Karşıtları içinse, salt korkunç değil aynı zamanda geri dönülebilir bir şey" (Wallerstein, 2001a:80), der. Biz de bu makalemizde "küreselleşme adındaki öykü"nü değişik yön-

* Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi.

leriyle gerçek öyküsünü irdelemeye ve onun ne olduğunu netleştirmeye çalışacağız.

Annales Okulu'nun önemli isimlerinden Bloch (1983:5), "kelimeler de çok kullanılmış para gibidir; elden ele tedavül etmenin sonucu olarak etimolojik özelliklerini yitirirler", der. 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren entelektüel kürede terimler ve söylemler hızlıca çoğaldı. Özellikle yeni dünya düzeni, yeni dünya düzensizliği, postmodernizm, çok-kültürcülük, yerelleşme ve neo-liberalizm gibi söylemler çok tartışıldı ve her birinin zamanla modası geçti.

Günümüzün entelektüel modalarının başında gelen ve herkesin dilinden düşmeyen söylem küreselleşmedir. "Küreselleşme" terimi müphemdir (Ross, 2000). Küreselleşmenin neliği tam olarak net değildir. Bunun temel nedeni hem küreselleşmeye ilişkin farklı bakış açılarının olması ve hem de yeni dünya düzeni, postmodernizm, yerelleşme ve neo-liberalizm gibi anlayışların küreselleşmeyle birlikte aynı zamanda entelektüel alanda tartışılmaya başlanmasıdır. Söz konusu anlayışların birbirleriyle ilişkilendirilememesi ya da farklı bağlamlar içerisinde değerlendirilmeleri, düşün küresinde kaotik bir duruma kaynaklık etmiştir. Oysa bu söylemler birbirleriyle örtüşür, dolayısıyla onları birbirlerinden ayrı düşünmemek gerekir (Kızılçelik, 2001:1-15). Söz konusu söylemlerin tamamı *kapitalizm* ile bağlantılıdır, ancak kapitalizm bağlamında açıklanabilirler ve hepsi de birer moda gibidirler; herhangi biri gözden düşünce yani modası geçince hemen onun yerine başka bir terim üretilir, çoğu kez de modası geçmiş olan terim farklı bir adla yeniden karşımıza çıkartılır. Sözelimi Fukuyama (1993)'nın 1980'lerin sonlarından itibaren Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte sosyalizmin kapitalizme yenik düştüğünü, başka bir deyişle, Marx'ın komünist toplum anlayışının değil, Hegel'in liberal devlet öğretisinin galip geldiğini ve özellikle liberal demokrasinin insanlığın ideolojik aşamasının son noktasını/son insansal hükümet formunu oluşturduğunu, dolayısıyla "tarihin sonu" nun geldiğini iddia etmeye başlaması ile gündeme gelen yeni dünya düzeni söylemi, dünyada kapitalizmin hükümranlığına gönderme yapar. Böylelikle "tarihin sonu" tartışmalarını küreselleşmeden ayırmak güçtür. Yeni dünya düzeni söylemi ile birlikte "küresel ekonomik düzen" in inşasına ilişkin tartışmalar yoğunlaşmıştır (Wieviorka, 2001:574). Küreselleşmenin, "tarihin sonu" temasıyla organik bütünlüğü aşıkardır (Cangızbay, 2000:157). Kısacası Sovyetler Birliği'nin ayrışması sürecine koşut olarak "1989 sonrası gelişmeleri tanımlamak için kullanılan bir şiar" (Bonefeld, 2001:56) olan yeni dünya düzeni söylemi, çok sık kullanılması ve deşifre olmasından kaynaklı olarak gözden düşüp, entelektüel modası geçince, onun yerine küreselleşme anlayışı entelektüel piyasaya sürülmüştür.

Küreselleşme, Bayne (1997)'nin bildirdiği gibi, Soğuk Savaş sonrası dünyadaki uluslararası ekonomik ilişkiler olarak düşünülebilir. Küreselleşme, Soğuk Savaş sonrası dönemde rekabetçi ekonomik sistemin yani kapitalizmin dünya ölçeğinde yayılmasına gönderme yapar. Böylece küreselleşme, daha çok neo-liberal (kapitalist) değerlerle beslenen ideolojik ve kültürel bir süreç (Boyer ve Drache, 1996) olarak karşımıza çıkar.

Farklı biçimlerde kavranılan yeni dünya düzeni, postmodernizm, yerelleşme ve neo-liberalizm gibi söylemler aslında tek bir terimle yani küreselleşme ile bağlantılıydı ve küreselleşmeye doğru yol alıyorlardı. Adeta bu terimler küreselleşme otoyoluna giden birer patika gibidirler. Yeni dünya düzeni, postmodernizm, çok-kültürcülük, yerelleşme ve neo-liberalizm gibi anlayışlar entelektüelin tedavülünden kalkarken onların yerine yeni bir terim konuldu: *küreselleşme*.

Böylece küreselleşme, son yıllarda entelektüellerin üzerine en çok söz söylediği alanlar arasında ilk sırada yer aldı. Çünkü küreselleşme, dünya ölçeğinde önemli toplumsal sorunlara kaynaklık etmeye başladı (Gray, 1998). Hirst ve Thompson (1995)'in üzerinde durdukları gibi, küreselleşme sorgulanmaya başlandı ve tartışılan sorunlu alanlar arasında en ayrıcalıklı yere sahip oldu.

Küreselleşme her yerde karşımıza çıkmaya başladı. Küreselleşme, politik söylemlerde, toplumsal hareketlerde, ekonomik etkinlik ve programlarda, sistem yanlısı ve karşıtı eylemlerde ve sosyal teoride öne çıktı. Hatta küreselleşmenin terminolojisi dahi oluştu: küresel dünya, küresel hareketler, küresel ilişkiler, küresel bütünleşme, küresel tabakalaşma, küresel politika, küresel ekonomi, küresel sermaye, küresel güçler, küresel bağımlılık, küresel köy, küresel milyarlar, küresel medya, küresel ısınma, küresel gerçekler, küresel düşler... gibi. Hatta bu terminoloji sürekli bir biçimde belleklerimizde kazıldı. Küreselleşmeye ilişkin terimler yaşamımızın içine sirayet etti ve o terimleri neredeyse duymadığımız gün kalmadı. Kısaca küreselleşme her yerde kendini göstermeye başladı. Küreselleşme terimine kaynaklık eden *küresel* teriminin uzun bir geçmişi vardır. Ancak küreselleşme terimi bugünkü anlamına yakın bir anlamda ekonomik boyutuyla 1960'larda (Featherstone, 2001:489), medya ve kültürel yönleriyle ise 1964 yılında ortaya atıldı. McLuhan (1964)'ün kitle iletişim araçlarının dünya ölçeğinde yaygınlaşması, dünya toplumları arasında bağ kurması ve dünyanın birbirinden haberdar olması çerçevesinde ileri sürdüğü "dünya küresel köye dönüştü" argümanı, küreselleşme terimi açısından oldukça önemli bir belirlemedir. Küreselleşme terimi, sosyolojide ilk kez Robertson (1985) tarafından 1980'lerin ortalarında gündeme getirildi.

Çoğu alanda küreselleşme, entelektüelin gündemine geç 1980'lerde girdi. Entelektüelin ilgisi küreselleşmenin şeması ve "küresel durumun haritasının çıkartılmasına" (Robertson, 1999:85-102) yoğunlaştı. Eş deyişle küreselleşme, geç 20. yüzyıldaki toplumsal, ekonomik, politik ve kültürel dönüşümleri ve bu dönüşümlerin inşa ettiği yapılanmaları tanımlamada öne çıkan bir terim oldu (Touraine, 2001:265). Genel olarak küreselleşme, dünyanın son yıllardaki durumunu tanımlar (Rothschild, 1999). Hibrid ve "sevimsiz bir kelime" (Giddens, 2000a:40) olan küreselleşme, günümüz toplumlarının (küresel toplumları) tamamını ilgilendirdiği için üzerine düşünülmesi gerekir. 21. yüzyılın başında önünü görmeye çalışan, küresel dünyada konumunu belirleme zorunda olan toplumlar, Giddens (2000b:19)'ın da bildirdiği üzere, küreselleşmeyi göz ardı etmemelidir.

Küreselleşmenin Arka planı ya da Dünya Pazarı Fenomeni Üzerine Birkaç Söz

Küreselleşme, doğrudan kapitalizm ile bağlantılıdır. Küreselleşme, kapitalist modernlik ile birlikte düşünülebilir ve ancak bu çerçevede açıklanabilir. Küreselleşme, kapitalizmin günümüzdeki boyutu ve görünümüdür. Eş deyişle küreselleşme, kapitalizmin diasporası yani onun dünyaya dağılıp yayılması, esnemesi ve dünyayı kuşatmasıdır.

Daha genel bir çerçeveden bakıldığında; küreselleşme, kapitalizmi de içeren modernliğin yani kapitalist modernliğin Batı'daki ekseninden çıkıp tüm dünyaya yayılmasıdır. Başka bir anlatımla Batı'ya özgü olan modernlik, "küresel bilgi devrimi ve diğer değişimler aracılığıyla artık çok daha radikalleşmiş" (Giddens ve Pierson, 2001:178), yani küreselleşme sürecini inşa etmiştir. Zaten modernlik yapısal olarak küreselleştirici bir potansiyele sahiptir ve bu anlamda da küreselleşme modernliğin genişlemesinden başka bir şey değildir (Giddens, 1994:62). Kısaca küreselleşme, kapitalizm örgütlü modernliğin Batı toplumlarından dünya ölçeğine yayılmasıdır.

Küreselleşme, "saf kapitalizmin ifadesidir" (Touraine, 2001:270) ve dünya kapitalizminin dönüm noktalarından biridir. Bu dönüm noktaları; kapitalizmin ve Avrupa'nın yerküreyi fethetmesinin sonucu olan modern kutuplaşmanın eşzamanlı doğumu (1500), merkantilist geçiş döneminin bitişi (1880), Sovyetizmin sonu ve yeni bir küreselleşme aşamasının (1990) başlangıcıdır (Amin, 2000a:77-78). Bu çerçevede küreselleşme, Bourdieu'nun dediği gibi, vahşi kapitalizmin restorasyonudur (Ben-Rafael ve Sternberg, 2001:9). Tüm bunlarla birlikte denilebilir ki küreselleşme, *laissez faire* ideolojisi ve politikasının yeni zaferidir (Tabb, 1997).

Küreselleşme, kapitalizm ve liberalizmden ayrı kavranılamaz. Çünkü "liberalizm ideolojisi 19. yüzyılın ortasından bu yana küresel jeokültürdü" (Wallerstein, 2001b:52). Böylelikle küreselleşmenin yani varolan kapitalist

düzenin küreselleşmesinin yeni bir olgu olmadığı açıktır. Küreselleşme, yüzyıllardır kapitalist sistemin en temel özelliklerinden biri olduğu halde daha yeni keşfedilmektedir (Wallerstein, 1997:36). Küreselleşme, çağımızın bir fenomeni, yeni bir gerçeklik değildir; beş yüz yıl önce Amerika'nın keşfi ile başlayıp Aydınlanma Çağı'nın evrenselliğinde devam eden bir süreçtir (Amin, 1993:11, 1999a:51; Robertson, 1999:282, Smolicz, 2001:243). Küreselleşmenin kapitalizmin doğuşu ile yani 16. yüzyıldan buyana egemen olduğu söylenebilir.

Küreselleşme, kapitalizmin kökenleriyle ve tarihsel gelişim süreci ile temellendirilebilir. Kapitalizm, her şeyden önce tarihsel bir sosyal sistem konumundadır. Bu tarihsel sistem, 15. yüzyıl sonları Avrupa'sında doğdu, 19. yüzyıl sonlarında dünyanın çeşitli coğrafyalarına yayıldı, günümüzde ise yerküreyi kapladı. İnsanlık tarihinde 9. yüzyıl ile 16. yüzyıl arasında başat olan, temeli tarımsal üretime dayanan, serf ve köylü emeğinin sömürsünü esas alan feodalizm, özellikle 1492'de Amerika kıtasının keşfedilmesi, büyük coğrafi keşifler ve yeni ticaret yollarının bulunması ile tarih sahnesinde etkili özne olma konumu yitirmiş ve yerini kapitalizme bırakmıştır: "Amerika'nın keşfi, Ümit Burnunun dolaşılması, yükselen burjuvazi için yeni bir alan açtı. Doğu Hindistan ve Çin pazarları, Amerika'nın sömürgeleştirilmesi, sömürgelemlerle ticaret, değişim araçlarının ve genel olarak metaların artışı, ticarete, gemiciliğe, sanayiye o güne dek görülmemiş bir atılım, ve böylelikle, çöküş halinde olan feodal toplumdaki devrimci unsura da hızlı bir gelişim sağladı. Sınai üretimin kapalı loncalar tarafından tekelleştirildiği feodal sanayi sistemi, yeni pazarlar açıldıkça durmaksızın büyüyen gereksinimlere artık yetmiyordu. Onun yerini manüfaktür sistemi aldı. Lonca ustaları imalatçı orta sınıf tarafından bir kenara itildiler; farklı lonca birlikleri arasındaki işbölümü, tek tek her atölye içindeki işbölümü karşısında yok oldu. Bu arada, pazarlar durmaksızın büyüyor, talepler durmaksızın yükseliyordu. Manüfaktür bile artık yeterli değildi. Tam bu sırada, buhar ve makine, sınai üretimi devrimcileştirdi. Manüfaktürün yerini modern büyük sanayi, sanayici orta sınıfın yerini sanayici milyonerler, tüm sınai orduların önderleri, modern burjuvazi aldı" (Marx ve Engels, 1998:10-11). İnsanlık tarihinde Amerika'nın keşfi, günümüz küreselleşme sürecinin mantığının özeti olan dünya pazarı fenomeninin inşa edilmesine kaynaklık etmiştir. Bu süreci bize Marx ve Engels'den önce Adam Smith (1985:171-173)'de çok net bir biçimde açıklamıştır: Amerika'nın keşfi ile birlikte dünya ölçeğinde değişimler olmuş; Avrupa pazarı gitgide genişlemiş ve Avrupa'nın önemli bir bölümü büyük bir ilerleme göstermiş; Amerika'nın kendisi de, burada bulunan gümüş yataklarından çıkan ürün için yeni bir pazar haline gelmiş ve Doğu Hint ülkelerini Amerikan gümüş yataklarından çıkarılan ürün için bir pazar durumuna getirmiştir.

Modern sanayi, Amerika'nın keşfi ile hazırlanan *dünya pazarını* yaratmıştır. Dünya pazarı ise ticarete, gemiciliğe, kara ulaştırmacılığına muazzam bir gelişme kazandırmıştır. Bu gelişme de, sanayiinin yayılmasını etkilemiştir. Sanayiinin, ticaretin, gemiciliğin ve demiryollarının gelişmesine koşul olarak burjuvazi de gelişmiş, sermayesini arttırmış ve feodaliteden kalma bütün toplumsal sınıfları geri plana itmiştir. Burjuvazi üstünlüğü ele geçirdiği her yerde, bütün feodal, ataerkil ve pastoral ilişkilere son vermiştir. Yer aldığı toplumda yani kapitalist toplumda çoğunluk üzerindeki egemenliğini sürekli arttıran burjuvazi, "insanı 'doğal efendileri'ne bağlayan çok çeşitli feodal bağları acımasızca kopardı, ve insan ile insan arasında, çıplak çıkardan, katı 'nakit ödeme'den başka hiçbir şey bırakmadı. Dinsel tutkuların, şövalyece coşkunun, darkafalı duygusallığın kutsal titreyişlerini, bencil hesapların buzlu sularında boğdu. Kişisel değeri, değişim-değerine dönüştürdü, ve sayısız yok edilemez ayrıcalıklı özgürlüklerin yerine, o *biricik* insafsız özgürlüğü, ticaret özgürlüğünü koydu. Tek sözcükle, dinsel ve siyasal yanılsamalarla maskelenmiş sömürünün yerine, açık, utanmaz, dolaysız, kaba sömürüyü koydu. ... şimdiye dek saygı duyulan ve saygın olarak değer verilen bütün mesleklerin halelerini söküp attı. Doktoru, avukatı, rahibi, şairi, bilim adamını ... ücretli emekçi konumuna getirdi. ... aile ilişkilerindeki duygusal peçeyi yırtıp attı ve bunu salt bir para ilişkisine indirgedi" (Marx ve Engels, 1998:13).

Kapitalizm, dünya pazarının yaratılmasını amaçlayan yani tüm dünyaya yayılmayı esas alan ve dünyayı kuşatmaya yönelik bir sistemdir. 19. yüzyıldaki kapitalizmin temel özelliği "*dünya piyasası üzerindeki denetimi*di" (Arrighi, 2000:428). Kapitalist üretim tarzının yönlendiricileri olan kapitalistler, feodal sistemi yıkmış, kendi sınıfsal çıkarlarını ön planda tutarak, korkunç bir sömürü düzeni inşa etmişlerdir. Ürünleri için devamlı genişleyen bir pazar gereksiniminin de etkisi ile burjuvazi *dünyanın dört bir yanına yayılmıştır*. Dünya pazarını sömürmesiyle burjuvazi, "her ülkedeki üretim ve tüketime kozmopolit bir nitelik verdi. ...*sanayiinin ayakları altından*, üzerinde durmakta olan *ulusal temeli çekip aldı*. Eskiden kurulmuş bütün ulusal sanayiler yıkıldılar ve hâlâ da her gün yıkılıyorlar. Bunlar, kurulmaları bütün uygar uluslar için bir ölüm-kalım sorunu haline gelen yeni sanayiler tarafından, artık yerli hammaddeleri değil, en ücra bölgelerden getirilen hammaddeleri işleyen ve ürünleri yalnızca ülke içinde değil, yeryüzünün her kesiminde tüketilen sanayiler tarafından yerlerinden ediliyorlar. Ülkenin üretimiyle karşılanan eski gereksinimlerinin yerini, karşılanmaları uzak ülkelerin ve iklimlerin ürünlerini gerektiren yeni gereksinimler alıyor. Eski yerel ve ulusal yalıtımın ve kendine-yeterliğin yerini, ulusların çok yönlü karşılıklı ilişkileri, evrensel karşılıklı-bağımlılığı alıyor. Ve maddi üretimde olan, *zihinsel üretimde* de oluyor. Tek tek ulusların zihinsel yaratıları, ortak mülk haline geliyor. ...Burjuvazi, bütün üretim araçlarındaki hızlı iyileşme ile, son

derece kolaylaşmış iletişim araçları ile, bütün ulusları, hatta en barbar olanları bile, uygarlığın içine çekiyor. ...*Bütün ulusları, yok etme tehdidiyle, burjuva üretim tarzını benimsemeye zorluyor; onları uygarlık dediği şeyi benimsemeye yani bizzat burjuva olmaya zorluyor. Tek sözcükle, kendi imgesinden bir dünya yaratıyor. ...Burjuvazi, kırsal, kentlin egemenliğine soktu. ...Kırsal kentlere bağımlı kıldıysa, ...köylü ulusları burjuva uluslara, Doğuyu Batıya bağımlı kıldı*" (Marx ve Engels, 1998:14-15). Halklar arasındaki ulusal farklılıklar ve karşıtlıklar, burjuvazinin gelişmesi, ticaret özgürlüğü ve dünya pazarı ile üretim tarzındaki ve buna tekabül eden yaşam koşullarındaki eşbiçimlilik ile her geçen gün biraz daha yok oldu (Marx ve Engels, 1998:34). Kısacası Marx, "ulusların evrensel düzeyde birbirine bağımlılığını sağlayarak endüstrinin ulusal temelini tahrip eden dünya piyasasının oluşması" (Löwy, 1999:85) üzerine odaklanmıştır. Zaten kapitalizmin temel mantığı gereği "bir ülkenin kapitalist sınıfının tümü, kendi kendisinden kâr sağlamaz" (Marx, 1986:178), dünyadaki öteki uluslara ve pazarlara açılması gerekir.

19. yüzyılda piyasa sisteminin yayılışı, uluslararası serbest ticaretin yayılması ve buna duyulan gereksinim ile bağlantılıdır. Dünya pazarının oluşumuna katkı sağlayacak olan uluslararası serbest ticaret, önemli bir konudur. Bunun anlamı, İngiltere'nin yiyecek gereksinimini karşılamak için kendini dış kaynaklara bağımlı kılmasıdır. Yani kapitalizmin en ileri ülkesi durumundaki İngiltere'nin tarımı feda edip, içinde *pek iyi tanımlanmamış bir gelecek dünya birliğinin* parçası olacak yeni bir yaşam biçimini kabul etmesidir. Bütün dünyada üretilen tahıl serbestçe İngiltere'ye girdiğinden ülke fabrikalarının rahatça bütün dünyada rekabet üstünlüğü ortaya çıkmıştır (Polanyi, 1986:147).

Sonuçta İngiltere'de ortaya çıkan ve bir ad olarak 1860'larda ilk önce ütopyik sosyalistlerden Proudhon tarafından kullanılan, sermayenin merkezi konumunu ve temel üretim biçimini belirten *kapitalizm*, sermayeye malik olan bir azınlık (burjuvazi) ile bu azınlığa emeğini satmak zorunda bırakılan bir çoğunluğun (proletarya) oluşturdukları üretim tarzına dayanır (Hobsbawm, 1998:13, Braudel, 1991:136, İnsel, 1997:19) ve üç temel olgu ekseninde şekillenir (Marx, 1990:235):

- 1) Üretim araçlarının az sayıda insanın elinde toplanması ve böylece bunların, doğrudan kullanan işçilerin mülkiyetinden çıkıp, toplumsal üretim güçleri haline alması.
- 2) Emeğin kendisinin toplumsal emek halinde örgütlenmesi: elbirliği, işbölümü ve emeğin, doğal bilimlerle birleştirilmesi vasıtasıyla.
- 3) *Dünya pazarının yaratılması.*

Dünya pazarı fenomeninin yaratılması gerçeğine dayalı olan kapitalizm,

günümüzde küreselleşme denilen sürecin temelini oluşturur. Bu nedenle küreselleşme, kapitalizmden soyutlanarak çözümlenemez. İkisini sürekli olarak birlikte düşünmemiz gerekir. Küreselleşme süreci, kapitalizmin yeni bir adıdır. Arrighi (2000:50)'nin dediği gibi; "bugün-dünya kapitalizminin köklerini maddî yaşamın ve piyasa ekonomisinin daha derinlerine dayamasıyla değil fakat köklerini oradan sökerek geliştiği bir zaman-Braudel'in çağrısına uymak ve ticaret evinin üst katında bulunan kapitalizmin gerçek yuvasını incelemek için uygun zamandır."

Kapitalizm gibi küreselleşme de bir piyasa toplumu inşa etmeyi amaçlar. Özellikle ulaşım ve iletişim olanaklarının gelişmesi yaşadığımız *gezegen çağında pazar alanları* yaratır. Küresel güçler ve liderler için bütün bu alan, pazar yasalarına tâbi olmak zorundadır. "Bugün maruz kaldığımız büyük bunalım, kürenin yeryüzünde meydana gelen her faaliyeti pazarlamayı ve meşrulaştırmayı amaçlar" (Bové ve Dufour, 2001:142). Günümüzde küreselleşme kılıfı altında karşımıza çıkan kapitalizm, eskiden olduğu gibi dünya ölçeğinde yaşamakta ve dünyayı bütünüyle kaplama eğilimi taşımaktadır (Braudel, 1997:25). Küreselleşme düşüncesinde, bilişim toplumu, dünya ölçeğinde şirketlerin kuruluşu ve sermayenin her tarafı kuşatmasının ötesinde, kendi kendini düzenleyen bir dünya ekonomisi imgesini getirerek ekonomik egemenlik bağlarını gizleyen bir ideolojiyi görmek mümkündür (Touraine, 2000:45). Bu çerçevede küreselleşme, kapitalist-liberal enternasyonalizm olarak değerlendirilebilir.

Hepimizi Etkileyen ve Denetleyen Bir Süreç Olarak Küreselleşme

Küreselleşme, dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşmasıdır (Giddens, 1994:62). Küreselleşme bir gerçekliktir ve sonuçları her yerde kendisini hissettirir. Küreselleşme yalnızca "orada", bireyden uzak yerlerde olan şeylerle ilgili değildir, aynı zamanda o, "burada" fenomeni olup, dünyadaki bütün insanların yaşamlarının mahrem, kişisel yönlerini etkiler ve bütün toplumları dönüştürür (Giddens, 2000a:45 ve 2000b:20-24). Giddens (2000b:19-20)'ın da bildirdiği üzere; "etkisini hepimiz üzerinde hissettiren bir küresel düzene doğru sürüklenmekteyiz... hepimiz tek bir dünyada yaşamaktayız." Küreselleşme, giderek dünyanın dört bir yanındaki toplumların ve insan topluluklarının ilişkilerine daha fazla etkide bulunur. Touraine (2000:11)'nin deyişiyle, "giderek genişleyen bir çoğunluğun özel yaşamını ve kamu yaşamını her yönden istila eden dünyasallaşmış, küreselleşmiş bir toplumda yaşamıyor muyuz?"

Küreselleşen düzenekte bütün toplumlar denetim altına alınmaya başlar. Bu Foucault (1992, 2000)'nun "kapatılmış toplumlar" ya da Deleuze'ün "denetim altına alınmış toplumlar" anlayışından başka bir şey değildir. Küresel-

leşmeyle uyumlu toplum sistemini, Foucault (1992:245), "görülmeden gözetim altında tutan hapisane sistemi" olarak niteler. Foucault (2000:106-107)'ya göre "günümüzde, ...ayrısız bir tür kapatmaya geri dönülüyor. Nazi toplama kampları bu yeni kapatılmanın kanlı şiddetli, insanlıkdışı biçimini gösterdiler: Yahudiler, eşcinseller, komünistler, serseriler, Çingeneleler, siyasi ajitatörler, işçiler, hepsi aynı kampta." Foucault'ya göre Batı'da "mahpus toplum" ortaya çıkmıştır (Merquier, 1986:115). Küreselleşme, toplumlar üzerindeki denetimi arttırmıştır. Örneğin "Fransa'da, 1997 yazında, tutukluların koluna, cezalarını çektikten sonra, nerede olurlarsa olsunlar bu kişilerin sürekli izlenmesini, böylelikle ağzına kadar dolmuş tutukevlerinin biraz daha dolmasını engellemeyi sağlayacak bir elektronik bilezik takılması kararı alınmadı mı?" (Virilio, 2001:106).

Kısaca küreselleşme, dünyanın küçülmesine kaynaklık eder (Robertson, 1999), politika ve kültürü ulus-devlet üstü bir noktaya taşır (Kumar, 1999:71), toplumlar üzerinde denetim kurar ve dünyanın bütün toplumlari arasında yeni bağlantıları ve karşılıklı bağımlılıkları öne çıkarır.

Dünyanın Kutuplaşması, Yoksullaşması ve Yoksulların Ezilmesi Olarak Küreselleşme

Küreselleşme, üretken sistemleri, teknolojiyi, uluslararası ticareti, finansal pazarları, ulus-devletleri ve sosyal yaşamın birçok yönünü etkiler. Küreselleşme dünya toplumları arasında kutuplaşmaya yol açar. Hatta küreselleşmeye *kutuplaşma* da denilebilir. Hurrell ve Woods (1999:1)'in bildirdiği gibi, ekonomik liberalleşme ya da teknolojik ilerleme olarak küreselleşme, dünyadaki eşitsizliğin yeni boyutlarını yükseltir.

Küreselleşme, "üç kutuplu"/"üçlü" yani *Amerika Birleşik Devletleri, Japonya ve Batı Avrupa'nın* çıkarına bir dünya düzeni inşa eder. 1970'li yıllarda, Wallerstein (2001a:15)'in bildirdiği gibi, ABD'nin Batı Avrupa ve Japonya'ya verdiği bir taviz olarak "üç-yanlılıktan" (*trilateralism*) söz edilmeye başlandı. Özellikle ABD ve Batı Avrupa'nın yanında bir güç odağı olarak Japonya'nın 1970'li yıllarda öne çıkmaya başlaması ile "üç yanlı bir komisyon" (Wallerstein, 2001a:24) ya da "üçlü bir merkez" dünya ölçeğinde etkin olmuştur. Başka türlü söyleyecek olursak 1970'lerden itibaren dünya üç temel ekonomik bloğun etrafında şekillenmeye başladı: ABD'nin *Dolar Bloğu*, Japonya'nın *Yen Bloğu* ve Almanya öncülüğünde oluşan *Batı Avrupa Bloğu* (Chomsky, 1997:13). Ancak hemen belirtelim ki; ABD için Batı Avrupa bloğu (özellikle "büyük atölye" Almanya) ile "büyük atölye" Japonya her zaman ciddi tehdit oluşturur (Chomsky, 2001).

Küreselleşme, dünya ölçeğinde merkez ülkeler ile çevre ülkeler arasındaki eşitsizlikleri yeniden üreten bir süreçtir. Küreselleşme, dünya ölçeğinde düzensizliğe ve eşitsiz gelişmeye yol açar. Küreselleşme, tekelleşmiş ve bu

nedenle yüksek kâr getiren belli üretim türlerinin en büyük sermaye birikim yerleri haline gelen belli sınırlı bölgelerde yoğunlaşmasına dayanan hiyerarşik bir dağılım eşitsizliğini kapsayan bir sistemdir (Amin, 1991, 1992:10, 1993:13, 1999a:13-14, 1999b:14, 2000b:5, Wallerstein, 1992:11-16, 1993:26, 1998a:129, 1998b:34). Küreselleşmenin kutuplaşmaya kaynaklık eden konumunu Wallerstein (2001c:42) oldukça net bir şekilde ortaya koyar: "Öyle bir sistem içinde yaşıyoruz ki, toplumları ekonomik, siyasi, sosyal ve hatta demografik olarak kutuplara bölüyor." Küreselleşmenin egemen olduğu dünya-sistemin kutuplaşması çok hızlı bir biçimde artmaktadır.

Küreselleşme, uluslararası olanakların ve kaynakların kullanılmasına dayanır. Burada özellikle merkez ülkelerin tekellerinin etkinliği söz konusudur. Günümüzde kapitalizm ya da öteki adıyla küreselleşme, "inatçı bir biçimde fiili veya yasal tekellere yaslanmaya devam ediyor" (Braudel, 1997:25). Küreselleşme düzeninde merkez ülkelerin tekelleri beş alana yayılmıştır: Dünya bazında merkez ve çevre ülkeler arasında eşit olmayan savaşımın merkezin teknolojik tekeli, dünya ölçeğinde önemli finansal akımları kontrol eden tekeller, gezegenin doğal kaynaklarının tekelci kullanımı, kitle iletişimi ve medya tekelleri ve kitle imha silahları üzerindeki tekeller.

Tarihsel bir sistem oluşturan kapitalist dünya-ekonomisi yani küreselleşme, büyük tekelleri vasıtasıyla sermayenin belirli ellerde yoğunlaşması ve merkezileşmesine dayanan eşitlikçi olmayan bir sistem kurmuştur. Sermayenin yoğunlaştığı ve merkezileştiği ülkeler yani merkez ülkeler, teknoloji, finans ve medya tekelleri gibi çeşitli tekelleri sayesinde dünya ölçeğinde hiçbir zaman olmadığı ölçüde gelir dağılımı eşitsizliğini ve hiyerarşisini derinleştirmiş, çevre ülke sanayilerini bir çeşit taşeron konumuna indirgemiş ve önemsizleştirmiş (Amin, 2000b:44), periferiden merkeze sürekli sermaye transfer etmiştir. Merkez ülkelerin çeşitli alanlarda faaliyet gösteren tekelleri yüzünden yalnızca geç 1970'lerden itibaren periferiden merkeze yani ABD, Batı Avrupa bloğu ve Japonya'nın oluşturduğu "üçlü"ye transfer edilen sermaye üç katından fazlasına çıkarak, "1972-76 aralığında-yıllık ortalama-441 milyar dolardan, 1992-1995 aralığında-yıllık ortalama-1364 milyar dolara yükseldi" (Amin, 2000b:32). Bu da dünyanın her bölgesinde gittikçe derinleşen gelir dağılımı eşitsizliğini oluşturmuş, böylelikle dünyanın çoğu bölgesi gittikçe yoksullaşmıştır. Örneğin, "otuz yıl önce en yoksul ülkelerin %20'sinin küresel servetten aldığı inanılmayacak kadar düşük %2.3'lük pay bugün (1990'ların sonu itibarıyla) %1.4'e düşmüştür" (Bauman, 1999a:82). Yine Birleşmiş Milletler Kalkınma Projesinin (10 Eylül 1998 tarihli *Le Monde*'da yayımlanan) raporuna göre, mal ve hizmetlerin 1997'de, 1995'tekinin iki katı olmasına ve 1950 yılından bu yana altı misli artmasına karşın, dünyadaki bir milyar insan en temel gereksinimlerini bile karşılayamamaktadır. Söz konusu rapora göre gelişmekte olan ülkelerdeki insanların

yaşam koşulları ve standartları oldukça kötü bir durumdadır: " 'Gelişmekte olan' ülkelerde yaşayan 4.5 milyar kişi arasında, her beş kişiden üçü temel altyapı hizmetlerinden yararlanamıyor: Üçte biri içecek su bulamıyor, dörtte biri ev demeye layık bir yerde oturmuyor, beşte biri sıhhi ve tıbbi hizmetlerden hiç yararlanmıyor. Beş çocuktan biri herhangi bir okula 5 yıl bile gitmiyor; sürekli yetersiz beslenenlerin oranı da aynı. 'Gelişmekte olan' 100 ülkeden 70-80'inde, kişi başına düşen ortalama gelir bugün, on, hatta otuz yıl öncekinden bile daha düşük. 120 milyon insan günde bir dolardan bile az bir parayla geçiyor" (Bauman, 2000a:184). Yine *Financial Times*'in 2001 yılı için verdiği istatistikler küresel eşitsizliğin eşi benzeri görülmemiş doruklara ulaştığını çok açık bir biçimde ortaya koymaktadır: "On dokuzuncu yüzyılın başında, dünyanın en zengin ve en yoksul ülkeleri arasındaki kişi başına düşen gerçek gelirlerin orantısı 1/3'tü. 1900'de 1/10 oldu. 2000 yılında ise 1/60'a yükseldi" (Barsamian, 2001:49). Ancak "Amerikan politikasının ünlü, ama (egemen basın tarafından) marjinalleştirilmiş bir eleştirmeni" (Barsky, 2001:183) olan Chomsky, Barsamian ile yaptığı söyleşide, *Financial Times*'in 2001 yılı için verdiği istatistiklerin yanıltıcı olabileceğini, olup bitenleri geniş ölçüde görmezden gelebileceğini söyler. Chomsky'e göre, "gerçek ve çarpıcı ayrım, ülkeler arasındaki değil küresel nüfus içindeki farklılıktır. Ülkeler içindeki ayrımlar keskin biçimde yükseldi. ...şu anda 1/80'den yaklaşık 1/120'ye çıktı. Bunlar kaba rakamlar. Dünya nüfusunun en üst %1'i, kabaca en alt %60'ınkine eşit bir gelire sahip artık. Bu, yaklaşık milyar insan eder" (Chomsky'den aktaran Barsamian, 2001:49). Yine Birleşmiş Milletler Sanayi Gelişimi Örgütü'nün 1996 yılında hazırladığı *Dünya Raporu*'na göre dünya nüfusunun en yoksul ve en zengin %20'si arasındaki kazanç farkı, 1960'tan 1989'a %50'lik bir artış göstermiştir (Chomsky, 2000:135).

Aynı zamanda dünyadaki en büyük küresel güç konumundaki Amerika Birleşik Devletleri'nin kendi içinde de eşitsiz gelişme ve büyük ölçekli çelişkiler yaşanmaktadır. ABD'de de küreselleşme kapitale sahip olanlar ile olmayanlar arasında derin uçurumlar inşa etmiştir. Bugün yerkürenin en zengin ülkesi olan ve dünyanın en zengin insanların yurdu durumundaki ABD'de, "nüfusun yüzde 16.5'u yoksulluk içinde yaşıyor; yetişkin kadın ve erkeklerin beşte biri okuma yazma bilmiyor; yüzde 13'ünün ortalama ömrü 60 yıldan az" (Bauman, 2000a:184). ABD'de toplumsal ve ekonomik eşitsizlikler diğer sanayi ülkelerinden, özellikle de Almanya ve Japonya'dan çok çok öteye, 1930'lardan beri görülmemiş bir düzeye ulaşmıştır. Chomsky (2000:32)'nin bildirdiği gibi, "ABD'de çocukların yoksulluk seviyesi, sanayileşmiş ülkelerindekinin en yükseği; onu öbür İngilizce konuşan ülkeler izliyor. Üçüncü dünyadan bildiğimiz diğer dertler konusunda da durum farklı değil." Bu noktada dünyanın en güçlü ve zengin ülkeleri arasında eşitsizlikte başı çeken ülke ABD'dir (Chomsky, 2000:136). Kısacası küreselleşmenin yönlendiricisi ABD'de yoksullar daha yoksullaşırken zenginler daha da

zenginleşmektedir. "Son 20 yılda, en yoksul Amerikalı ailelerin toplam geliri %21 oranında düşerken, en zenginlerin %20'sinin toplam geliri %22 arttı. Gelirin en yoksullardan en zenginlere doğru yeniden bölüşümü durdurulamaz bir şekilde artan bir hızda devam ediyor" (Bauman, 1999b:134). Küreselleşmenin insanların çoğunluğunu yoksullaştırdığı açıktır.

Küreselleşme, çok az bir insanın refah yolunda hızla ilerlediği, çok hızlı bir biçimde zenginleştiği, büyük bir çoğunluğun ise sefalet içinde yaşamaya mahkûm edildiği "bir kazananlar ve kaybedenler dünyası" (Giddens, 2000b:27) inşa etmiştir. Aslında dünyanın bu biçimde ikiye ayrılmasına günümüzden 154 yıl önce Marx ve Engels (1998:19) dikkat çekmişlerdir: "Orta sınıfın alt katmanları-küçük çapta ticaretle uğraşanlar, dükkancılar, ve genellikle emekli olmuş esnaflar, zanaatçılar ve köylüler-bütün bunlar, kısmen kendi küçük sermayelerinin modern sanayiinin işletildiği ölçek bakımından yetersiz kalması ve büyük kapitalistlerle rekabette yenik düşmeleri yüzünden, ve kısmen de bunların özel hünerlerinin yeni üretim yöntemleri karşısında değerini yitirmesi yüzünden giderek (yoksullaşmakta) proletaryaya karışıyorlar." Dünya üzerindeki çıkarlarını birbirine bağlamaya ve küresel etkinliklerini arttırmaya çalışan, ulusal bağlarından ve kimliklerinden sıyrılmış küresel kapitalistler olan küresel milyarderler (Urry, 2001:92) günümüzde servetlerin önemli bir kısmına sahiptirler. Dünyanın en tepedeki 358 küresel milyardernin toplam serveti, en yoksul kesimden 2.3 milyar (dünya nüfusunun %45'i) insanın toplam gelirlerine eşittir (Bauman, 1999a:82). 1990'ların sonu itibarıyla "dünyanın en zengin üç adamının şahsi varlıkları en yoksul kırk sekiz ülkenin toplam milli hasılasından fazla; en zengin on beş kişinin serveti Sahra-altı Afrika'nın tamamının toplam hasılasını aşıyor. ...en zengin 225 kişinin kişisel servetlerinin yüzde 4'ünden azı, dünyanın bütün yoksullarına yeterli beslenmenin yanı sıra temel tıp ve eğitim hizmetlerini götürmeye yetiyor" (Bauman, 2000a:185). Günümüzde küreselleşmeye karşı savaşımın en önemli bir simgesi olan ve "dünya satılık bir mal değildir" (Bové ve Dufour, 2001:160) sloganı ile tanınan köylü Jose Bové'nin de dediği gibi, küreselleşme, "son derece küçük bir azınlık olan çokuluslu şirketlerin kâr ve rantını artırmaktır. Bu da milyonlarca insanın aleyhine bir gelişmedir" (Uludağ, 2001:58). Küreselleşme, endüstriyel, şirket ve hizmet aktivitelerinin coğrafi dağılımına işaret eder (Coclanis ve Doshi, 2000).

İnsanlık aslında şirketlerin egemen olduğu toplum aşamasına girdi. Çağımız, karşı olsak da, büyük devletlerin değil büyük atölyelerin ve şirketlerin çağı oldu. Dünyayı büyük şirketler yönetmektedir. Bu iddiamız için Birleşmiş Milletlerin Gelişme Programı kapsamında 1999 yılında hazırlanan *İnsan Gelişme Raporu*'na göz atmamız yeterli olacaktır. Söz konusu rapora göre 1997 yılı itibarıyla General Motors şirketinin toplam satışı 164 milyar dolar, Ford Motor Co şirketinin 147 milyar dolar, Mitsubishi şirketinin 140 milyar

dolar iken Tayland'ın toplam satışı 154 milyar dolar, Norveç'in 153 milyar dolar, Polonya'nın 136 milyar dolar, Güney Afrika'nın 129 milyar dolar, Yunanistan'ın 123 milyar dolar, Malezya'nın 98 milyar dolar, İsrail'in 98 milyar dolar, Kolombiya'nın ise 96 milyar dolardır (Keynes, 2000). Yine dünyada günde toplam 20 milyon insana yiyecek satan McDonald's, İrlanda, İsviçre ve Yunanistan'da yaşayan toplam insan sayısından daha fazla müşteriye sahiptir (Barber, 1995). Toplumlar artık McDonaldlaştırılmışlardır (Ritzer, 1998). Yine Domino's pizza zinciri, 1991'de sattığı 2.4 milyon dolar tutarındaki pizzayla, Senegal, Bolivya, Uganda ve İzlanda gibi bir çok ülkenin hükümet harcamalarının bütününe finanse edecek kadar gelir elde etmiştir (Barber, 1995). Görüldüğü üzere, dünyanın büyük şirketlerinin sermayeleri, satışları ve yıllık gelirleri dünyanın çoğu devletinden daha fazladır. Ayrıca dünyaya hükmeden bu büyük şirketler, aynı zamanda küçük şirketleri ve işyerlerini de yutmuşlardır. Yani her zaman için "büyük sermaye, daha küçüğünü yener" (Marx, 1986:643). Böylelikle küreselleşme, bir paradoks olarak görülebilir: küresel finans piyasaları ve onların yönlendirimini tekelinde bulunduran küresel milyarderlerin çıkarına iken, çoğunluğun aleyhine bir durumdur.

Günümüz dünyasında ulusal ekonomilerin etkinliklerini yürüttükleri mekânın kayganlığı ve yurtsuzlaşması sayesinde, küresel finans piyasaları yasalarını ve reçetelerini tüm dünyaya dayatmaktadır. "Küreselleşme bu piyasaların mantığının hayatın bütün veçhelerinde totaliter bir uzantısından başka bir şey değildir" (Bauman, 1999a:77). Küreselleşme, bu doğrultuda çağımıza yön veren egemen güçlerin programı durumundadır: "İşçi sınıfının kazanılmış haklarını yok etmek, sosyal güvenlik ve istihdamı koruma sistemlerini parçalamak, yoksulluk ücretlerine dönmek, üretici sistemlerine taşeron statüsü yükleyerek, görece sanayileşmiş ülkelerin fırsatlarını sınırlandırırken, belli çevre ülkelerini hammadde sağlayıcıları olarak modası geçmiş statülerine döndürmek ve gezegenin kaynaklarının çarçur edilmesini hızlandırmak" (Amin, 1999b:9). Küreselleşme, böylelikle, proletaryanın burjuvazinin ekonomik dayatmalarına karşı koymada güçsüzleştirilmesidir. Küreselleşme, uluslararası hat üzerinde rahatça hareket eden, özgürce dolaşan sermayenin olanaksız olan düşünüyü gerçekleştirmesidir: "Hiçbir itiraza uğramadan biriktirmek" (Bonefeld, 2001:50). Küreselleşme, proletaryanın istem ve çıkarlarını gerçekleştirmeye yönelik ideoloji ve politikaların temelini zayıflatma anlayışıdır. Poulantzas'ın dediği gibi, küreselleşme, "emperyalistlerin zincirlerini saklama eğilimden ...başka bir şey değildir" (Jessop, 2001:66). Küreselleşme, proletaryayı yok saymakta ve burjuvazinin sınıfsal çıkarlarına dönük işlevde bulunmaktadır. Bu bağlamda Wallerstein, Proudhon (1969)'un "mülkiyet hırsızlıktır" argümanına, "kapitalist ilerleme küresel ölçekte hırsızlıktır" (Ragin ve Chirot, 1999:277) eklemesini yapmıştır. Çünkü, "1900'ü 1800, 1700 veya 1600'lerden farklı kılan özelliklerden biri

küresel kumarhanede ortaya konan paranın çok yüksek olmasıdır" (Wallerstein, 2001c:42). Derrida (2001:123)'nın iddia ettiği gibi, "dünya kötüye gidiyor. ...Çağımız menteşelerinden çıktı." İnsanlık iyice kutuplaşmış ve gittikçe daha da çok kutuplaşacak bir dünya-ekonomide yaşamaya çalışmaktadır (Wallerstein, 2001a:117). Kısacası küreselleşme, dünya ölçeğinde merkez ülkelerin çıkarına işlevde bulunmaktadır.

Kaotik Bir Yapı, Olasılıklar, Belirsizlikler ve Risk Toplumu İnşa Eden Bir Süreç Olarak Küreselleşme

Küreselleşme ile dünya olumsuzluklar yüklü bir alan haline geldi. Yaşadığımız şu günlerde küreselleşme, neredeyse olumluluğa dair her şeyi yok etmeye çalışmaktadır. Küreselleşmenin inşa ettiği olumsuzluklar ve tahribatlar oldukça fazladır. Dünyanın çeşitli bölgelerindeki insanlar açlık, sefalet ve korku dolu bir yaşam sürdürmeye çalışıyorlar, tabii ki buna bir yaşam denirse. Küreselleşen dünyanın bu durumunu Wallerstein (2001c:42) çok iyi bir biçimde betimler: "...hepinizin iyi bildiği gibi, 2000 yılında, herkes korku, şaşkınlık ve artan ümitsizlik içindedir." Günümüzün önemli sosyologlarından Beck (1992)'in icat ettiği "risk toplumu" terimi, küreselleşmenin belirsizliğine ve risk arttırıcı yönüne kısacası risklerin egemen olduğu bir yapıya gönderme yapar. Beck'e göre günümüz modern toplumu daha önceki dönemlerde olmayan yeni ve çok tehlikeli riskler üretmiştir. Zaten "küresel bir çağda yaşamak, çok çeşitli yeni risk durumlarıyla boğuşmak demektir" (Giddens, 2000b:48). Risk nosyonu, içinde yaşadığımız küresel dünyanın en temel özelliklerinden biridir. Risk nosyonu, küreselleşmeye damgasını vurur ve onu "olasılık ve belirsizlik" (Giddens, 2000b:36) fikirlerinden ayırmak söz konusu değildir.

Dünya ölçeğinde merkez ülkelerin çıkarına işlevde bulunan küreselleşme, dünyada yeni bir düzene ve bütünleşmeye değil kaosa ve adeta bir *kaos imparatorluğuna* kaynaklık eder. Küreselleşme süreci, "bazılarının hükümlerini güçlendiren, bazılarının otonomilerini azaltan devletler arası yeni bir güç dengesini kurumsallaştırmaktadır" (Burgi ve Golup, 2001:47).

Küreselleşme, toplumlar üzerinde büyük bir baskı, dünya-sisteminde yaygın bir toplumsal korku oluşturur ve dünyada egemenlerin çıkarına olup bitenlere rıza gösterme amacına dönük olarak işlevde bulunur (Caille ve İnsel, 2000:35, Hopkins ve Wallerstein, 2000:9, Bauman, 2001a:38). Küreselleşme, "hepimizin ya da en azından içimizden en verimli ve girişken olanların yapmayı istediği ya da umut ettiği şeyler hakkında değildir. Neye maruz kaldığımız, başımıza ne çoraplar örüldüğü hakkındadır" (Bauman, 1999a:70). Kapitalizmin müzminleşen krizi olan küreselleşme, ayrıcalıkların ve mahrumiyetin, servetin ve yoksulluğun, kaynakların ve acizliğin, gücün ve güç-

süzlüğün, özgürlüğün ve kısıtlamanın yeniden dağıtımıdır, kısaca emperyalizmin yeni bir formudur (Bauman, 1999a:70, Başkaya, 1999:9-22). Küreselleşme, eşitsizlik, dünyanın çoğu bölgesi için yoksulluk, güvensizlik üretmiş ve geniş kesimleri marjinalleştirmiştir. Marjinalleşen, modern dünya-sistemine yani küreselleşmeye aktif bir öge olarak katkısı olmayan ülkeler, Üçüncü Dünya Ülkeleridir (Amin, 1992:9, 1999a:16-18, 2000b:17-46). Hatta küreselleşme, Bales (2000)'in tartıştığı gibi, özellikle Batı-dışı toplumlarda köleliği inşa eder ve bu anlamda da "köleliğin yeni bir formu" olarak ele alınabilir.

Kısaca küreselleşme, dünyada yeni bir düzene değil sadece kaosa kaynaklık eder. Küreselleşme düzeni kaos imparatorluğundan başka bir şey değildir. Küreselleşmenin esas öznesi olan Amerika, dünya ölçeğinde kriz, belirsizlik ve risk toplumlara inşa etmektedir.

Amerikan Hegemonyası ya da Ulus-Devleti Zayıflatma Projesi Olarak Küreselleşme

Küreselleşme, dünya toplumları içinde en güçlü ve uluslararası arenada söz sahibi bir ülke olan ABD'nin egemenliğindeki bir süreçtir. Dünyada krizlere, kutuplaşmaya ve problemlere kaynaklık eden IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü gibi kuruluşlar ABD'nin ekonomik ve politik imgeleridir. Küreselleşme, aynı zamanda, ABD'nin kültürel ürün ve modelleri ile donanmıştır. Nitekim küreselleşmenin en göze çarpan kültür ifadelerinden bazıları, örneğin, Coca-Cola, McDonald's, CNN ve MTV Amerikandır.

Az önce de değindiğimiz üzere, çağımıza büyük şirketler damgasını vurmuştur. Bu bağlamda ABD, dünyanın en büyük şirketlerinin yer aldığı bir ülkeden başka bir şey değildir. Eş deyişle ABD, büyük şirket topluluğudur. Amerika'ya bu açıdan bakmak gerekir. *The Economist*'in Eylül 2001 "Küreselleşme" dosyasına bir göz attığımızda ileri sürdüğümüz iddialarımızın ne denli haklı olduğu açıkça ortaya çıkar: "Dünyanın 100 büyük ekonomisinin 51'i büyük şirketlerdir" ve "Microsoft firmasının yıllık katma değeri 2 milyar doların biraz üzerindedir ki bu meblağ, yaklaşık olarak Uruguay'ın milli gelirine eşittir" (2001:132).

Küreselleşme düzeninde ekonominin "yeni kuralların temelleri ABD tarafından atılmaktadır; hakim ekonomi kuralları (kâr, hisse senedi değeri), değerlendirme kriterleri (ülke ve şirketlerin not'ları) ve mevzuat gibi. Örneğin piyasanın size bakışı iki özel ABD rating şirketinin not'ları ile biçimlenir; Moody's ve Standart&Poor: Hem yargıç hem taraf olarak bunlar ABD'nin kurallarını diğerleri üzerine koymaktadır" (Burgi ve Golup, 2001:46). Hatta çoğu ülke para birimini Amerikan dolarına endeksleme yolu ile yani dolarizasyon süreciyle dünya pazarıyla daha çok bütünleşmeye doğru

kanalize edildi (Wallerstein, 2001a:119) ve çoğu ülkede yeşil dolar en çok kutsanan şey oldu. Ancak küreselleşme sürecinde özellikle gelişmekte olan toplumlardan ABD'ye sürekli sermaye ve kaynaklar transfer edilirken tam aksine "ABD'den dünyanın en fakir ülkelerine sermaye hemen hemen hiç akmamaktadır" (The Economist, 2001:120).

Küreselleşmede ABD hakim güç olup diğer ülkeler şu veya bu ölçüde ona tabidir. Bu Amerika'nın askeri bakımdan da çok güçlü olduğu anlamına gelir. Sözgelimi Wallerstein (2001a:231)'in deyişiyle "ABD demek NATO demek"tir. Yine Birleşmiş Milletler, ABD'nin kendi imgesinde bir dünya yaratma çabalarının odak noktasıdır (Chomsky, 2000:79).

Amerika'nın dünyada emperyal iktidar odağı olarak yer almasını, dünyanın kurallarını ve yönlendirimini tek başına üstlenmeye çalışmasını, ulus-devlet fenomenine meydan okuması ya da ulus-devletleri yok etme anlayışıyla birlikte düşünmek gerekir.

Kuşkusuz, küreselleşme sürecine koşut olarak ulus-devlet egemenliği giderek gerilemektedir. Hardt ve Negri (2001:18)'nin işaret ettikleri gibi, "üretim ve mübadelenin asli unsurları-para, teknoloji, insanlar ve metalar-ulusal sınırları giderek daha kolay geçiyor; dolayısıyla ulus-devlet bu akışı düzenleme gücünü ve ekonomi üzerindeki otoritesini günden güne yitiriyor." Zaten Amerika'nın küresel finans, ticaret ve enformasyon endüstrileri, kendi amaç ve çıkarlarını gerçekleştirme doğrultusunda gereken sınırsız özgürlük ve hareket serbestileri için dünyanın politik parçalanmasına muhtaçtırlar. Yani, küresel finans, ticaret ve enformasyon endüstrilerinin amaç ve çıkarları zayıf devletlerden yanadır (Bauman, 2000b:92). Bu bağlamda küreselleşen dünyada *kimlikler* öne çıkartılır. Küreselleşme ile yerküreye "kimlikler çağı" (Bauman, 2001b: 471-482) damgasını vurur.

Küreselleşme, Amerika'nın çıkarına yönelik bir düzen inşa ederken Batı-dışı toplumlarda yerelliği ve etnikliği ön plana çıkarır. Küreselleşme süreci, ulus-devletlerin tahribatına yol açar, ulus terimine meydan okur ve özellikle Üçüncü Dünyada etnikliğin yükselişine, yeni etnik ideoloji ve oluşumların köruklenmesine katkı sunar ve toplumları böler. Küreselleşme, toplumların özgünlüklerini bitirir, toplumsalı tahrip eder, ulusal bağları kırar, ulus-devletin yapısını kökten değiştirir ve ulus-devlet yapısını tehdit eder (Amin, 1999a:81-125, Bauman, 1999a:8, Burgi ve Golup, 2001:44, Kocacık, 2000:109, Newman, 2001:79-87).

Kısaca küreselleşme, toplumlar üzerine etkileri olan (Tatlıdil, 2000), toplumları ve kültürleri çok hızlı bir biçimde tahrip eden bir anlayıştır (Sayın, 1997:485). Ulusal sınırları aşan küreselleşme, toplumları köksüzleştirir ve kimliksizleştirir. Küreselleşme, özünde hem küresel ölçekte hem de ulusal

bazda her türlü ayrımcılığı destekler. Küreselleşme ile *ayrımcılık* bağıntısını Wallerstein (2001c:42) şöyle dile getirir: "Öyle bir sistemde yaşıyoruz ki, başlangıçtan itibaren ırkçılığı ve seksizmi temeline harç yaptı." Oysa küreselleşen bir dünyada etnikliğe önem vermek ve yerel kalmak toplumsal sefaletin ve geriliğin bir göstergesidir (Bauman, 1999a:9).

Sonuç ya da "Kâr İnsandan/İnsansal Değerlerden Öncedir" Olarak Küreselleşme

Küreselleşme, yeni dünya düzeni, postmodernizm, yerelleşme ve neoliberalizmi birbirlerinden ayrı düşünmemek gerekir. Çünkü söz konusu söylemler ancak kapitalizm bağlamında açıklanabilirler. Kapitalizmin diasporası ile bağıntılı küreselleşme, 16. yüzyılda şekillenmeye başlamış, kendisini etkin bir formda 19. yüzyılın ortalarında insanlığa müjdelemiştir. 19. yüzyılda piyasa toplumu inşa eden kapitalizm ile günümüzdeki küreselleşme sürecinin amacı ve mantığı ayıdır. Eş deyişle Braudel (1993 ve 1997)'in toplumsal yaşam evinin üçüncü katı olarak gördüğü kapitalizm, mantığı, doğası ve işleyiş mekanizmaları bakımından pek değişmemiştir. Ancak kapitalizm sadece daha fazla yayılmış, ölçek ve boy değiştirmiştir. Bu noktada küreselleşme açısından sık sık vurgulanan bir argüman oldukça önemlidir: "firmaların uluslararası nitelikleri hiç de yeni bir şey değildir; buna karşın yalnızca bunun hakkında daha fazla konuşulmaktadır" (Wallerstein, 2001b:52).

Böylelikle 19. yüzyıl itibariyle emeğin sömürsü, mülksüzleştirme, yoksullaştırma ve "aşırı-üretim, aşırı-nüfus, aşırı-tüketim" (Marx, 1986:652) adlı üç meleğe dayalı kapitalizm, 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren kendisini küreselleşme adı altında daha etkin bir formda sürdürmekte ve özellikle ırkçılık, etniklik ve dincilik gibi her türlü ayrımcılığı desteklemektedir. Küreselleşme, dünya toplumlarını birleştirmiyor tam tersine ayrıştırmaya çalışıyor. Zaten pek çok düşün adamı "kabileler ve kabilecilik çağında yaşadığımızı" (Bauman, 2000b:111) iddia ederler. Küreselleşme, ulus-devletleri yok etmeye yönelik bir ideolojidir. Küreselleşme, ulusal bilinci ve bağları parçalamaya dönüktür.

Küreselleşme, sosyal devlet anlayışına yönelik ciddi bir saldırı olarak düşünülebilir. Son 200 yıldır ilk kez, yerkürenin her yerinde hükümetler her türlü sosyal hizmet harcamalarının önceki seviyesini düşürmenin yollarını aramaktadırlar. Rodrik (1997)'in tespitlerine göre, küreselleşme, devletin sosyal güvence sağlamasını zorlaştıran bir süreçtir. Zaten Wallerstein (2000:295) ve Giddens (2000a:40, 2000b:21) gibi düşün adamlarının da bildirdiği üzere, küreselleşme nosyonu, refah sistemlerini ortadan kaldırmak ve devlet harcamalarında kısıntı yapmak isteyen serbest piyasacıların ortaya attığı bir

ideolojidir. Böylece küreselleşme, kendi kurmuş oldukları sömürgeci düzenin devam etmesinden yana olan Batı'daki yeni liberallerin bir icadıdır. Küreselleşme, esas olarak, "kâr insandan önce gelir" (*profits before people*) söylemine dayanır yani insansal değerlerden ziyade kârları önemser. Böylelikle küreselleşme, insanlığın ticarileşmesini çağırıştırır. Bu da dünya coğrafyasındaki çoğu insanı rahatsız eder (Albrow, 1996, Thurow, 2000, The Economist, 2001:115). Dolayısıyla küreselleşme ve evrenselleşme birbirleriyle koşut giden süreçler değildir, ikisinin de kendine özgülükleri vardır. Sözelimi küreselleşme ya da küresel olma, teknolojinin, pazarın, sermayenin, turizmin, iletişimin dünya çapında kılınmasıyla olur. Evrenselleşme ya da evrensel olma ise, insansal değerlerin, insan haklarının, özgürlüklerin, kültürlerin ve demokrasinin evrensel kılınması çabasıdır (Baudrillard, 2001:119). Demek ki küreselleşme sürecinin dinamiklerini evrenselleştirme söylemi içerisinde değil, kârın insana önceliği ya da anti-sosyal devlet anlayışı bağlamında değerlendirmek gerekir.

Sonuç olarak, küreselleşme dünyayı yönlendiren egemen güç odaklarının "yeni" dedikleri *eski bir oyundur*. Çünkü dünyayı döndüren mekanizma ve üretim ilişkileri ağının-biçeminde değişimler olsa da-mantığı, içeriği ve amacı değişmemiştir. Yaşlı dünyamız hâlâ 19. yüzyıldaki eksen ve yörengesinden çıkmadı. Dünya 19. yüzyıldaki gibi dönüyor: küreselleşme. Küreselleşme, kapitalizme yönelik tepkileri bertaraf etmeye çalışanların hedef saptırıcı argümanlarının toplamıdır. Küreselleşme, dünya ölçeğinde sömür ilişkilerini gizlemenin ve kitleleri uyutmanın ötesinde bir işlevle donanımlı olmayan kapitalizmin ad değiştirmiş ama adresi aynı olan yönüdür. Küreselleşme, dünyadaki sermayenin merkezileşmesi, özellikle, Amerika'nın tekelinde toplanmasıdır. Bu açıdan küreselleşme, Amerikanlaşma olarak kavranabilir. Küreselleşme, Batı'nın çıkarlarına ve üstünlüğüne yönelik bir düzen inşa etmiştir. "Dünya nüfusunun yaklaşık %30'u günde bir dolar gelire yoksulluk sınırında yaşamaktadır. Güney Afrika'nın kısmen istisna teşkil etmesiyle Alt Sahra küresel ölçekte bütünüyle dışta bırakılmış bir kıtadır" (Giddens, 2000a:168) Çünkü bu kıtanın sömürülecek hiçbir şeyi kalmamıştır. Bu durumun sorumlusu söz konusu kıta değildir. Yine dünya nüfusunun yarıya yakının yoksulluk içinde bulunmasının nedeni yoksullar değil, tam tersine küreselleşmenin malikleridir. Kısacası küreselleşme, dünyadaki bütün toplumların çıkarına olan ve onların sorunlarını çözen, barışçıl, insancıl, eşitlikçi, birleştirici ve bütünleştirici ve tarihin sonundaki bir süreç değildir. Eco (2001:31)'nin dediği gibi, "dünya gayet büyük bir krizle çalkalanıyor." Gelin bu krizin ya da öykünün adını hep birlikte koyalım: küreselleşme.

KAYNAKÇA

- ALBROW, M.; *The Global Age: State and Society Beyond Modernity*, Polity Press, Cambridge, 1996.
- AMİN, Samir; *Eşitsiz Gelişme-Çevre Kapitalizmi Toplumsal Kuruluşları Üzerine Deneme*, Çev. A. Kotil, Arba Yayınları, İstanbul, 1991.
- AMİN, Samir; *Üçüncü Dünya, Demokrasi ve Sosyalizm*, Çev. Y. Bener-F. Başkaya, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 1992.
- AMİN, Samir; *Kaos İmparatorluğu-Yeni Kapitalist Küreselleşme*, Çev. İ. Soner, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1993.
- AMİN, Samir; *Küreselleşme Çağında Kapitalizm*, Çev. V. Eranus, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999a.
- AMİN, Samir; *Kapitalizmin Hayaleti-Günümüz Entellektüel Modalarının Bir Eleştirisi*, Çev. C. Algan, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999b.
- AMİN, Samir; *Entellektüel Yolculuğum*, Çev. U. Günsür, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2000a.
- AMİN, Samir; *Değişim Halindeki Dünya Sistemi*, Çev. F. Başkaya, Cantekin Mat. Yay. Tic. Ltd. Şti, Ankara, 2000b.
- ARRIGHI, Giovanni; *Uzun Yirminci Yüzyıl-Para, Güç ve Çağımızın Kökenleri*, Çev. R. Boztemur, İmge Kitabevi, Ankara, 2000.
- BALES, Kevin, "Expendable People: Slavery In The Age Of Globalization", *Journal of International Affairs* [iç.], Spring 2000, Vol. 53, Issue 2, s.461-485.
- BARBER, Benjamin R., *Jihad vs. McWorld*, Times Books, New York, 1995.
- BARSAMIAN, David; "Noam Chomsky ile Seattle'm Anlamı Üzerine", Çev. F. Deniztekin, *Varlık* [iç.], Sayı:1124, Mayıs 2001, s.49-52.
- BAŞKAYA, Fikret; "Sunuş," *Küreselleşme mi? Emperyalizm mi?-Piyasacı Efsanenin Çöküşü* [iç.], Çev. U. Günsür ve F. Başkaya [ed.], Ütopya Yayınevi, Ankara, 1999, s.9-22.
- BAUDRILLARD, Jean; *Tam Ekran*, Çev. B. Gülmez, YKY Yayınları, İstanbul, 2001.
- BAUMAN, Zygmunt; *Küreselleşme-Toplumsal Sonuçları*, Çev. A. Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999a.
- BAUMAN, Zygmunt; *Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar*, Çev. Ü. Öktem, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999b.
- BAUMAN, Zygmunt; *Siyaset Arayışı*, Çev. T. Birkan, Metis Yayınları, İstanbul, 2000a.
- BAUMAN, Zygmunt; *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları*, Çev. İ. Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000b.
- BAUMAN, Zygmunt; *Parçalanmış Hayat-Postmodern Ahlak Denemeleri*, Çev. İ. Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001a.
- BAUMAN, Zygmunt; "Identity in the Globalizing World", *Identity, Culture and Globalization* [iç.], Eliezer Ben-Rafael ve Yitzak Sternberg [ed], Brill, Boston, 2001b, s.471-482.
- BAYNE, Nicholas, "Globalization And The Commonwealth", *Round Table* [iç.], October 1997, Issue 344, s.473-483.
- BECK, Ulrich; *Risk Society: Towards a New Modernity*, Sage, London, 1992.
- BEN-RAFAEL, Eliezer ve STERNBERG, Yitzhak; "Analyzing Our Time: a Sociological Problematique", *Identity, Culture and Globalization* [iç.], Eliezer Ben-Rafael ve Yitzak Sternberg [ed.], Brill, Boston, 2001, s.3-17.
- BLOCH, Marc; *Feodal Toplum*, Çev. M. A. Kılıçbay, Savaş Yayınları, Ankara, 1983.
- BONFELD, Werner; "Küreselleşme Siyaseti: İdeoloji ve Kritik", Çev. A. Kaban, *Türkiye Günlüğü* [iç.], Sayı: 64, Kış 2001, s.49-60.
- BOVÉ, José ve DUFOUR, François; *Dünya Satılık Değildir*, Röportaj: Gilles Luneau, Çev. T. Y. Gürsel, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

- BOYER, R. ve DRACHE, D. (ed.); *States Against Markets*, Routledge, London, 1996.
- BRAUDEL, Fernand; *Maddi Medeniyet ve Kapitalizm*, Çev. M. Özel, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1991.
- BRAUDEL, Fernand; *Maddi Uygarlık, Ekonomi ve Kapitalizm-XV-XVIII. Yüzyıllar Cilt III: Dünyanın Zamanları*, Çev. M. A. Kılıçbay, Gece Yayınları, Ankara, 1993.
- BRAUDEL, Fernand; "Bugünkü Dünya ve Kapitalizm", Çev. A. İnel, *Birikim Dergisi* [iç.], Sayı:104, Aralık 1997, s.25.
- BURGI, Noelle ve GOLUP, Philip S.; "Küreselleşme Gerçekten Ulus-Devletleri Lüzumsuz Hale Getirdi mi?", Çev. A. Atalık, *Türkiye Günlüğü* [iç.], Sayı: 64, Kış 2001, s.44-48.
- CAILLE, Alain ve İNSEL, Ahmet; "Yeni Bir Evrensel Sol İçin Gözlem ve Öneriler", *Birikim Dergisi* [iç.], Sayı:139, Kasım 2000, s.30-38.
- CANGIZBAY, Kadir; *Komprador Rejimin Anatomisi*, Maki Bas.Yay. Ltd. Şti., Ankara, 2000.
- CHOMSKY, Noam; *Demokratik İdeallerin Çöküşü*, Çev. C. Cerit, Pınar Yayınları, İstanbul, 1997.
- CHOMSKY, Noam; *Halkın Sirtından Kazanç-Neoliberalizm ve Küresel Düzen*, Çev. D. Hakyemez- B. Zeren, Om Yayınevi, İstanbul, 2000.
- CHOMSKY, Noam; *Demokrasi Gerçek ve Hayal*, Çev. C. Cerit, Pınar Yayınları, İstanbul, 2001.
- COCLANIS, Peter A. and DOSHI, Tilak; "Globalization in Southeast Asia", *Annals of the American Academy of Political & Social Science* [iç.], July 2000, Vol. 570, s.49-64.
- DERRIDA, Jacques; *Marx'ın Hayaletleri-Borç Durumu, Yas Çalışması ve Yeni Enternasyonal*, Çev. A. Tümerekin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001.
- ECO, Umberto; "Umberto Eco İle Kriz Üzerine" (11 Nisan 2001), *Söyleşi: Levent Yılmaz, Cogito* [iç.], Sayı: 27, Yaz 2001, s.10-31.
- FEATHERSTONE, Mike; "Postnational Flows, Identity Formation and Cultural Space", *Identity, Culture and Globalization* [iç.], Eliezer Ben-Rafael ve Yitzak Sternberg [ed.], Brill, Boston, 2001, s.483-526.
- FOUCAULT, Michel; *Hapishanenin Doğuşu*, Çev. M. A. Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara, 1992.
- FOUCAULT, Michel; *Büyük Kapatılma-Seçme Yazılar 3*, Çev. I. Ergüden ve F. Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000.
- FUKUYAMA, Francis; *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, Çev. Z. Dicleli, Simavi Yayınları, İstanbul, 1993.
- GIDDENS, Anthony; *Modernliğin Sonuçları*, Çev. E. Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1994.
- GIDDENS, Anthony; *Üçüncü Yol-Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi*, Çev. M. Özay, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2000a.
- GIDDENS, Anthony; *Elimizden Kaçıp Giden Dünya-Küreselleşme Hayatımızı Nasıl Yeniden Şekillendiriyor?*, Çev. O. Akinhay, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2000b.
- GIDDENS, Anthony ve PIERSON, Christopher; *Anthony Giddens'la Söyleşiler-Modernliği Anlamlandırmak*, Çev. S. Uyurkulak-M. Sağlam, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001.
- GRAY, John; *False Dawn: The Delusions of Global Capitalism*, Granta Books, London, 1998.
- HARDT, Michael ve NEGRI, Antonio; *İmparatorluk*, Çev. A. Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001.
- HIRST, Paul Q. ve THOMPSON, Grahame; *Globalization in Question*, Polity Press, Cambridge, 1995.
- HOBSBAWM, Eric; *Sermaye Çağı 1848-1875*, Çev. B. S. Şener, Dost Kitabevi, Ankara, 1998.

- HOPKINS, Terence K. ve WALLERSTEIN, Immanuel; "Dünya Sistemi: Bir Kriz Var mı?", **Geçiş Çağı-Dünya Sisteminin Yörüngesi (1945-2025)** [iç.], Terence K. Hopkins ve Immanuel Wallerstein, Çev. N. Ersoy ve diğerleri, Avesta Yayınları, İstanbul, 2000, s.9-21.
- HURRELL, Andrew and WOODS, Ngaire (ed.), **Inequality, Globalization and World Politics**, Oxford University Press, Oxford, 1999.
- İNSEL, Ahmet; "Geçmişten Geleceğe", **Birikim Dergisi** [iç.], Sayı:104, Aralık 1997, s.19-29.
- JESSOP, Bob; "Küreselleşme ve Ulus Devlet", Çev. E. Ala-A. Altıparmak, **Türkiye Günlüğü** [iç.], Sayı: 64, Kış 2001, s.61-78.
- KEYNES, John Maynard; "The Global Economy", **New Internationalist** [iç.], Jan/Feb 2000, Issue 320, s.24-25.
- KIZILÇELİK, Sezgin; **Küreselleşme ve Sosyal Bilimler**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2001.
- KOCACIK, Faruk; "Kitle Toplumu, Küreselleşme ve Türkiye", Prof. Dr. Eyüp Kemerlioğlu'na Armağan [iç.], Önder Matbaası, Sivas, 2000, s.107-118.
- KUMAR, Krishan; **Sanayi Sonrası Toplumdan Post-modern Topluma -Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları**, Çev. M. Küçük, Dot Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999.
- LÖWY, Michael; **Dünyayı Değiştirmek Üzerine-Karl Marx'tan Walter Benjamin'e Siyaset Felsefesi Denemeleri**, Çev. Y. Alogan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999.
- MARX, Karl; **Kapital I-Kapitalist Üretim Eleştirel Bir Tahlili**, Çev. A. Bilgi, Sol Yayınları, Ankara, 1986.
- MARX, Karl; **Kapital III-Ekonomi Politiginin Eleştirisi**, Çev. A. Bilgi, F. Engels [Yay. Haz.], Sol Yayınları, Ankara, 1990.
- MARX, Karl ve ENGELS, Friedrich; **Komünist Parti Manifestosu**, Çev. Sol Yayınları Yayın Kurulu, Sol Yayınları, Ankara, 1998.
- McLUHAN, Marshall; **Understanding Media-The Extentions of Man**, Routledge, London, 1964.
- MERQUIOR, J. G.; **Foucault**, Çev. N. Elhüseyni, Afa Yayınları, İstanbul, 1986.
- NEWMAN, Christopher; "Realizm: Küreselleşme ve Bağımsız Devlet", Çev. M. Türker, **Türkiye Günlüğü** [iç.], Sayı: 64, Kış 2001, s.79-87.
- POLANYI, Karl; **Büyük Dönüşüm-Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Temelleri**, Çev. A. Buğra, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1986.
- PROUDHON, Pierre-Joseph; **Mülkiyet Nedir?**, Çev. V. G. Üretürk, Ararat Yayınevi, İstanbul, 1969.
- RAGIN, Charles ve CHIROT, Daniel; "Immanuel Wallerstein'in Dünya Sistemi: Tarih Olarak Siyaset ve Sosyoloji", **Tarihsel Sosyoloji-Bloch'tan Wallerstein'e Görüşler ve Yöntemler** [iç.], T. Skocpol [ed.], Çev. A. Fethi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s.276-312.
- RITZER, George; **Toplumun McDonaldlaştırılması-Çağdaş Toplum Yaşamının Değişen Karakteri Üzerine Bir İnceleme**, Çev. Ş. S. Kaya, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998.
- ROBERTSON, Roland; "The Relativization of Societies: Modern Religion and Globalization", **Cult, Culture and the Law** [iç.], T. Robbins ve diğerleri [ed.], Scholars Press, Chico, 1985.
- ROBERTSON, Roland; **Küreselleşme-Toplum Kuramı ve Küresel Kültür**, Çev. Ü. H. Yolsal, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999.
- RODRİK, Dani; **Has Globalization Gone Too Far?**, Institute for International Economics, Washington, 1997.
- ROTHSCHILD, Emma, "Globalization And The Return Of History", **Foreign Policy** [iç.], Summer 1999, Issue 115, s.106-116.
- ROSS, George, "Labor Versus Globalization", **Annals of the American Academy of Political & Social Science** [iç.], July 2000, Vol. 570, s.78-91.
- SAYIN, Önal; "Küreselleşmenin Sermaye ve İşgücü Üzerine Etkileri", **Toplum ve Göç** [iç.], Sosyoloji Derneği Yayınları, Ankara, 1997, s.477-485.

- SMITH, Adam; **Ulusların Zenginliği**, Çev. A. Yunus-M. Bakırcı, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1985.
- SMOLICZ, Jerzy J.; "Globalization and Privatization in Higher Education", **Identity, Culture and Globalization** [iç.], Eliezer Ben-Rafael ve Yitzak Sternberg [ed.], Brill, Boston, 2001, s.243-264.
- TABB, William K., "Globalization is an Issue, The Power Of Capital is The Issue", **Monthly Review: An Independent Socialist Magazine** [iç.], Jun1997, Vol. 49, Issue 2, s.20-30.
- TATLIDİL, Ercan; "Globalleşme Sürecinde İnsan Kaynaklarının Değişimi: Türkiye Örneği", Prof. Dr. Eyüp Kemerlioğlu'na Armağan [iç.], Önder Matbaası, Sivas, 2000, s.119-138.
- THE ECONOMIST, "Küreselleşme ve Eleştirileri-Bir Küreselleşme İncelemesi/29 Eylül 2001", **Türkiye Günlüğü** [iç.], Sayı:66, Yaz 2001, s.115-152.
- THUROW, Lester C., "Globalization: The Product of a Knowledge-Based Economy", **Annals of the American Academy of Political & Social Science** [iç.], July 2000, Vol. 570, s.19-31.
- TOURAINÉ, Alain; **Eşitliklerimiz ve Farklılıklarımızla Birlikte Yaşayabilecek miyiz?**, Çev. O. Kunal, YKY, İstanbul, 2000.
- TOURAINÉ, Alain; "The New Capitalist Society", **Identity, Culture and Globalization** [iç.], Eliezer Ben-Rafael ve Yitzak Sternberg [ed.], Brill, Boston, 2001, s.265-276.
- ULUDAĞ, Sema; "Küreselleşmeye İsyan Eden Köylü: Jose Bove", **Varlık** [iç.], Sayı:1124, Mayıs 2001, s.57-59.
- URRY, John; "Küreselleşme ve Vatandaşlık", Çev. D. Haner, **Türkiye Günlüğü** [iç.], Sayı: 64, Kış 2001, s.88-99.
- VIRILIO, Paul; "Özel Yaşamın Sona Erişi", Çev. A. Derman, **Cogito** [iç.], Sayı: 27, Yaz 2001, s.101-107.
- WALLERSTEIN, Immanuel; **Tarihsel Kapitalizm**, Çev. N. Alpay, Metis Yayınları, İstanbul, 1992.
- WALLERSTEIN, Immanuel; **Jeopolitik ve Jeokültür-Değişmekte Olan Dünya-Sistemi Üzerine Denemeler**, Çev. M. Özel, İz Yayıncılık, İstanbul, 1993.
- WALLERSTEIN, Immanuel; "Bugün Gözümüzün Önünde Bir Sistem Çökmekte", Çev. A. Daldal, **Birikim Dergisi** [iç.], Sayı:104, Aralık 1997, s.36-38.
- WALLERSTEIN, Immanuel; "Ulusal ve Evrensel: Dünya Kültürü Diye Bir Şey Olabilir mi?", Çev. G. Seçkin-Ü. H. Yolsal, **Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi** [iç.], A. D. King [der.], Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1998a, s.121-137.
- WALLERSTEIN, Immanuel; **Liberalizmden Sonra**, Çev. E. Öz, Metis Yayınları, İstanbul, 1998b.
- WALLERSTEIN, Immanuel; "Küresel Olasılıklar, 1990-2025", **Geçiş Çağı-Dünya Sisteminin Yörüngesi (1945-2025)** [iç.], Terence K. Hopkins ve Immanuel Wallerstein, Çev. N. Ersoy ve diğerleri, Avesta Yayınları, İstanbul, 2000, s.284-306.
- WALLERSTEIN, Immanuel; **Güncel Yorumlar**, Çev. V. Atsız ve diğerleri, Aram Yayıncılık, İstanbul, 2001a.
- WALLERSTEIN, Immanuel; **Ütopistik ya da 21. Yüzyılın Tarihsel Seçimleri**, Çev. T. Doğan, Avesta Yayınları, İstanbul, 2001b.
- WALLERSTEIN, Immanuel; "Yirminci Yüzyıl: Gün Ortasında Karanlık", Çev. S. Karahocagil, **Türkiye Günlüğü** [iç.], Sayı: 64, Kış 2001c, s.37-43.
- WIEVIORKA, Michel; "Some Coming Duties of Sociology", **Identity, Culture and Globalization** [iç.], Eliezer Ben-Rafael ve Yitzak Sternberg [ed.], Brill, Boston, 2001, s.573-588.

KÜRESELLEŞME KONUSUNDAKİ YAKLAŞIMLAR VE EĞİTİM

Yrd. Doç. Dr. İrfan Yurdabakan*

Özet

Yazının amacı, kimilerine göre son dönemlerde moda sözcük haline gelen "küreselleşme" kavramını tanımlamak, farklı bakış açılarını ortaya koymak ve yansırı küreselleşmenin etkileri sonucunda ortaya çıkabilecek sorunlarla başetmesini bilen bireylerin yetiştirilmesinde izlenmesi gereken yollar konusunda okuyuculara öneriler sunmaktır.

Anahtar Sözcükler: Küreselleşme, Küreselleşme Yaklaşımları, Eğitim

Abstract

The aim of this article is to define the term "globalization", which has recently turned out to be a popular word for some people, to illustrate a variety of viewpoints, and to present propositions to the readers about the ways to follow in the education of individuals who can cope with the problems likely to arise as a result of the effects of globalization.

Key Words: Globalization, Approaches to Globalization, Education

Küreselleşme Konusundaki Yaklaşımlar

11 Eylül olayıyla birlikte daha yoğun bir biçimde kullanılmaya başlanan "küreselleşme" kavramı, üzerinde ortak görüş birliğine varılamamasına rağmen, ekonomi, siyaset, kültür ve eğitim gibi alanları da içine alan ve değişimi ifade eden sihirli bir sözcük haline gelmiştir. Power (2000) küreselleşmeyi, yeni bilgi teknolojilerinin ortaya çıkmasıyla birlikte oluşan değişimlerin yer aldığı çok yönlü bir işlevler topluluğu ya da insan yaşamlarını daha derinden, daha yoğun bir şekilde ve daha hızlı birleştiren, "daralan mekan, kısalan zaman ve yok olan sınırlar anlamına gelen konseptler topluluğu olarak tanımlamaktadır.

Sosyal bilimlerin birçok dalında olduğu gibi, küreselleşme konusunda da tümüyle bir birinden farklı yaklaşımların ortaya çıktığı, öte yandan küreselleşmenin sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik sistemler üzerindeki etkilerine bağlı olarak, zamanla toplum içerisinde küreselleşme karşıtları ile savunucularının sayılarında da hızlı artışların olduğu söylenebilir.

Held, McGrew, Goldblatt ve Perraton (1999)'ın makalelerinde belirttikleri gibi, küreselleşme savunucuları arasında yer alan "aşırı küreselleşmeciler" (hyperglobalist), küreselleşme sürecine bağlı olarak "ulus devlet" anlayışının önemini yitirdiğini, tersine küresel piyasa işleyişine göre yeni değerlerin

ve toplumsal yapılanmaların önem kazandığını savunmaktadırlar. Onlara göre, piyasalar devletlerden daha güçlü hale gelmiştir ve geleneksel ulus devletlerin yerine dünya toplumu bilinci giderek yaygınlaşmaktadır. Aşırı küreselleşmecilerin dile getirdiği bir başka görüş ise, küreselleşme sürecinde, ekonomik olarak kazananlar kadar kaybedenlerin de olabileceğini ancak, ekonomideki küresel rekabetin belli grupların durumunda kötüleşmeye neden olsa bile, belli devletler veya toplumlar kendilerini diğerleriyle karşılaştırdıklarında avantaj sağlayabilecek üretimde bulunabileceklerdir. Bu bağlamda, Hinkson (1998), küreselleşme süreciyle birlikte yaşanan insan ve para hareketlerinin, bireylere daha önceden sahip olamadıkları birtakım yeni olanaklar sağlayabileceğini, onların yaşamlarını zenginleştirebilecek potansiyele sahip olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca, kültürel anlamda "diğer" olan her şeyin artık uzak, egzotik, gizemli veya ulaşılmaz olmaktan çıktığını, tersine küreselleşmeyle birlikte "diğer" olanların bizim etrafımızda olduğunu ifade etmektedir.

Bunun yanında, "kuşkucular" (skeptics) olarak da bilinen "küreselleşme karşıtları" ise, aslında küreselleşme adına söylenen şeylerin yeni olmadığını, geçmişte bu kadar sıkı uygulanmayan gümrük kontrollerinin azaltılarak veya ortadan kaldırılarak eskiye dönüşün yaşandığını, bu nedenle küreselleşme olarak adlandırılan birtakım değişimlerin yeni bir süreç değil, geçmişe dönüşün göstergeleri olduğunu savunmaktadırlar. Kuşkuculara göre, dünya küresel uygarlıktan çok yeni anlayışlara paralel olarak bölünmeye doğru gitmektedir. Bu nedenle, küreselleşme toplumlar arasında bütünleşmeye değil, farklı kültürler, uygarlıklar ve bölgeler arasında çatışmaların doğmasına, ayrıca, küresel dünya ekonomisine bağlı olarak ortaya çıkacak eşitsizliklerin ise kökten dincilik ya da aşırı milliyetçilik gibi ideolojik akımların ortaya çıkmasına neden olabileceğini vurgulamaktadırlar. Hinkson (1998)'un görüşleri de bu savı destekler niteliktedir. Ona göre, küreselleşme karşıtlarını telaşlandıran şey, küreselleşmenin yararlarının eşit olmayan bir biçimde dağılırarak, toplum içinde ve toplumlar arasındaki sosyal tabakalaşmalara ve eşitsizliklere yol açmasıdır. Öte yandan, küreselleşme karşıtı bazı eleştirmenler ise, küreselleşmenin kültürel karışımın diğer bir adı olduğunu ancak, bu karışımın kültürlerin etkisinin eşit olamayacağını, dolayısıyla karışıma baskın kültürün daha fazla etki ederek bazı toplum kültürlerinin asimile olabileceğini vurgulamaktadırlar (Rose, 1999).

Bu iki grubun dışında "dönüşümcüler" (transformationalists) olarak bilinen grup ise küreselleşmeyi, toplum düzenini yeniden şekillendiren ekonomik, sosyal ve siyasal değişmelere neden olan esas güç olarak tanımlamaktadırlar. Onlara göre, yaşadığımız dönemi yakın geçmişimizle kıyaslanamayacak kadar farklıdır. Farklılığın temel kaynağı ise yeni küresel pazarların oluşmasıdır. Dönüşümcüler, hem bilgi ve teknoloji hem de iletişim ağlarındaki ve finans sektöründeki değişimlerin bu pazarın yönetilmesi ve yönlendirilmesi

üzerinde önemli etkilere sahip olduğunu savunmaktadırlar. Sonuç olarak, dönüştürücüler, "ulus devletin çökme sürecine girdiğini" iddia eden aşırı küreselleşmecilerin ve "aslında değişen bir şey yok" diyen kuşkucuların söylemlerini reddetmektedirler.

Hangi açıdan bakılırsa bakılsın, teknolojik gelişmeler ile ekonomik ve ideolojik etkenler küreselleşmenin ana nedenleri arasında sayılabilir. Bilişim teknolojilerinin ucuzlaşması ve giderek yaygınlaşması mesafe ve sınır kavramlarını ortadan kaldırmıştır. Uluslar arasında bilgi alış-verişlerinin ivme kazanması, kültürel değerlerin birbiriyle etkileşerek kültürleşme sürecini hızlandırması küresel değerlerin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Ayrıca, ekonomik anlamda kendi iç piyasalarını doyuran güçlü devletler, kendilerine yeni piyasalar arayışı içine girmiş ve "çok uluslu şirketler" kavramının doğmasına neden olmuşlardır. Bu "çok uluslu şirketler" üretimi yeryüzüne yayma eğilimi içindedirler. Günümüzde oluşan Avrupa Birliği gibi örgütlenmeler küreselleşmenin siyasal, ideolojik ve ekonomik etkilerinin ürünü olarak ortaya çıkmaya başlamıştır.

Bu çerçevede düşünülürse, önemli olan toplum ve toplumu oluşturan bireylerin, küreselleşmenin hangi tarafında yer aldıkları değil, küreselleşme sürecinin doğuracağı muhtemel sonuçlara karşılık önlem alabilecek ve değişimlerden yarar sağlayabilecek yetilere sahip olmalarıdır. Bu nedenle, küreselleşme gerçeğiyle birlikte ortaya çıkan değişim olgusunu yadsımadan, yaşanan değişime karşı direnç geliştirmeye kapalı bir birey ya da toplum olma yerine, muhtemel gelişmeleri önceden sezinleyip değişimlere ayak uydurmasını bilen bireylerin yetiştirilmesi amaçlanmalıdır. O halde değişim, eğitim kurumlarından başlayarak yaygınlaşmalıdır. Çünkü, küreselleşme Power (2000)'a göre, daha çok nitelikli insan faktörü üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ona göre, bireylerin 21. yüzyılın hızla değişen bilgi toplumuna katılımı, yeni bilgi, beceri, yaşam boyu öğrenme ve eskisine göre daha nitelikli olmayla gerçekleşebilir.

Küreselleşme ve Eğitim

Eğitime duyulan gereksinimin hızla artmakta olduğu, buna karşın ülkeler içinde ve ülkeler arasındaki eşitsizliklerin ise giderek yayıldığı bir ortamda, bireylerin ve toplumların daha iyi, daha insancıl ve daha barışçıl bir geleceğe doğru yol almalarını sağlamak amacıyla 1988'de Paris'te düzenlenen "Yüksek Öğretim" konulu dünya konferansı şu nokta üzerinde yoğunlaşmıştır: Yüksek öğretim kurumlarının geleneksel araştırma ve uzmanlaşma işlevlerinin yanında, kültürler ve uluslar arasındaki etkileşimi güçlendirebilecek misyonu gözardı edilmemelidir. Bu nedenle, yerel hükümetler yüksek öğretim kurumlarına gereken finansal desteği sağlamalıdır.

Bilişim teknolojilerindeki gelişmeler ve bilgi alışverişinde yaşanan artış, yeni kültür ve uygarlıklarla etkileşimi kolaylaştırmakla birlikte, bilgiyi edinme, var olanların arasından en uygun olanını seçme ve başkalarıyla paylaşma gibi becerilere sahip bireylerin yetiştirilmesine duyulan gereksinimi de gündeme getirmiştir. Bu nedenle, Delor (1996), öğretmen eğitimi yapan yüksek öğretim kurumlarının programlarında önemli değişikliklerin yapılması gerektiğini vurgulayarak, öğretmenlerin, değişik kültürlerle sahip, sosyal yönden zayıf öğrencilerin öğrenmelerini gerçekleştirebilen; mevcut çatışmalarını barışçıl yollarla çözebilen, birbirinin kişiliklerine ve kültürlerine saygı duyan ve toplumsal sorumluluk taşıyan yurttaşlar olmalarına yardım edebilecek nitelikte bilgi, beceri ve değerlerle donanmış olmaları gerektiği üzerinde durmuştur. Kısaca, Delor'un (1996) ifadesinden de anlaşılacağı üzere, öğrenci eğitimi konusunda klasik yaklaşımların etkisini giderek yitirmeye başladığını söylemek mümkündür. Başka bir deyişle "söylediğim gibi yap, yaptığımı yapma" (Power, 2000) modelini değiştirip, yerine değişik kültürel ve sosyal ortamlardan gelen öğrencilerin yaşamlarına duyarlılık gösteren, eğitimin sürekliliğine, yani yaşam boyu eğitim olgusuna inanan, işbirliğine ve grupla çalışmaya yatkın ve öğrenmeyi derin kişisel bir etkinlik olarak gören bireylerin yetiştirilmesini sağlayacak modellerin uygulanmasına gereksinim vardır.

Sonuç olarak, küreselleşme konusunda farklı görüşleri savunanların kendine özgü haklı sayılabilecek gerekçelerinin olduğu söylenebilir. Yaşanan küreselleşme sürecinde kimi toplumların önemli avantajlar elde edebileceği görülürken, kimi toplumlar için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Bu nedenle, toplum olarak, kültürel değerlerini özümseyen, farklı kültürel değerlere saygılı, bilişim teknolojilerinden maksimum yararı sağlayabilecek niteliklere sahip, paylaşımcı, işbirliğine ve grup çalışmasına yatkın bireyler yetiştirmek gelecekte karşılaşılması muhtemel sorunların yaşanmasını önleyebilir. Öyleyse, siyasal gücü elinde bulunduranlar, eğitim uygulamaları sırasında yaşanan sorunlara daha duyarlı olmak zorundadırlar. Mevcut uygulamalarla çağın gereklerine uyum sağlayabilecek bireylerin yetiştirilmesi mümkün görülmemektedir. Küreselleşme süreciyle birlikte yaşanan bir takım değişimler göstermektedir ki, toplumlar eğitim konusundaki geleneksel politikalarını modern yaklaşımları irdeleyerek yeniden gözden geçirmeli ve gerekli mali desteği sağlayarak yeni projeler geliştirip, yaşama dönüştürmelidirler.

KAYNAKLAR

- Held, D.; McGrew, A.; Goldblatt D.; ve Perraton, J. (1999), *Global Transformations: Politics, Economics and Cultures*, Polity Press. Chamridge.
- Hinkson, J (1998), "Globalization: Political Economy and Beyond" *Arena Journal* Vol.12 p.67-81
- Power, N. C. (2000), "Global Trends in Education". *International Education Journal*, Vol. 3. p.
- Rose, N (1999), *Powers of Freedom Refraining Political Thought*. Cambridge University Press.
- UNESCO, (1996), "Learning: the Treasure Within. Repor to UNESCO of the International Commission on Education for 21st Century. (Chair: J. Delor) Paris: UNESCO.

EĞİTİMDE KÜRESELLEŞME

Yrd. Doç. Dr. Elife DOĞAN*

Özet

Eğitimde küreselleşmenin boyutu, algılanışı, benimsenmesi ve paylaşım düzeyi güncel eğitim sorunlarından. Bu makalede küreselleşmede başarı ve etkililik düzeyi ele alınmış ve sorunları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Küreselleşmenin tanımı, gelecek için vizyon, gelecek için eğitim, küreselleşmede eğitim yöneticilerinin sorunları ve benimsemeleri gereken ilkeler açıklanmıştır.

Anahtar Kelime: Küreselleşme, gelecek için vizyon, gelecek için eğitim, eğitim yöneticisinin küreselleşme sorunları ve ilkeleri.

Abstract

The purpose dimension of globalization in education and its perception, acception and sharing are considered to be one of the actual. educational problems In this article, the success and effectiveness of the globalization were studied and the related problems were tried to be defined. Define of Globalization, vision for the future, education for the future, educational administrators problems and principles of globalization were studied.

Key Words: Globalization, vision for the future, education for the futur, educational administrators problems and principles of globalization

Giriş

Küreselleşme kavramı bütün dünyada yönetim alan yazınına kaplamış durumdadır. Birçok akademik çalışmaya konu oluşturmaktadır. 1990'lı yılların politik programlarının oluşumuna destek sağlamıştır. İngilizce'de Globalization Türkçe'ye "Küreselleşme" olarak geçmiştir (Sosyoloji Sözlüğü,1999). ABD'den gelen bu kavram dünya alan yazınında başarılı bir şekilde tanıtılmış ve yerini almıştır. Küreselleşme ile birlikte ülkeler ötesi şirketlerin oluşumu görülmüştür. Bu oluşumla sınır ötesi politikalar, kültürler ekonomiler oluşmaya başlamıştır.

Bu makalede küreselleşmenin tanımı, küreselleşmede gelecek için vizyon, küreselleşmede eğitim ve küreselleşmede yöneticilerin rolleri üzerinde durulmaktadır.

* Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

Küreselleşmenin Tanımı

21. yüzyılda teknolojiye hızlı değişim yaşanmakta,uluslar arası malların dolaşımında ve sermaye akışında serbestiyetçi yaklaşımlar benimsenmektedir. Piyasa ekonomisinde yeniden yapılanmalar göze çarpmaktadır. Ülke siyasasında ve ülkelere yönelik siyasalarda daha liberal demokratik yaklaşımlar benimsenmektedir. Toplumsal örgütlenme modelleri küresel bazda derin ve kapsamlı bir değişim yaşamaktadır.

Bazı yazarlar küreselleşmeyi, ekonomik, siyasal,sosyal ve kültürel alanlarda ortak değerlerden bazılarının yerel ve ulusal sınırları aşarak dünya çapında yayılması olarak tanımlamaktadır. Bazı yazarlar ise küreselleşmeyi Pazar, ürün ve süreçlerin standartlaşması, sosyo-kültürel farklılıkların ortadan kalkması, sınır ötesi şirketlerin gereksinim ve isteklerini karşılayacak standartlarda üretim yapması olarak tanımlamaktadır. Yine bazı yazarlar küreselleşmenin dünya için olumlu bir gelişme olduğu düşüncesindedir. Olumlu düşünenlere göre küreselleşme sınır ötesi serbest ticaretin artmasına, demokrasi ve insan haklarına yönelik çalışmalarda gelişmelere ve büyük oranda refahın yükselmesine neden olduğu görüşü savunulmaktadır. Küreselleşme ile devletlerin iç ve dış borçlarının , vergi siteminin ve para piyasasının işleyişinin bozulmayacağı düşünülmektedir. Bu konuda olumsuz düşünenlere göre ise küreselleşme sınır ötesi şirketlerin denetlediği, yönlendirdiği bir dünya pazarıdır . Devletlerin kendi sınırları içerisindeki egemenliklerinin, pazarları üzerindeki etkilerinin giderek azaldığı ifade edilmektedir. Bu süreçte eşitsizlik, işsizlik, güvensizlik zengin-fakir arasındaki farklılıkların giderek büyüyeceği düşünülmektedir (Dicle, 2000,58).

Küreselleşme, dünya piyasalarında tüketicilerin istek ve gereksinimleri yönünden homojen yapıda olduğu düşünülen bir oluşumdur. Bu oluşuma göre ulusal Pazar ve sınır ötesi Pazar arasındaki farklılıklar ortadan kalkmaktadır. Küreselleşme pazarlar arasında oluşan benzerlikleri bulmayı amaçlar, ürünlerde, hizmette, pazarlamada standartlaşmayı gerekli kılmaktadır. Örneğin Coca-Cola, Bosch, Beko, Mc. Donald's hamburger değişime uğramadan ve farklılaştırılmadan bütün pazarlarda satılabileceğine inanılmaktadır(Sosyoloji Sözlüğü,1999).

Küreselleşme ile ulusal sınırlar içerisinde sınır ötesinde değişen bir takım özellikler olmuştur. Bu yeni özellikleri dört başlık altında incelemek mümkündür. Bunlar, yeni pazarların oluşması, yeni araçların kullanımı, yeni oyuncuların piyasaya girmesi ve yeni kuralların konulmasıdır.

Yeni pazarlar, küresel olarak birbirine bağlı, günde 24 saat işlem yapmakta ve hizmet vermektedir. Yeni araçlar ise teknolojik açıdan düşünüldüğünde

mobil telefonlar, internet ağları ve medya networkleri şeklinde sıralanabilir. İletişim ve teknolojiadaki gelişmeler sayesinde sınır ötesi çalışmalar hız kazanmakta ve işlemler daha seri ve hızlı yapılmaktadır. Küreselleşmede birçok devletten ekonomik anlamda daha güçlü olan şirketler ortaya çıkmıştır. Küreselleşmede ekonomik ve sosyal süreç karşısında Devlet kendi ulusal çıkarlarını sağlama yetki ve sorumluluğunu yeni egemen güçlere devretmektedir. Bu egemen güçler IMF, Dünya Bankası ve OECD gibi küresel bazda üyesi olan örgütlerdir. Ulusal siyasanın alanı daraltılarak ulusal hükümetleri bağlayan ve yaptırımları olan, desteklenmiş ticaret, hizmet ve düşünce hakları üzerinde çok taraflı antlaşmalar gündeme gelmekte ve insan hakları ve demokrasi konusunda yeni oluşumlar ortaya çıkmaktadır (Kazgan, Mülkiye Dergisi c.24 sayı 220,s.128).

Küreselleşmede Gelecek İçin Vizyon

21.yüzyılın başında, üst üste binen bütün dünyayı etkileyen kriz, kadın ve erkekler için farklı ufuklarla baskın düşüncelerin oluşmasını sağlamaktadır. Bloklar (Kadınlar ve erkekler) ortak sağlam projeler oluşturma çabalarına girmektedirler. Küreselleşme ile bu projelerde gençlerin ve ergenlerin eğitimlerine katkıda bulunmayı amaçlayan yerel, ulusal ve uluslar arası gerçek sürekli gelişmeye katkıda bulunma çalışmaları yer almaktadır. Ortaya konulan sorunlar kadar, sorunların boyutlarında ulusal ve uluslar arası meydan okumalar görülmektedir. Küreselleşmede bu meydan okumalardan izole olmamış pazarların tercih edilmiş olmasına dikkat edilmektedir. Bu pazarlara ailesine, kardeşine, arkadaşına ve diğer bireylere karşı duyarlı olanların seçilmesine dikkat edilmektedir. Bu kişiler, hırçınlaşan dünya da fırsatları dile getiren iletileri sunan bireylerdir. Bu bireyler ufuktaki ışıkları gören ve diğer bireyleri aydınlatanlardır (Robitaille,Lafleur et Archer, 2001).

21. yy'ın eğitimi, yaşanabilir bir geleceğin oluşmasını amaçlayan tüm stratejik temel öğeleri sunan ve uzlaşmayı hedefleyen eğitimidir. 21. yy'ın eğitimi kadercilik ve ilgisizlikle savaşmayı amaçlayan eğitimidir. 21. yy'ın eğitiminde herkesin bireysel ya da toplu olarak sorumluluklarını yerine getirecek düzeyde olduğuna inanılmaktadır. Yarın için eğitimde başat koşul, gerçekler üzerinden hareket etme olasılığına sahip, bilinçli ve değişim tohumlarını koruyabilecek genç nesillere olanak tanımak olarak kabul edilmektedir. Çünkü geleceğin eğitimcileri, endüstri toplumundaki ilk nesilden bazılarına nitel ve nicel değişimde rehberlik edebilecek düzeyde olmalıdır. Eğitimciler, çevresiyle ve benzer yapıdaki insanlarla ilişkilerin gerçek değişimini sağlayabilmelidir (Robitaille,Lafleur et Archer, 2001).

Gençler, yaşanabilir bir gelecek için eğitimin amacı olan küçük ve somut jestlere sahiptir ve bunları eğitim ortamlarında da gösterebilir. Gençler, eği-

timin anahtarı olan, yaşanan dünyayı sağlıklı kılmaya çalışan küçük jestleri tanımlama bilincine sahiptir. İster kabul edilen ister reddedilen dünyada eğitime bilinçli bir şekilde yaklaşan eğitim aktörleri ve düşünürleri önceliklere sahiptir. Bu önceliklerle küreselleşme sürecinde bireylere diğer ülkelerin kapısı aralanmıştır. Küreselleşme sürecinde, eğitimlerini sürdürecektir olan bireyler toplumda aktif olarak yer almak isteyen, 20 yaşını aşmış olan eğitimli bireyler olacaktır. Bu gençler eğitim ile açılacak olan kapıda çevre, ekonomi ve istihdam olanağı ile ilgilidir. Bu kapı, zengin insanlarla fakir insanlar arasında ve zengin ülkeler ile fakir ülkeler arasında bireyselliğin ve hoşgörüsüzlüğün arttığı toplumlarda geçişi sağlayacaktır. Değişimci, barışçıl bir dünyanın tanımı yapılırsa, bilginin, alışkanlıkların, değerlerin ve davranışların da tanımları yapılmalıdır. Değişimci bir dünyada gerçeğin oluşabilmesi için geleceğin işgörenlerini yetiştirmek amacı benimsenmelidir. Değişimci dünya da güvenilir olan, ortak tutkuları yerine getiren, gururlu hareket eden, özgecil davranan, dünyaya açık, toprak sevgisi olan, doğanın ekolojik dengesini savunan, kültürel ve tinsel zenginliğe önem veren, sebatkar olan, eşitliği savunan ve eşitlikten yana olan, vatandaşlık görevlerini yerine getiren, takım ruhunu benimseyen ve takım ruhuna uygun hareket eden, değer ve alışkanlıklarla karşı karşıya kalmayı küçük bir din dersi olarak algılamayan bireylerin önemi artmaktadır (Robitaille, Lafleur et Archer, 2001).

Gelecek için eğitim kavramı etrafında uluslararası bir uzlaşma yaratılmaya çalışılmaktadır. Eğitim yarınla karşı karşıya olan halkın hazırlanması ve istihdam alanındaki değişimlere uygun olarak yeniden tanımlanmalıdır. Yaşamın her alanı, mutlulukla, maddi ve manevi zenginliklerle ve yaşam kalitesi ile ilgilidir. Sürekli gelişme perspektifi önceki süreçlerde eğitimin sonucuyla, okul programlarıyla ve işgörenlerin yaşamları ile ilgiliydi. Yaşanabilir bir gelecek oluşturabilmek için okul dışında da bir yuva oluşturmak amacıyla iş ortamında ve boş zamanlarında yaşam boyu insanlarla birlikte olunur. İster eğitim yaşamında, ister mesleki yaşamda değişimlere bağlı olarak sürekli insanların gelişimine, davranışlarına, bilgilerine, yeteneklerine ve eylemlerine katkıda bulunulmalıdır.

20. yy'ın sonunda ortaya çıkan sorunlar üç grupta toplanabilir. Bunlar çevre ve gelişim krizi, etnik gruplar arasında artan çatışmalar ve ekonomik ve toplumsal planlamalar üzerinde biriken eşitsizliklerdir. Bu sorunlar köylerde, kasabalarda, şehirlerde, bölgelerde, ülkelerde ve dünyada yaşamdaki kapasitesizlik olarak ortaya çıkmıştır. 21. yy'ın sorunlarını tırmandıran yerel ve küresel, evrensel ve bireysel, geleneksel ve modern, yarışmacı ve eşitlik şansı, tinsel ve maddesel olarak ortaya çıkmıştır (Robitaille, Lafleur et Archer, 2001).

Tablo 1. 21. yy'ın Sorun Türleri ve Sorunları

Sorunların Türleri	Sorunlar
Yerel ve Küresel	Kültürel ve tinsel bağları koparmaksızın dünya vatandaşı nasıl olunur? Ulusal ve kolektif yaşamda etkin katılım nasıl sağlanır?
Evrensel ve Bireysel	Bir kişinin tek karakter olarak kendi kendine gelişmesine nasıl izin verilir? Kaderini yönlendirecek olan yeteneğin, geleneksel ve kültürel zenginlikleri ile potansiyelini açığa çıkarmada, dünya kültürünü düzenli olarak oluşturmayı hedefleyen risk almayı ve vaatlerin gerçekleşmesi nasıl sağlanır?
Geleneksellik ve Modernlik	Toplumun gelenekleri inkar edilmeksizin küreselleşme nasıl uygulanır? Özgürlükler göz önünde bulundurularak özerklik nasıl inşa edilir? Her derde deva olmayan teknolojik ve bilimsel gelişmeler nasıl bastırılır? Ansızın ortaya çıkan sorunların bastırılmasında ya da çözümünde stratejik sabır, ilgi ve görüşmelerin gerekliliği uzun ve kısa vadede nasıl sağlanır? Bu çerçevede kanunlar nasıl çıkartılır? Bilgi nasıl üretilir?
Yarışma ve Eşitlik	Her bireye ortalama aynı oranda şans ve sorumluluk nasıl verilir? Şans, eğitim kavramı ile yeniden nasıl güncelleştirilir ve gündeme alınır? Güveni artıran ve yarışmaya yönelen eğitim kavramı nasıl oluşturulur?
Tinsel ve Maddecilik	Bu bağlam içerisinde, tüketim bir araç olarak sağduyuyu da geçmiştir. Geleneklere göre çoğulculuğa saygı duyma, düşüncelerin geliştirilmesi evrensel etik anlayışın benimsenmesi bireylere nasıl öğretilir?

Kaynak: *Comission Mondial Sur L' Education pour Le XXIe Siccle. L'Education Un Trésor Est Caché Dedans, Unesco, 1996, 310.P IV.*

Yukarıda sıralanılan sorunların üstesinden gelmek için Unesco Eğitim Komisyonu eğitim ile ilgili ilkeleri uygulamaya çalışmıştır. Bu ilkeler bireylere kapasitelerini en iyi şekilde kullanabilme şansı vermekte ve eğitimi yaşanabilir bir gelecek için tanımlamaktır. Öğrenmeyi bilmek, öğrenmeyi öğrenmek, bireysel olarak öğrenmek, takım halinde ve örgüt olarak öğrenmek eğitimin başat öğeleri olarak kabul edilmektedir. Unesco Eğitim Komisyonu bunlara **birlikte yaşamayı öğrenmek** ilkesini de eklemiştir. Eğitimde Küreselleşmede dört ilkedden bahsedilmektedir. Bu ilkeler; öğrenmeyi bilmek,

öğrenmeyi öğrenmek, bireysel öğrenmek ve birlikte yaşamayı öğrenmektir (Unesco, 1996).

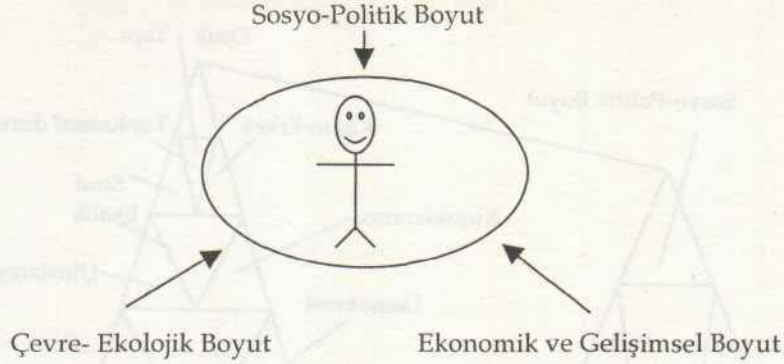
Tablo 2. 21. YY'ın Eğitimi İçin Eğitimde Dört İlke

Eğitimin İlkeleri	İlkelerle İlgili Açıklamalar
Öğrenmeyi Bilmek ; Bilmek: İstenileni bilmek	Genel kültür yeterince yaygınlaştırılmadığıdır. Genel kültür etkinlikleri arasında eğitime geçişler sağlanmalıdır. Bu geçişler yapılırken de zevk veren önlemler alınmalıdır. Genel kültür ve eğitim ise yaşam boyu eğitim içinde sunulmalıdır.
Öğrenmeyi Öğrenmek Öğrenmeyi Bilmek: Eylemleri geliştirmek Öğrenmek İçin Bilmek: Eylemsel stratejileri bilmek.	Bir çok durum karşısında, bireylerin yetenekli ve başarılı kılınacak şekilde yetiştirilmesi sağlanmalıdır. Eğitimsel metotlar aktüel boyutlarda takım çalışmasını kolaylaştıracak düzeyde hazırlanmalıdır.
Bireysel Öğrenme Bireysel Bilgi: Bireylerin kişiliğini geliştirmek	21. YY'ın eğitiminde toplumsal kaderin gerçekleştirilmesinde bireysel sorumlulukları güçlendirmeyi sağlayan karar alma ve özerklik kapasitesinin artırılması istenmelidir.
Birlikte Yaşamayı Öğrenmek	Diğer bireylerin tarihsel, geleneksel ve dinsel gelişimlerini tanıyarak birlikte yaşamayı öğrenmekten bahsedilmektedir. Bu da geleceğe meydan okumaya, risk almaya ve yönetimde ortak projeler geliştirmeye yönelme kaçınılmaz çatışmalara itmektedir.

Kaynak, *Comission Mondial Sur L' Education pour Le XXIe Siecle. L'Education Un Trésor Est Caché Dedans, Unesco, 1996, 310.P 8.*

Gelecek İçin Eğitimin Tanımı

Gelecek için eğitim insanlar arasındaki ilişkilerde uyumu amaçlamaktadır. Bu uyum yereliktен çok küreselleşme çabalarını içermektedir. Eğitimde küreselleşme hareketi zorluklarla karşı karşıya kalmaya neden olabilir. Bu zorluklar ise sürekli gelişme çabaları etrafında ortaya çıkan yanılmalar olarak tanımlanmaktadır. Gelecek için eğitimin tanımını yapmadan önce sürekli gelişmenin tanımı yapılmalıdır. Sürekli gelişmenin merkezinde insanlar vardır. Pedagojik açıdan bakıldığında gelişmenin merkezinde de insan önemli bir yer oluşturmaktadır (Şekil 1).

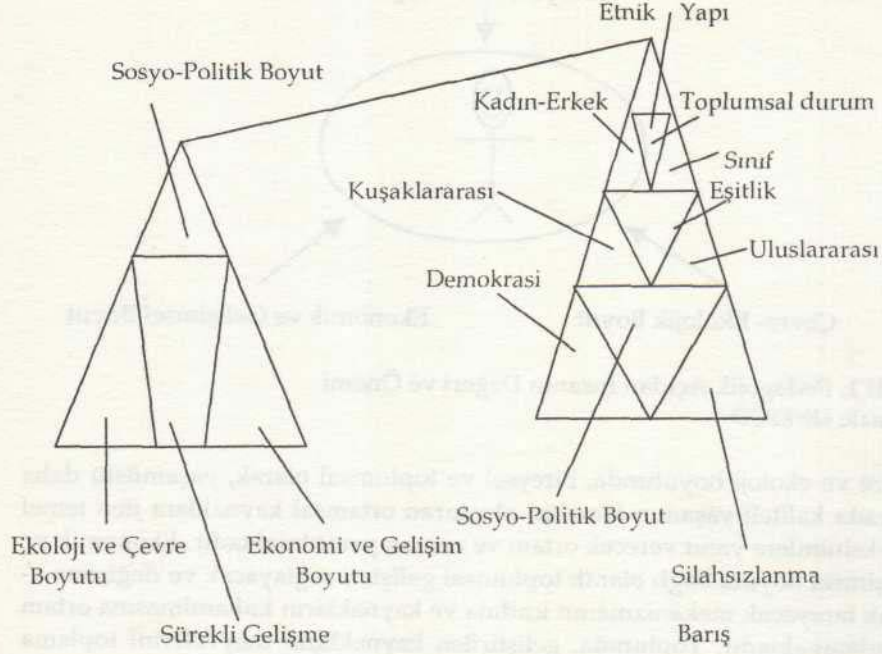

Şekil 1. Pedagojik Açıdan İnsanın Değeri ve Önemi
Kaynak: UNESCO

Çevre ve ekoloji boyutunda, bireysel ve toplumsal olarak, yaşamüstü daha sonrada kaliteli yaşamın temelini oluşturan ortamsal kaynaklara iten temel gereksinimlere yanıt verecek ortam ve zaman yaratılmaktadır. Ekonomik ve gelişimsel boyuta bağlı olarak toplumsal gelişimi sağlayacak ve değişime olanak tanıyacak mekanizmanın icadına ve kaynakların kullanılmasına ortam hazırlanmaktadır. Toplumda, geliştirilen kaynakların meyvelerini toplama çalışmalarına ağırlık verilmektedir.

Unesco'nun raporlarına göre dünya nüfusunun dörtte biri el işleri yaparak geçimini sağlamaktadır. Bu da dünya da fakir ve zengin ülkelerin var olduğunu göstermektedir. Ülkelerin fakir ya da zengin olmasını sosyo-politik konumları etkilemektedir. Toplumlar, "sosyo-politik boyutun içine girecek olan başat öğeler nelerdir?" sorusunun cevabını belirlemelidir (Unesco, 1996). Küreselleşme de eğitimin yapısını oluşturan bir takım öğeler söz konusudur. Jean-Guy Vaillancourt (1998)' a göre bunlar sosyo-politik boyut ve sosyo-politik boyutun içerisinde yer alan öğelerdir.

Geliştirilen model bir terazi olarak düşünülürse terazinin bir tarafında sosyo-politik boyut ve içerisinde yer alan öğeler bulunurken diğer tarafında ise sürekli gelişmenin dinamikleri yer almaktadır.

Şekil 2. Küreselleşmede Sosyo-Politik Boyut ve Ögeleri

Kaynak: Vaillantcourt, J. G. 1998

Sürekli gelişmeyi etkileyen boyutlar ekolojik ve çevre boyutu, ekonomik ve gelişim boyutu, sosyo-politik boyut olarak sıralanmaktadır. Sosyo-politik boyut içerisinde etnik yapı, kadın-erkek blokları, sınıflar, eşitlik, kuşaklararası ilişkiler, uluslararası ilişkiler, demokrasi ve insan hakları, silahsızlanma, barış ve şiddetsizlik yer almaktadır. Bu modele göre toplumun gelişmesinde sosyo-politik boyut daha ağır basmaktadır.

Yaşanabilir bir gelecek için oluşturulacak eğitimde Vaillantcourt'un ve Unesco'nun geliştirdiği modeller birleştirildiğinde (Robitaille, Lafleur et Archer, 2001) aşağıdaki sonuç ortaya çıkar.

1. Dünyadaki insanların temel gereksinimlerini karşılamak,
2. İnsanlararası ilişkilerde uyum sağlanmasına dikkat etmek,
 - Ekolojik ve çevresel boyutta
 - Ekonomik ve gelişim boyutunda
 - Sosyo-politik boyutta
3. Sürekli gelişim modasına rağmen düşünce gelişimine eleştirel gözle bakabilmektir.

Eğitimde amaç modern toplumun oluşumu ilkelerini destekler nitelikte olmalıdır. Modern toplum varlığını koruma altına alan ve vatandaşlarına güvence veren toplumdur. Buna koşut olarak bu toplum, üyelerinin karşılıklı saygıyı ve haklarını garanti altına almaktadır. Modern toplum biosferdeki doğal zenginliklerin de insanların ortak malı olduğunu kabul eden toplumdur.

Küreselleşmede eğitimin tanımı şöyle yapılabilir; sürekli öğrenmeyi, bilgiyi bilmeyi, bilgili olmayı, bilgiyi üretmeyi, bilgi ile yaşamayı sağlayan süreçtir. Küreselleşme sürecindeki eğitim yöneticisi ise "birey-toplum-çevre" uyumunu gözeten, güven ilkesini benimseyen kişidir. Geleceğin yöneticisinin ilkeleri ise koruma, insanlık, sorumluluk, ılımlılık, ihtiyatlık, çeşitlilik ve vatandaşlık ilkesidir (Robitaille, Lafleur et Archer, 2001);

Tablo 3. Gelecek İçin Yöneticinin İlkeleri

İlkeler	İlkeler ile İlgili Açıklamalar
Koruma İlkesi	Ekolojik dengeye saygılı olmak
İnsanlık İlkesi	Temel gereksinimlere, eşitliğe, güvenliğe ve saygıya önem vermek
Sorumluluk İlkesi	İnsanlararası, insanların ve toplumların uyumunda, bireyselliğe ve kolektifliğe karşı sorumlu olmak
İlimlilik İlkesi	Sadelığe ve dürüstlüğe önem vermek
İhtiyatlık İlkesi	Bugünün ve geleceğin risklerini görebilmek ve önleyebilmek
Çeşitlilik İlkesi	Farklı kültürleri ve insan deneyimlerini tanımak
Vatandaşlık İlkesi	Dünya vatandaşı olabilmek

Kaynak: Gourpe Vezelay et la Fondation Pour le Progrès de L'Homme (Unesco 1996)

Eğitimde yeniden yapılanma ve bilgi aktarımı küreselleşmenin temeli olarak ele alınmaktadır. 21. yy'ın meydan okumasında küreselleşme, malların, hizmetlerin ve anaparanın hareketinden kaynaklanmaktadır. Bu olgu uzun süredir, uluslar arası ticaretin gelişim ile ortaya çıkmıştır. Ama son yıllarda küreselleşme politika, ideoloji, teknoloji ve iletişim alanında yoğunlaşmaktadır. Eğitim planlamacıları, küreselleşmeyi uygulanmadan önce sonuçları düşünmek zorundadırlar. Küreselleşmeyi başarılı şekilde sisteme uyarlayabilmek amaç olarak kabul edilmelidir (Claude,1998).

Uluslar arası boyutlarda güncel eğitim sisteminin yapısı ve özellikleri tamamen bilinmemektedir. Yükseköğretim düzeyinde özellikle bilim, teknoloji ve araştırma alanlarında , yabancı öğrencilerin yabancı ülkelerde

eğitim görme oranı son 30 yılda sürekli artmıştır. 1998'de yabancı ülkelerde öğrenim gören öğrenci sayısı bir milyon olarak belirlenmiştir. Bu durum da küreselleşmenin doğmasını ve yaygınlaşmasını kaçınılmaz kılmıştır (Robitaille, Lafleur et Archer, 2001).

Eğitimde küreselleşmede dikkate alınması gereken iki başat unsurdan söz edilmektedir. Birinci unsur; kesinleşmiş bazı görevleri terk etmede ulusal ekonomiyi işlevsel kılan, yönetim ve yönlendirme görevine girecek olanların seçilerek alınmasına önem veren güncel eğitim sisteminin amaçlarının benimsenmesidir. İkincisi ise eğitim ilkelerinin uygun olanlarının seçilerek uygulanmasıdır (Claude, 1998).

Küreselleşmedeki meydan okumaya yanıt verebilmek için gelişimden ve değişimden etkilenecek olanların iş ve eğitim dünyasına bireysel olarak hazırlık yapmaları bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Örgütlerdeki hiyerarşik yapılanmada ve ağ bağlantılarında yer almak, çoklu kanallar aracılığıyla bilgiyi aktarmak, zorunlu olarak kabul edilmektedir (Claude, 1998).

Devletler sınırlarının ötesindeki pazarlarda genişlerken, özellikle kompleks yapıdaki oyun içerisinde mantık ve saygı çerçevesinde inisiyatifi ele almaktadırlar. Yöneticiler ise, işgörenleri sınırsız mesleki yaşama hazırlarken aynı zamanda onlara yardım da etmek zorundadırlar. İşgörenlerin takım ruhunun içerisinde davranışlarını takıma uygun olarak geliştirmeleri beklenmektedir. Takım ruhuna uygun davranışlar içerisinde özerk bilgi, bilgiyi kullanma biçimi, yaratıcılığa yer verme, kapasiteyi artırma davranışları yer almaktadır. Küreselleşmenin yaygınlaşması ile birlikte, gelişmiş ülkelerin bazılarında okuma-yazma bilmemenin yeni şekillerinin bulunduğu görülmektedir. Örneğin bilgisayar kullanmayı bilmeyen kişinin bilgisayar okur-yazarı olmadığı şeklinde düşünülmektedir.

Küreselleşme eğitim kurumlarına uygulanırken eğitimcilerin rollerinin, sertifika sisteminin ve eğitimin sonuçlarının gözden geçirilmesine dikkat edilmelidir (Education et Globalisation ,1998)

1. Eğitimcilerin Rollerinin Gözden Geçirilmesi: Özerk bireyler yetiştirmek, bilgiyi bulmak, bilgiyi incelemek ve yorumlamak için öğretmenlerin eğitimde kullandıkları metotların gözden geçirilmesi sağlanmalıdır. Günümüz öğretmeni daha çok sözcü görevini üstlenmiş durumdadır. Bunun yerine eşlik eden eğitimci rolünü üstlenmelidir. Küreselleşmede yeni bilgi ve iletişim teknolojisi önemli bir yer almaktadır. Bu nedenle öğretmenler bilgiyi ve iletişim teknolojisini kullanan, yararlı hale getiren kişiler olmak zorundadırlar. Küreselleşme sürecinde eğitimin gelişebilmesi

için eğitimde farklı alanların olduğu kabul edilmeli ve bunların özzerleştirilmesi sağlanmalıdır. Bireysel olarak işgörenler eğitim düzeylerinin artırılmasını sağlamalıdır. Böylece bilgiyi malzeme olarak kullanan, edimine yansıtan kişilerin değerlendirmesi diğerlerinden farklı olarak yapılmalıdır. Değerlendirme kriterinde ücrete de yer verilmelidir (Education et Globalisation ,1998).

2.Sertifika Sisteminin Gözden Geçirilmesi: İş istihdamındaki değişim nedeniyle bireylerin kapasitelerinin belirleyicisi olan unsur sertifika sistemidir. Eğitimde sertifika sisteminin gözden geçirilmesi ile yeteneklerin değerlendirilmesi konusunda entegrasyon oluşumu sağlanacaktır. Böylece sertifika konusunda da standartlaşmaya gidilecektir. Standartlaşma ile öğrencilerin ülkeler arasında serbetçe hareket etmesi ağılanabilecektir. Bu da devletler için ve uluslar arası şirketler için yeni işgörenlerin yetiştirilmesi anlamına gelecektir. Sertifikanın küreselleşmesi bölgesel, ülkesel ve uluslar arası düzeyde sertifika otoritelerinin oluşmasını sağlayacaktır. Bu otoriteler aracılığıyla üretim, tüketim ve hizmet oluşumu konusunda sunulara başlanacaktır. Böylece değerlendirmeleri yapacak olan uzmanlar sonuçları rahatlıkla görebilecektir (Education et Globalisation ,1998).

3.Eğitimin Her Düzeyinde Sonuçları Tekrar Düşünmek: Modern eğitim sisteminde farklı düzeyler arasında görev dağılımları yenilenmektedir. Üretici, katılımcı, sorumluluğunu bilen, yeteneklerine göre yönlendirilen, çağdaş değişimin özerk sonuçlarını düşünen vatandaşların yetiştirilmesi için temel eğitim zorunludur. Yükseköğretimde amaçları sabitleştirebilmek, kadroları oluşturabilmek, değişimi uyarlayabilecek kapasitede tekniker ve mühendislere, ekonomik sorunları analiz edecek ve sorunları çözümleyecek değişik ve farklı işgörelere gereksinim duyulmaktadır. Ortaöğretimin rolü ise yükseköğretimin beklentileri çerçevesinde belirlenmektedir. (Education et Globalisation ,1998).

SONUÇ

Küreselleşme eğitimi de etkileyerek sonuçlarını genişletmiştir. II. Dünya Savaşından itibaren Unesco, Dünya Bankası gibi uluslar arası büyük örgütler eğitim politikaları hazırlamışlardır. Bunlar eğitim sistemlerini değerlendirmişler, eğitim vizyonunun yaygınlaşması ve gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Bu etkinlikler kıtaları,ülkeleri, kültürleri, bölgeleri ve dilleri etkilemiştir. Küreselleşme sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel gelişmeye de katkıda bulunmuştur. Küreselleşme ekonomik ve toplumsal gelişmeye koşut olarak eğitime de etki etmiştir. Küreselleşmenin oluşumu, ekonomik kalkınmaya ve eğitimsel kalkınmaya katkıda bulunmuştur.

Küreselleşme süreci mesleki ve teknik eğitimin önemini artırmaktadır. Bu nedenle bir taraftan varolan mesleklerin küreselleşmeye uyumu sağlanmalı, diğer taraftan ortaya çıkan gereksinimlere göre mesleki eğitim verilmelidir. İnsangücü planlaması çalışmalarında mesleki ve teknik eğitimin yaygınlaştırılma çalışmaları yapılmalıdır. Küreselleşmeye koşut olarak nitelikli işgören yetiştirilmesine öncelik verilmelidir (DPT, 2000).

KAYNAKÇA

- Boyer, Robert , **La Globalisation:Mythes et Réalités** <http://www.Univ-evr.fr/labos/gerpisa/actes/18/aricle2htm/>. 22.12.2001
- Claude, Lessard, 1998, **Globalisation et Éducation** <http://Unige.ch/fapse/SSE/groups/life/texte/lessord-A1998-01.html> 22.12.01
- Dicle, Atilla. 2000, "Küreselleşme:Nedenler,Sonuçlar" **Ekonomik Forum Dergisi** Nisan Sayısı s.58.
- DPT, 2000, **SBYKP Küreselleşme Özel İhtisas Komisyon Raporu**, Ankara
- Education et Globalisation Avril-Juin1998- Lettre d'Information- Article 1 <http://www.unesco.org/iiep/news/french/1998/aprf198.htm> 0.12.2001
- Kazgan,Gülten. "Yeni Ekonomik Düzen ve Ulus Devlet" **Mülkiye Dergisi** c.24 sayı 220,s.128.
- RobitailleJean, Marcel Lafleur et Archer,Alexandre , **Quelle Education Pour Demain? Reflexion Sur Le Developpment Durable et L'Education Pour Un Avenir Viable** <http://www.ec.gc.ca/eco/education/papers/robitail.htm>
- Sosyoloji Sözlüğü** .1999 Bilim ve Sanat Yayınevi, Ankara
- Unesco, **Commission Mondial Sur L'Education Pour le XXIe Siècle.L'Education , Un Trésor est Caché Dedans**, 1996, 310,P.8.

KÜRESELLEŞME VE EĞİTİM EŞİTSİZLİKLERİ

Yrd. Doç. Dr. Ekber TOMUL*

Özet

Küreselleşmenin eşitsizlikleri azaltacağı ileri sürülmektedir. 1980-1998 verilerine göre gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasında okuma-yazma, okullaşma ve öğrenim süresi; orta ve az gelişmiş ülkelerde kadınların aleyhine olmak üzere okuma-yazma ve okullaşma oranlarında eşitsizlikler devam etmektedir.

Anahtar Kelime: Küreselleşme, eğitim eşitsizlikleri

Abstract

It is claimed that globalisation reduces inequality. According to 1980-1998 data inequality continuous in the rate of literacy, enrolment ratio and mean years of schooling between hig developed and low dwveloped countries; in developing and low dwveloped countries the inequality in the rate of litarecy and enrollment ratio is valide against women.

Key word: globalisation, inequality of education

Giriş

Son iki yüzyıl içinde siyasal sistemler politik üstünlük sağlamak için kıyasıya bir mücadeleye girmişlerdir. Genel kanı kapitalist sistemin üstünlük sağladığı ve bu üstünlüğünü güvenceye alabilmek için toplumları "kendi sistemi"ne göre yeniden şekillendirme çabalarına hız vermiştir. Bu çabalarını ulusüstü örgütler olan Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (WB) aracılığı ile yayılma alanlarında "yapısal uyum" ve "yeniden yapılanma" politikalarıyla sürdürmektedir. Bu süreç küreselleşme (globalisation) kavramı ile tanımlanmaktadır.

Küreselleşmenin kapitalist gelişme süreci ile sıkı bir bağı vardır. Kapitalizmin doğası gereği küreselleşeceğinin kaçınılmaz olduğunu belirten ilk klasik teorisyenlerden biri Marx'tır (Marx, 1976). Marx'a göre burjuvazi toplumları kendi hayal ettiği şekilde yeniden yaratacaktır. Kapitalist üretim sistemi toplumları giderek benzeştiren bir süreçtir. Marx'a göre iç bölünmeden do-

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sinop Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

ğan eşitsizlikler çağdaş toplumsal düzenin yakasını bir türlü bırakmayan günahıdır.

Kapitalizmin evrensel anlamda yayılımı ve egemenliği ulusal değerleri "uyumlu" bir tarzda şekillendirerek "evrensel değerlerle" entegrasyonlarını sağlıyor. Fukayama (2000:19) bu durumu "tarihin sonu" olarak yorumluyor. Teknolojinin ateşlediği kapitalizm yarattığı olağanüstü zenginliklerle evrensel ve eşit haklara dayalı liberal rejimin sahiplenmesine hizmet ediyor. "Evrensel değerlerin" egemen olması ile kapitalizmin yaratacağı muazzam zenginliğin toplumda ve toplumlararası eşitsizlikleri minimize ederek yeni düzen arayışlarını engelleyeceği varsayımından yola çıkıyor.

Genel olarak küreselleşme, ülkeler arasındaki ekonomik, sosyal ve siyasi ilişkilerin yaygınlaşması ve gelişmesi, sermaye hareketliliğinin artması, ideolojik ayrımlara dayalı kutuplaşmaların çözülmesi, farklı toplumsal kültürlerin, inanç ve beklentilerin daha iyi tanınması, ülkeler arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması olgularını içerir (DPT, 1999:1).

Küreselleşme fırsat ve güçlükleri birlikte taşımaktadır. Fırsatların yaratılması, sürdürülmesi ve yaygınlaştırılması için küreselleşmenin iyi biçimlendirilmesi ve yönlendirilmesi gerekir. Bilgi ve teknolojiadaki gelişme ve yaygınlaşma, sermaye hareketliliğindeki artış dünyadaki yoksulluk ve eşitsizlikleri azaltma potansiyeli taşımaktadır (UNESCO, 2000).

Tuhrow (2001:13) "dolar banknotunun üstünde, piramidin tepesinde parlayan gözün dikkatleri piramidin tabanından uzaklaştırdığını" belirtmektedir. Küreselleşme sürecinden olumsuz etkilenmeler de olasıdır. Küreselleşmenin yarattığı fırsatların dağılımı ile getirdiği maliyetlerin dağılım oranları arasında önemli farklılıkların oluşması beraberinde evrensel ölçekte tepkileri de doğurmuştur. Küreselleşmeye yönetilen eleştirilerin temel noktası ise eşitsizliklerin ülkeler içinde ve uluslararası giderek derinleştiği konusundadır (Gilbert, 1988:255). Tuhrow'a (2001:292) göre kendileri küresel ekonomi tarafından oyuna dahil edilen devletler artan eşitsizlikleri kontrol altına alamayacaklardır. Gilbert'e (1988:255) göre ise ulusüstü sistem eşitsizlik eğilimini de uluslararasılaştırır. Ulusüstü sistem var olan gelişmiş dünya ile geri kalan arasındaki gelişme eşitsizliğini güçlendirmektedir. UNDP (1996:59) küresel sisteme hızla entegre olan ülkelerin uyguladıkları ekonomi politikalarının gelir dağılımında adaletsizliği artırdığını belirtmektedir.

Küreselleşme ve Eğitim Eşitsizlikleri

Kapitalizm yaratıcı bir yok etme sürecidir. Yeni eskiyi yok eder (Tuhrow, 2001:100). Eğitim kapitalizmin kendini yeniden üretebilmesi için temel di-

namiktir. Kapitalizmin yaşaması "talep yaratma" yeteneğine bağlıdır. Talep yaratma iki yönlüdür. Birinci yönü üretim ve üretimin niteliğidir. İkinci yönü ise tüketim yönüdür. Eğitim bu her iki durumda da etkin bir rol oynamaktadır. Amin'e (1992:210) göre az gelişmiş toplumlardaki okur-yazarlık ve yetişkin eğitimine yönelik kampanyaların gerçek amacının, gelişmiş dünyadaki var olan becerilerin aktarılması değil, gelişmiş toplumlardaki bilimsel ve teknik yenileşme kapasitesinin uyandırılmasıdır.

Küreselleşme süreci eğitimde sağlanan gelişmelerle desteklenmektedir. Kapitalizmin küreselleşme değerlerini yaygınlaştırması ve hızlandırması için eğitim kritik bir önem taşımaktadır. Ancak bilgi piyasasının egemen olacağı küreselleşmede yoksullar ve eğitimsiz kesimler için de büyük tehlikeler taşımaktadır. Bu kesimleri sistemin yaratacağı eğitimsel fırsatlardan yoksun kalmasına neden olabilir. Ülkeler ve aileler, uluslararası ekonomik zenginlikteki artıştan yararlanmadıkları zaman bilgiye dayalı ekonominin sağlayacağı temel eğitim fırsat ve olanaklardan yararlanamazlar (UNESCO, 2000).

Küreselleşmenin yayılma alanlarında eğitimi sürekli "kritik eşikte" tutma çabaları da önem taşımaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde uygulanan "yapısal uyum" ve "yeniden yapılanma" politikalarıyla, öncelikle kamu harcamalarından kısıntıya gidilmektedirler. Bunlar "sosyal içerikli" olan ve toplumun zayıf kesimine yönelenlerdir. Son dönemde yapılan araştırma sonuçlarında eğitim göstergelerindeki derinleşen eşitsizliklere dikkat çekilmektedir.

Geçtiğimiz on yılda ekonomik güçlüklerle karşılaşan ülkeler kişi başına eğitim harcamaları önemli ölçüde azalmıştır. Yükseköğrenimdeki öğrenci başına yapılan harcamalar bütün bölgelerde azalırken Latin Amerika ve Afrika'daki azalma ilköğretim eğitimini de kapsamaktadır (UNICEF, 1997:29).

Genel olarak alındığında, gelişmekte olan ülkelerde ilköğretime başlayan çocukların yüzde 30'u okulu bitirememektedir (World Bank; 1995:41). Bu oran kimi ülkelerde %60'a kadar çıkabilmektedir. Latin Amerika ülkelerinde okula kayıt oranları görece yüksektir, ancak okula başlayan bu öğrencilerin yarısı okuldan mezun olabilmektedirler. Latin Amerikanın en zengin ülkesi olan Brezilyada bile okula başladıktan sonra bitiren öğrencilerin oranı %40'tır (UNICEF, 1997:29). Ailenin çocuk emeğine ihtiyaç duyması, düşük nitelikli eğitim çocuğun eğitim sisteminden ayrılmasına neden olabilmekte ve eğitim eşitsizliklerinin ileriye de taşınmasına neden olabilmektedir (UNICEF, 1997:48).

UNESCO ve UNICEF sponsorluğunda 1994 yılında gerçekleştirilen ve dünyanın en yoksul 14 ülkesini kapsayan bir pilot araştırmaya göre 14 ülkenin 10'unda öğrencilere evde konuşmadıkları bir dilden eğitim yapılmaktadır (UNICEF, 1997:29)

Refah artışı ve toplumda eğitim talebinin artması ile eğitim giderek ortaöğretim düzeyinde yaygınlaşmakta, öğrenim süreleri uzamakla, ancak bilgi ve teknolojide sağlanan gelişmeler giderek bu eğitim düzeylerini de işlevsizleştirmektedir.

Küreselleşme eğitimleri nedeniyle elde edilen gelirlerde de eşitsizlikler yaratmaktadır. Daha iyi eğitim alanlar geçmişe göre daha fazla kazanırlarken ortalama düzeyde eğitime sahip olanlar gelirlerinde önemli azalmalar olmuştur. Ortalama ve ortalamanın altındaki hanelerde hem kadının hem de erkeğin ortalama eğitim düzeyleri yükselmekle birlikte gelirleri düşmüştür (Tuhrow, 2001:59). Serbest piyasa koşullarının egemen olduğu ortamlarda Öğrenim konusunda özel yatırımlar yapları gereği eğitimsel eşitsizlik içerirler. Daha çok parası olanlar daha kolay yatırım yapar ve yatırım yapmaya istekli olurlar.

Gelişmiş ülkelerin özendirilmesi ve çekiciliği ile gelişmekte olan ülkelerde beyin göçü-beyin gücü-beraberinde gelişmekte olan ülkelerin kıt olan kaynaklarının da dolaylı ve doğrudan gelişmiş ülkelere kaynak aktarımı anlamına gelmektedir.

Eşitlik ve etkinlik hem eğitimin finansmanı ile ilgili tartışmalarda yaşamsal bir öneme sahip hem de kaynak dağılımıyla ilişkili çalışmalarda kullanılan bir ölçüttür. Alan araştırmalarında eğitim kuşaklar arası statükonun aktarılması olarak mı? Yoksa eşitlik sağlayıcı bir araç olarak mı? iş görür (Woodhall, 1994:7). Tuhrow (2001:154), evrensel zorunlu, ücretsiz eğitimin insanlığın en büyük sosyal buluşu olduğunu belirtir.

Eğitim süreci doğası gereği bireysel olduğu kadar toplumsal bir süreçtir de. Eğitim göstergeleri de toplumun ortalama değerlerini yansıtmaktadır. Eğitim eşitsizlik rakamları, toplumdaki insanların güç ve yeteneklerinin gelişiminin engellenmesi, bireylerin eğitimsel potansiyellerinin sınırlanmışlığını, bilgisizliği, ulusal benliğin yitimini toplumsal ve ekonomik geriliği gösterir.

Amin (1992:205) eğitimsel eşitsizlikleri, köken eşitsizlikleri (ırk, sınıf, aile, klan) "zeka" ya da bireysel kapasitedeki doğuştan eşitsizlik veya örgütlü bir toplumsal akışkanlık sistemi, toplumsal işlev eşitsizliği şeklinde olabileceğini belirtmektedir.

Küresel anlamda eğitim eşitsizlikleri ülkeler arasında bir karşılaştırmaya dayalı olarak yapılabileceği gibi, küresel nüfus için de bir değerlendirme yapılabilir. Ülkelerarası karşılaştırma kendi içinde önemli eşitsizlikleri gizleyebilmektedir. Ülkelerin kendi içlerinde de önemli eğitimsel eşitsizlikler

vardır. Küresel nüfus için karşılaştırma yapılması daha sağlıklı olabilmektedir. Ancak bu durum da beraberinde veri yetersizliklerini ve verilerin niteliği ile ilgili sorunları gündeme getirebilmektedir.

Veri Kaynakları

Eğitim eşitsizliklerini belirlemek için eğitim sürecinin genel sonuçlarını yansıtan; okuma-yazma oranları, okullaşma oranları ve öğrenim süresi (mean years of schooling) göstergeleri alınmıştır.

Genel olarak dünyada okuma-yazma oranlarının artması eğitim eşitsizliklerini belirlemede fazla belirleyici olamamaktadır. Çünkü okuma-yazma seferberlikleri ile bu gösterge kısa sürede yükseltilebilir ve bu da yanıltıcı olabilmektedir. Ancak halen genel karşılaştırmalarda kullanılan temel göstergelerden biridir. Ülkelerarasında eğitim eşitsizliklerini belirlemede esas önemli gösterge okullaşma oranı (özellikle ortaöğretim ve yükseköğretimde okullaşma oranları) ve öğrenim süresidir (Tomul, 2001:). Bu göstergeler kısa süreli etkinliklerle izafi olarak artırılmaz. Bu göstergeler uzun süreli eğitim etkinlik ve çabaların sonuçlarını yansıtmaktadırlar.

Çalışmada 174 ülke 2001 İnsani Gelişme Endeksine göre en gelişmiş ülkeden en az gelişmiş ülkeye doğru bir sıralanma yapılmıştır. Bu ülkelerin 1980-1998 yıllarına ait okuma-yazma oranları (15+ yaş), toplam ve cinsiyete göre okullaşma oranları (ilköğretim+ortaöğretim+yükseköğretim) ve öğrenim süresi (24+ yaş) verileri; UNDP, UNESCO, OECD kaynaklarından derlenmiştir. Elde edile veriler grafiklere dönüştürülmüştür.

Bulgular ve Yorumlar

Okuma-yazma oranları: 1980 verilerine göre gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasında okuma-yazma oranları açısından önemli eşitsizlikler vardır. 1998 yılında okuma yazma oranlarında genel olarak bir artış görülmekle birlikte gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasındaki eşitsizlikler devam etmektedir

Cinsiyete göre okuma yazma oranlarında gelişmiş ülkelerde önemli eşitsizlikler mevcut değildir. Ancak orta ve az gelişmiş ülkelerde 1980 yılında kadınların aleyhinde var olan eşitsizlikler 1998'de de devam etmektedir (UNDP, 2000).

Okullaşma oranları: 1988 verilerine göre halen dünyada ilköğretim çağında 113 milyon çocuk okula gitmemektedir. Okula gitmeyen öğrencilerin %97'si az gelişmiş ülkelerdedir. Okula gitmeyen çocukların %60'ı kızlardır (UNESCO, 2000).

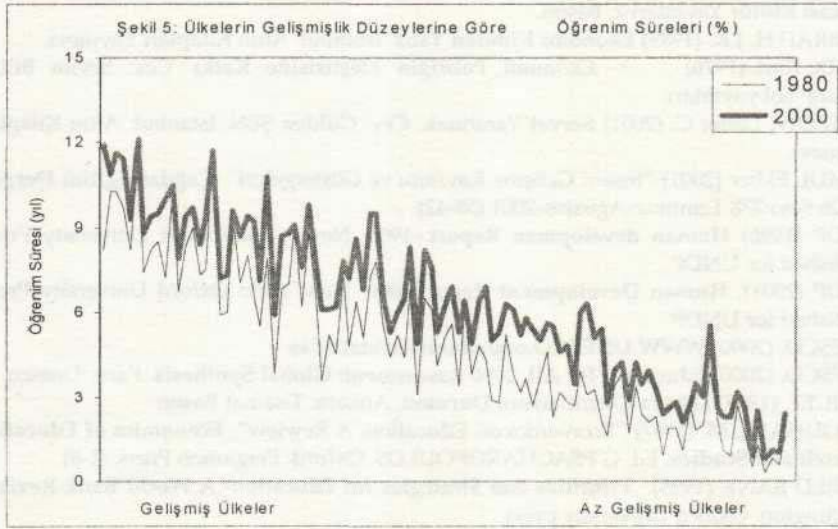
1980'de okullaşma oranları göstergelerine göre gelişmiş ülkeler ile orta ve az gelişmiş ülkeler arasında önemli eşitsizlikler vardır. 1998 verilerine göre gelişmiş ülkeler ile orta ve az gelişmiş ülkeler arasında okullaşma oranları eşitsizlikleri devam etmektedir (Şekil 2).

Cinsiyete göre okullaşma oranlarında gelişmiş ülkelerde var olan kadınların aleyhindeki eşitsizlik, 1998 verilerine göre ortadan kalkmıştır. Ancak az ge-

lişmiş ülkelerde 1980 de var olan kadınların aleyhindeki eşitsizliğin 1998 de halen devam ettiği görülmektedir (Şekil 3, Şekil 4).

Öğrenim süreleri: 1980 verilerine göre gelişmiş ülkeler ile orta ve az gelişmiş ülkeler arasında öğrenim süreleri göstergelerinde önemli eşitsizlikler vardır (Şekil 5). Öğrenim süreleri gelişmiş ülkelerde 11,9(ABD) ile 6,0 (İspanya) yıl aralığında değişirken az gelişmiş ülkelerde 0,3 (Gine Bissau) ile 3,9 (Zambia) yıl aralığında değişmektedir (UNDP, 2000).

2000 verilerine göre bütün ülkelerde önemli gelişmelerin sağlanamadığı ve eşitsizliklerin devam ettiği görülmektedir (Şekil 5). 2000 yılı verilerine göre öğrenim süreleri gelişmiş ülkeler 12,1 (ABD) ile 7,2 (İtalya) yıl aralığında değişmektedir. Az gelişmiş ülkelerde ise 0,9 (Mali) ile 5,5 (Zambia) yıl aralığında değişmektedir (UNDP, 2000).

Sonuç: okuma-yazma, okullaşma ve öğrenim süreleri göstergelerine göre gelişmiş ülkeler ile orta ve az gelişmiş ülkeler arasında 1980 de var olan eşitsizlikler 1998'de de devam etmektedir.

Cinsiyete göre okuma-yazma ve okullaşma oranları bakımında 1980'de gelişmiş ülkelerde var olan eşitsizlik 1998 de belli oranda azaltılmış ve önemli gelişmeler sağlanmıştır. Özellikle az gelişmiş ülkelerde cinsiyete dayalı kadınların aleyhine 1980'de var olan eşitsizlik 1998'de de devam etmektedir. **Sonuç olarak,** küreselleşmenin hızlandığı 1980'den 1998'e kadar ülkeler ve cinsiyetler arası eşitsizliklerin devam etmekte olduğu görülmektedir. Eğitim

eşitsizliğinin coğrafi ve toplumsal dağılımları ile refahın coğrafi ve toplumsal dağılımlarının aynı olması rastlantısal değildir.

KAYNAKÇA

- AMİN, Şamir. (1992) *Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme*. Çev: Semih LİM. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı). (1999). *Küreselleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara: DPT Yayın No:2544, ÖİK.560
- FUKUYAMA Francis. (2000) *Güven -Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması-*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları 2. Basım.
- GILBRAITH, J.K. (1989) *Ekonomi Kimden Yana*. İstanbul: Altın Kitapları Yayınevi.
- MARX, Karl. (1976) *Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı*. Çev: Sevim BELLİ Ankara: Sol yayınları.
- TUHHROW, Lester C. (2001) *Servet Yaratmak*. Çev: Gülden ŞEN. İstanbul: Altın Kitapları Yayınevi.
- TOMUL Ekber (2001) "İnsani Gelişme Kavramı ve Göstergeleri". *Çağdaş Eğitim Dergisi*. Yıl: 26 Sayı:278 Temmuz-Ağustos-2001 (38-42)
- UNDP (1996) *Human developmen Report.-1996*. New York: Oxfort University Press. Published for UNDP
- UNDP (2001). *Human Development Report-2000*. New York: Oxford University Press. Published for UNDP
- UNESCO, (2000) WWW.UNESCO.org/education/statisties
- UNESCO, (2000) *Education for All, 2000 Assessment: Global Synthesis*. Paris :Unesco
- UNICEF, (1997) *Dünya Çocuklarının Durumu*. Ankara: Tisamat Basım
- WOODHALL, M. (1987) "Economics of Education: A Rewiew", *Economics of Education Reserch and Studies*. Ed. G PSACHAROPOULOS. Oxford: Pergamon Press. (1-8)
- WORLD BANK (1995). *Priorities and Strategies for Education- A World Bank Review*. Washington: Oxford University press.

KÜRESELLEŞMENİN ÜNİVERSİTE ÜZERİNE ETKİLERİ: ÇEŞİTLİ ÜLKELERDEN ÖRNEKLER

Doç Dr. Nejla Kurul Tural*

Özet

Küreselleşme, üniversitelerin yönetim biçimlerini ve akademisyenlerin gündelik yaşamlarını bir çok biçimde etkiliyor. Bu makalede incelenmeye çalışılan farklı ülkelerdeki ve bölgelerdeki pek çok üniversite, benzer sorunları ve baskıları yaşıyorlar. Bu ülkelerin yanıtları tarihlerinden, kültürden, demokratikleşme düzeylerinden gelen farklılıklar nedeniyle değişse bile, genelde üniversitelerin giderek daha çok piyasa yönelimli politikalar uygulamaya başladıkları gözleniyor.

Anahtar Kelimeler: Yükseköğretimde küreselleşme ve rekabet, hesap verme yükümlülüğü, üniversite özerkliği, akademik özgürlük, yükseköğretim talebi, yükseköğretim finansmanı.

Abstract

Globalizing political economy affects the universities the way universities are governed and how the daily life of academics have altered by globalization in different ways. In countries/ regions which is looked at in this article, universities experience similar problems and pressures and their responses to those universal pressures vary as a function of national culture, economic development and political participation and democracy. However, universities are becoming increasingly more commercial and more entrepreneurial.

Key Words: Competition and globalization in Higher education, accountability, university autonomy, academic freedom, demand for higher education, university finance

Giriş

Bu çalışmada küreselleşmenin, farklı ülkelerdeki ve bölgelerdeki üniversitelere etkilerinin çözümlemesini yapmak amaçlanmıştır. Bu bağlamda küreselleşmenin ulusal devlete ve buradan da genelde kamusal girişim olan üniversitelere etkisi incelenmiştir. Etkiler incelenirken karşılaştırmalı bir perspektifle gelişmiş ve gelişmekte olan ülke/bölge örnekleri ele alınarak ulusal yanıtlar belirlenmeye çalışılmıştır.

*Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi.

Değişim ve Üniversiteler: Değişimi Etkileyen Güçler

Dünyada değişimin en geniş çerçevesini, *küreselleşme ve artan rekabet* oluşturmaktadır. Bununla birlikte küreselleşmeye ek olarak üniversitelerin gelişimini, yönetimini ve finansmanını dolaylı ya da doğrudan etkileyen farklı eğilimler de bulunmaktadır. UNESCO'nun bir çalışmasına göre bunlar (1995, UNESCO's Policy Paper for Change and Development in Higher Education) demokratikleşme, bölgeselleşme, eşitsizliklerin kutuplaşması, marjinalleşme, toplulukların bölünmesi olarak özetlenmiştir. Ancak yirminci yüzyılın sonları dünyada özellikle ekonomide büyük değişimlerin yaşanmasıyla karakterize edilmektedir. Bu yeni doğan ilişkiler, genellikle ekonomik küreselleşme olarak adlandırılmaktadır. Robertson (1992, s. 8) küreselleşmenin, bir bütün olarak dünya bilincinin yoğunlaşması ve dünyanın küçülmesini gösteren bir kavram olduğunu ileri sürmektedir. Yazar, küresel dünyayı zaman ve yerin sıkıştırıldığı bir yapılanma olarak tanımlar.

Küreselleşmenin en geniş çerçeveyi oluşturduğu bağlamda, güçlü ideolojik ve ekonomik hareketler, ulusları, *devlet ve üniversiteler arasındaki ilişkileri* yeniden değerlendirmeye zorlamaktadır. Henkel ve Little'a göre, (1999, s. 9-10) son yirmi yıldır yükseköğretimde olduğu kadar devlette olan değişimler, bu ikisi arasındaki ilişkilerdeki değişimin en güçlü yaratıcılarıdır. Piyasa mekanizmalarının işletildiği yeni uyarıcılar, kamu yönetimi düşünce ve uygulamalarını derinden etkilemektedir (Bleiklie, 1994; Meek ve Wood, 1997).

Devlet ve üniversiteler arasında değişen ilişkiler çerçevesinde *üniversite özerkliği* sorunsalı (issue) pek çok ülkede üzerinde yoğun tartışmaların yürütüldüğü bir alandır. Özerklikle yakından ilişkili bir diğer kavram kamuya hesap verebilirliktir (accountability). *Kamusal hesap sorumluluğu*, Berdahl ve Mc Connell (1994, s. 58) tarafından sorumlu performans için çeşitli toplumsal kümelerle yanıt verebilme olarak tanımlanmıştır. Oldroyd, Elsner, ve Poster'e göre (1996, s.1,79) kamusal hesap verme yükümlülüğü, "eğitim kurumlarınca sunulan eğitim hizmetlerinin niteliğinin kamuca onaylanması ve kamusal kaynakların nasıl harcadığının açıklanmasına ilişkin bir taleptir". Üniversitelerde kamusal hesap verme yükümlülüğüne ilişkin pratikler, özerklikle çelişen boyutlar taşımaktadır.

Üniversitelerde değişimi zorlayan güçlerden bir diğeri sürekli gelişen yeni teknolojilerdir.

Bilgisayarlar ve bilgi teknolojileri araştırma yapma sürecini hızlandırmış ve geliştirmiştir. Üniversiteler bilgi teknolojisini kullanarak öğrencilere maliyet-etkili eğitim sunarken, yüksek nitelik ve esnekliğe ulaşma olanaklarını ya-

kalamışlardır. Bilgi teknolojilerini kullanma, yükseköğretime erişimi yükseltmek için, sınıfı dünyanın her hangi bir yerine götürme olanağını sağlamaktadır (Green, Harward, s. 15-16). Özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde sayıları bini aşan üniversitelerde deneme aşamasını çoktan geçen sanal kurslar giderek yaygınlaşmaktadır. Web tabanlı uzaktan eğitim bu tür eğitim için yeni kurumlar oluşturmanın yanı sıra varolan üniversiteler için yeni kollar yaratmaktadır. Sanal eğitim (virtual education) yükseköğretimin küreselleşmesi yönünde, üniversiteler arası daha büyük rekabet doğrultusunda bir değişim için önemli bir güç olarak değerlendirilebilir (The Future Project, 2000).

Ekonomik küreselleşme ile bağlantılı bir olgu olan rekabet, üniversiteler için de söz konusu olmaktadır. Özellikle gelişmiş ülkelerdeki üniversitelerin küreselleşerek uluslararası öğrenci ve araştırmacı kitlesini çekme çabaları dikkati çekmektedir. Gelişmiş ülkelerde giderek daha çok üniversite, misyonları arasına *uluslararasılaşma* (internationalization) kavramını da dahil ederek çalışmalarına bu doğrultuda yön çizmektedirler. UNESCO'nun bir çalışmasına göre, 1995'te ev sahibi 50 ülkede yükseköğretime kayıtlı 1,5 milyon yabancı öğrenci bulunmaktadır. Az gelişmiş ülkelere gelen 800 000 'den daha çok öğrenci, bir başka ülkede öğrenim görmek üzere, bir yükseköğretim kurumuna kayıt yaptırmıştır (Elliott, 1998, s. 34). Bu eğilim, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere gelen öğrencileri ele geçirmek isteyen gelişmiş ülke üniversiteleri arasındaki rekabeti hızlandırmaktadır.

Üniversiteleri etkileyen önemli etkenlerden biri de *giderek artan yükseköğretim talebidir*. Tüm dünya ülkelerinde yükseköğretime daha yüksek oranda erişim için baskılar gözlenmektedir. Bu baskılar öğrenim görmek isteyen gençlik ve ailelerinden (toplumsal talep), işverenlerden (ekonomik talep) ve politikacılardan gelmektedir. Modern ya da modernleşen, sanayi ötesi ya da gelişmekte olan ülke ayrımına bakmaksızın tüm toplumlar yükseköğretim erişimi konusunda giderek artan bir taleple karşı karşıyadırlar. Sadlak'a göre (1998, s. 101) dünyada yükseköğrenim düzeyindeki öğrenci sayısı, 1980'de 51 milyonken 1995'te bu rakam 82 milyona çıkmıştır (%65'lik bir artış). Sanayileşmiş ülkelerde 18-23 çağ nüfusunun %50'si çeşitli türde yükseköğretim programlarına kayıtlıdır.

Küreselleşme Kavramı

Küreselleşme nosyonu, son zamanlarda yaşanan toplumsal değişim ve dönüşümlerin en genel belirleyicisi olarak kullanılıyor. Küreselleşmeden söz etmek demek, bu durum ya da sürecin içinde yaşadığımız dünyaya, ülkeye ve kurumlara etkisinden ve buralardaki değişimden konuşmak olarak değerlendirilebilir. Keyman'a göre (1999, s.71-72) küreselleşme, bir yandan

devlet ağırlıklı uluslararası ilişkilerden siyasal aktörlerin çoğaldığı küresel ilişkilere geçişi; sermayenin salt uluslararası olmayıp küreselleştiğini; sömürü mekanizmalarının farklılaştığını ve "içerleme/dışarsama ilişkilerinin artı değer üretiminin yerini aldığını"; gelişen teknolojilerle dünyanın bir "evrensel köye" dönüştüğünü ifade ediyor. Öte yandan küreselleşme ile birlikte yerelliğin canlandığı, köktencilüğün farklı ifade biçimleriyle kendini gösterdiği ve bu süreçlere karşı "ulus-devlet+ulusal kimlik denkleminin güç yitirdiği", ve bunun bir meşruiyet sorunu ile karşı karşıya geldiği gözleniyor.

Şaylan'a göre (1996, s. 21-22) küreselleşme, kapitalizmin 300 yıllık tarihi içinde gelinen son aşamayı ve kar hadlerinin daralmasıyla yaşanan refah devleti krizinden çıkışın bir yolu olan verimlilik artışını ve pazarın büyü-tülmesi arayışlarını temsil eden bir kavram. Şaylan, ulusal pazarı aşan bir dünya pazarı kavramının olumsuz bir gelişme olarak görülmemesi gerektiğini belirtiyor; bunu insanlar arasında belli bir tarihsel temele özgü ulusal ayrımı ortadan kaldırması ve bu yönüyle tüm insanların bir toplum hale dönüşmesi gizilgücünü taşıyan bir süreç olarak değerlendiriyor. Ancak yazar, gelişmenin tüm üretim faktörlerinin değil, ama sadece sermayenin özgürce hareketine izin doğrultusunda olması; pazar içinde özellikle ciddi bölgesel eşitsizliklerin varlığı (ki bunların yumuşama eğilimi içerisinde olduğunu vurgular) ve üretici sermaye ile finans sermayesinin kopması yönündeki eğilimlerle küreselleşmenin olumsuz yönlerine dikkati çekiyor.

Dudley (1999, s. 22) küreselleşmeyi dünya sistemi içinde bir ortaklık/şirketleşmenin öyküsü olarak görüyor. Yeni dünya düzenini aşağıda belirtilen birbirine bağlı değişmelerin birikimi olarak tanımlanıyor:

1. Tüm dünyada Batı materyalizmi/tüketici odaklı yaşam biçimlerine olan yoğun istekler
2. Batı popüler kültürünün özellikle bu kitle kültüründe Amerikan söylemlerin içselleşmesi ve egemenliği
3. Üretim ve tüketim modellerinde Batının, özellikle ABD'nin artan ağırlığı
4. Tek bir global uluslararası piyasa içinde dünya ekonomilerinin gide-rek daha çok bütünleşmesi
5. Serbest ticaret ve yeni uluslararası işbölümü

Dudley'in (1999, s. 21-) Cable'den aktarımına göre, iletişimin ve ekonominin uluslar arası düzeyde bütünleşmesini anlatan bir kavram olarak küreselleş-me, bir klişe olmaktan çok tartışılır bir kavram haline geldi. Ulus devletler geleneksel rollerini, bilgi akışı üzerindeki kontrollerini, belki de kültürel değerler tanımlamasını, ekonominin bağımsız yönetimi üzerindeki güçlerini, gelir ve servetin dağılımını değiştirme kapasitelerini yitiriyorlar.

Çeçen'e göre (1996, s.51) 1990-1995 arası yaşanan dönemde küreselleşmeden en çok zarar gören olgu, ulus devlet olmuştur. Küreselleşmenin ana merkezi olan Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu gibi örgütlerin desteklediği politikalarla hayata geçirilen özelleştirme, devletin küçültülmesi, özel sektörün güçlendirilmesi, gümrük duvarlarının kaldırılması, Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulması gibi uygulamalar, ulus devletin gücünü yıpratmaktadır.

Şaylan'a göre (1996, s. 23) küreselleşmenin önündeki tek engel ulus devlettir. Çünkü ulus devlet ne kadar liberal olursa olsun tüm ekonomik etkinliklere karışır. Bu çerçevede ulus devletin bu işlevinin ortadan kalkması ve onun yerine geçen çeşitli uluslararası örgütlenmelerin (Avrupa Birliği, NAFTA vb) oluşumu ile yeni örgütlenmelere gidilmesi çabaları yoğunlaşıyor.

Yükseköğretim ve Devletin Değişen İlişkileri adlı kitabın editörlüğünü yapan Henkel ve Little'e göre, (1999, s.10-11) yirminci yüzyılın sonlarında yaşanan güçlü ideolojik ve ekonomik hareketler, devlet ve bir dizi kamu örgütleri arasındaki ilişkileri yeniden değerlendirmeye zorlamıştır. Bu bağlamda hem devlet hem de üniversiteler farklı kuramlar ve gelenekler içinde farklı anlamlara sahiptirler ve çok çeşitli kurumları, aktörleri, ilgi ve yararları içlerinde taşırlar. Tarihsel olarak ne devlet ne de yükseköğretim kurumları değişmeksizin aynı kalabilmişlerdir. Özellikle son yirmi yıldır yüksek öğretim kadar devlet içinde de gözlenen değişimler, bu iki yapı arasındaki ilişkinin niteliğini değiştiren en önemli faktördür. Özellikle devlet ve piyasa arasındaki ilişkiler ve sınır tanımlamaları değişmeye başlamıştır. Piyasa düşünce ve uygulama hareket biçimlerinin kamu kesimi ile bütünleştiği, yeni bir kamu işletmeciliği anlayışı (public management) doğmaktadır. Bu çerçevede sıkça duyulan kavramlar rekabet, sözleşmeler, özendiriciler, performans göstergeleri, işletmecilik olmaktadır. Kamu kurumları özel sektörün dolaysız öneri ve değerlendirmelerinin etkisine açılmıştır. Kamu kesimi, kullanıcı değerlendirmeleri ve müşteri kavramları ile karşılaşmıştır. Bu eğilim kamu kurumlarındaki profesyonellerin gücünü yıpratıp sonuçlara götürmüştür. İngiltere'de sanayicilere üniversite yönetiminde kilit roller verilmiştir. Tüm Avrupa, yükseköğretim kurumlarının devlete parasal bağımlılığını azaltmak için farklılaşan düzeylerde çabalarına tanık olunmaktadır. Bunun bir yolu akademisyenler ile özel sektör ve hükümetler arasındaki bilgi aktarımı ve üretimde işbirliğinin yeni biçimlerinin özendirilmesidir. Kuşkusuz hiç bir yüksek öğretim kurumunun devletten bağımsız yaşadığı görülmemiştir. Bununla birlikte Avrupa gündemine üniversitelerin özelleştirilmesi olasılığı da girmiştir. Yüksek öğretim ve devlet arasındaki ilişkilerde paranın gücü artık belirsiz ve muğlak değildir (Henkel ve Little, 1999)..

Küreselleşmenin Üniversitelere Etkileri

Sovyetler birliğinin dağılmasıyla, dünyada serbest pazar ve piyasa ekonomisi dışında göreceli yaygın reel politik ve ekonomik modelin kalmayışına küresel iletişimin yoğunlaşması da eklenince, küreselleşme artan bir hız kazanmıştır. Ulus devlet ve onun kurumlarını piyasa ekonomisine dayalı üretim ağı, küresel finans ve ticaret ilişkileri ile etkileyen küreselleşme ulus devletin tüm kurumlarını etkileme sürecine girmiştir.

Bu süreçte özellikle ulus devletin etkilenmesini açıklayan Şaylan'a göre, refah devletinin kar hadlerinde düşüşe yol açması nedeniyle, refah devletinin sunduğu olanakları azaltmak bir strateji olarak benimsenmiştir. Şaylan'a göre refah devleti "ekonominin bir bölümünün pazarın dışına çıkarılması" anlamını taşımaktadır. Refah devletinde ekonomik değil, politik mekanizmalar etkilidir; pek çok sürece karışma söz konusudur. Bu yönüyle refah devleti pazar mekanizmasını daraltır. Şaylan'a göre kar hadlerini yükseltmenin bir yolu verimlilik artışı ve diğeri ise pazarın büyütülmesidir. Bilgisayarın üretime girmesiyle verimlilikte önemli artışlar sağlanmıştır. Pazarın büyütülmesinin bir yolu refah devletinin zayıflatılması yani kumanda ekonomisinin küçültülmesi, diğeri ise dünyanın tek pazar haline gelmesi yani küreselleşmedir (Şaylan, s. 22).

Spring'e göre (1995, s. 54) yirminci yüzyılda hükümet eylem ve siyalarının üniversiteler üzerine etkileri aşağıdaki sonuçları doğurmuştur: Hükümet siyasa ve uygulamaları, eleştirel düşünen bireyler olarak araştırmacıların rolünü baltalamış; eğitimde mesleki amaçların kabulünü zorlamış; üniversitelerin ve araştırmacıların rolünü insan kaynakları yöneticileri olarak yeniden tanımlamış; gençler için giderek artan erişim (access) olanaklarıyla üniversitelerin belge verme rollerini güçlendirmiştir.

Currie'ye göre (1998) küreselleşmenin ekonomi politiği, üniversitelerin yönetilme biçimlerini ve akademisyenlerin günlük yaşantılarını büyük ölçüde etkilemektedir. Bu etkileme biçimleri çeşitli yollarla olabilmekte ve üniversitelerin geleceği ile ilgili ciddi kuşku doğurmaktadır. Üniversitelerin işleyişinde en anlamlı faktör, toplumda eleştirel düşüncüyü teşvik etmesidir. Üniversiteler bilginin geniş biçimde toplumsal amaçlar için üretildiği ve yayıldığı kurumlardır. Currie'ye göre (1998, s.3), üniversitelerin sessizliği durumunda, toplumda eleştirel düşünceler üreten ve bunları ifade eden toplumsal kurumlar kalmayacaktır. "Üniversiteler verimlilik ve rekabetin motoru olmaktan daha fazlası olmak zorundadır." Yazar, halihazırda "piyasa en iyisini bilir" felsefesinin üniversiteleri etkilediğine işaret ederken, işletmecilik uygulamalarının ve acımasız rekabetin yaygınlaştığını; seçilmiş dekanlar yerine şirket yöneticiliğinin geçtiğini ve bu uygulamaların akade-

mik kurulları marjinalleştirdiğini; araştırmanın ticarileşmesinin, üniversiteleri sanayi kesimi ile yakın ilişkilere yönlendirdiğini bunun sonucunda merak-yönelimli araştırmaların (curiosity-driven research) daha az, buna karşın uygulamalı araştırmaların daha çok yürütüldüğünü belirtmektedir.

Slaughter (1998, s. 45) küresel ekonomideki yapısal değişiklikler ve ulusal yüksek öğretim sistemlerinin yeniden yapılandırılmasını incelemiş; Avustralya, Kanada, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nde, ticari araştırmaları, iş-meslek eğitimi programlarını, yüksek öğretimin ulusal ekonomik gelişime kattığı değeri, çalışanların ve kurumların bir kısmı üzerinde yürütülen piyasa ve piyasa benzeri etkinlikleri kurumsallaştıran siyasalar ürettiklerini gözlemiştir. Slaughter, küreselleşmenin yüksek öğretim üzerinde doğurgularını incelemiş ve bunları dört gruba ayırmıştır. Bunlar, yüksek öğretim finansmanında daralma, tekno-bilime verilen öncelik, çok uluslu şirketlerle gelişen ilişkiler ve düşünömsel mülkiyete (intellectual property) odaklanmadır. Bu siyasalar doğrutusunda daha düşük maliyetlerle daha çok öğrenci kaydetmek; tüm ölkelerde öğrenim harçlarını yükseltmek; piyasalarla uyumlu bölümlere ağırlık vermek; üniversitelerin temel araştırmadan uygulamalı araştırmaya yönelmesini sağlamak; hükümetin ekonomik gelişme plan ve süreçleri ile yüksek öğretimi bütünleştirmek gibi amaçlar yönünde uygulamalar içine girmişlerdir.

"Geleceğin projesi" adlı yayında Slaughter ve Currie'nin kaygıları dile getirilmektedir. Buna göre, küreselleşme ve rekabetin yüksek öğretime evrensel etkisi ciddi sonuçlar doğurmaktadır. Dünya çapında eğitime bir mal gibi bakılmakta; öğrencilere giderek artan biçimde müşteriler olarak davranılmaktadır. Sıkça küresel yükseköğretim piyasasından, küresel yükseköğretim şirketinden söz edilmektedir. Yüksek öğretim artık piyasa yönelimli olmuştur; ve az gelişmiş ölkelerdeki yükseköğretim piyasalarına atıfta bulunularak "bu piyasaları ele geçirme" söylemleri dile getirilmektedir.

Editörlüğünü Jan Currie ve Janice Newson'un yaptığı "Üniversiteler ve Küreselleşme" adlı yayının girişini yazan Currie'ye göre, bu yayının yazarları üniversitelerde işletme yönetimi değerlerinin yaygınlaşması ve bir piyasa gündemine doğru yönelişi üç açıdan incelemişlerdir. Bunlar işletmecilik (managerializm), kamusal hesap verme sorumluluğu (accountability) ve özelleştirme uygulamalarıdır.

İngiliz üniversitelerine gönderme yapan Halsey'e göre (1992, s. 13; Aktaran, Currie, 1999, s. 3) *işletmecilik anlayışı* hem araştırmanın hem de öğretimin örgütlenmesinde akademik işbirliğine (collegiate cooperation) baskın gelmektedir. Üniversitelerde araştırma gündemi, giderek artan biçimde hükümet ve sanayinin talepleri doğrutusunda oluşturulmaktadır. Öğretim üyele-

ri, yöneticiler ve teknoloji uzmanlarının oluşturduğu giderek genişleyen orta sınıf hizmeti içinde ücretli ve hatta parça başına iş yapan işçilere dönüşmektedirler. Currie'ye göre (1999, s. 3) artan *hesap verme sorumluluğu* biçiminde belirlen diğer bir küreselleşme uygulaması, öğretim üyelerinin, hükümet gibi üniversite dışı gruplara olan bürokratik ve parasal sorumluluklarını artırmış; form doldurma olarak tanımlanan bürokratik işlemler öğretim üyelerinin zamanlarının önemli bir kısmını alır hale gelmiştir. Currie'ye göre, işletme yönetimi uygulamaları, sınırlı parasal kaynaklar için kıyasıya rekabeti getirmiştir. Hemen hemen tüm üniversitelerde yaşanan parasal sorunlar "kullanan öder" yaklaşımı ile çözülmeye çalışılmakta ve kütüphane, posta, basın, grafik hizmetleri, elektrik, telefon, ısınma gibi eskiden merkezi bütçe ile karşılanan hizmetler kullananlara ödettirilmeye çalışılmaktadır. Bunlara ek olarak, artan öğrenim harçları ve bazı hizmetlerin yukarıdaki yaklaşımlar doğrultusunda özel sektöre devri ile beliren *özelleştirme* uygulamaları sayılmalıdır.

Yukarıda verilen bakış açılarından farklı olarak üniversitelerdeki değişimi piyasa mekanizmaları lehine yorumlayan Valimaa, (1999, s.23-39) değişimin pragmatik üniversiteye geçişi zorladığını ileri sürmektedir. Valimaa'ya göre, Humboldt modelinin temel ve uygulamalı araştırma ya da kuram ve uygulama arasındaki ayrımı, artık gereksinmelere yanıt veremeyecektir. Bugün üniversitelerde açık bir parasal ve moral kriz yaşanmaktadır. Oysa Valimaa'nın önerdiği yeni pragmatik üniversite modelinde toplum, devlet ve iş çevresi, ve akademik çevre arasında daha iyi ilişkiler gelişebilecek ve toplumla üniversite arasındaki bağ daha iyi kurulabilecektir. Valimaa'nın önerdiği pragmatik üniversitede araştırma ve öğretim yapanı araştırmacı ve öğretmen kategorileri yeterli değildir; akademisyenlik çok boyutlu çalışma profilleri gerektirmektedir. Değişen bu çevrede akademisyenler üniversite içindeki ve dışındaki piyasalarda uzmanlıklarını pazarlamak gereksinimi duyarlar. Yazara göre bu durum, onların araştırma ve öğretim rollerine pazarlama ve danışmanlık rollerini de ekler.

Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Bazı Ülkelerde/Bölgelerde Küreselleşmeye İlişkin Yanıtlar ve Üniversite Politikaları

Avustralya

Brown ve Lader (1996, Aktaran: Dudley, 1998, s. 31)) ekonomik küreselleşmenin yeni koşullarına verilen ulusal yanıtlarda en genel iki yaklaşım bulunmuşlardır. Bunlar yeni-Fordizm (veya Yeni Sağ) ve Post-Fordizm (veya Sol Modernleşme). Bunlardan yeni-Fordizm piyasalar, daha düşük işgücü maliyetlerine ulaşmak için işgücü piyasası esneklikleri, etkinlik (üretim maliyetlerini en aza indirmek yoluyla verimliliği artırmak) yeniden düzenlemeler, özelleştirme ve işletmecilik (managerialism) konularına vurgu yaparken,

post-Fordizm ulusal refah için yüksek beceri ve yüksek verimlilik bakış açısı ile yanıt vermeye çalışmakta ve yüksek beceri, yüksek katma değer yaratan yeni ürün, çoklu beceri yoluyla piyasa esnekliği kavramlarıyla karakterize edilmektedir. Hem yeni-Fordist hem de post-Fordist yanıtlar eğitime büyük öncelik vermesine karşın, eğitime ilişkin yeni-Fordist öngörü (vizyon) eğitimin işlevini iş dünyası ve sanayinin talep ettiği belli becerili işçilerin üretimi ile sınırlandırır. Öte yandan post-Fordist ekonomide eğitimin rolü, yenileşme ve piyasa liderliğini buluşturma ve esnek çok becerili işgücünü geliştirme, yüksek düzeyde becerinin hazır edilmesi ile daha stratejiktir. Fordizm de dahil olmak üzere bu iki modelin genel bakış açılarını çizen çizelge aşağıda verilmiştir.

Avustralya'nın küreselleşmeye ilişkin yanıtlarına gelince, Dudley'e göre Hawke ve Keating işçi hükümetlerinin temel ilgisi, dünya ekonomisindeki durgunluktan payını alan ekonominin yeniden yapılandırılması idi. 1980'ler ve 1990'larda kamu politikalarının temel amacı, Avustralya ekonomisini dünyaya "açarak" ve onu uluslararası "disipline" tabi kılarak Avustralya'da etkinliği ve uluslararası rekabeti geliştirmektir. Hawke ve Keating hükümetlerinin "zeki ülke" oluşturma girişimleri post-Fordist ve yeni-Fordist politikaların çelişkili bir kompozisyonu idi. Kuşkusuz bu çelişki, yüzyılın başlangıcından beri emek ve sermaye arasındaki ilişkilerin tarihsel gelişimi temelinde anlaşılabilirdi. Dudley'in aktarımlarına göre, 1890'lar Avustralya'da ekonomik ilerleme ve depresyon dönemi idi. Emek ve sermaye hiç bir tarafın tekrarlanmasını istemediği uzun ve acı bir mücadelenin içine girmişti. Bu mücadele içinde emek lehine "yaşam ücreti" (living wage) ve "vergi koruması" haklarının kazanılması, kapitalizmin acımasız doğasına karşı ekonomik ve toplumsal bir yanıt oluşturmakta idi. Yaşam ücreti, işverenlerce işçi ve ona bağımlı olanlara ödenmesi gereken, onların standart bir yaşamı sürdürebilmeleri için yeterli olacak bir ücreti kapsamaktaydı. Yaşam ücreti kavramı, işverenlerin işçilere ödemesi gereken toplumsal refah (social wage) maliyeti ile de bütünleşmişti. Böylece ücretler toplumsal koruma için kritik bir faktör oldu. Avustralya'da işçi hareketi, devletçe veya devlet aracılığıyla refahın sağlanmasından ziyade temelde ücretler üzerine odaklanmışlardır. Avustralya'nın hükümetinin sağladığı refah en az düzeydedir. Bu yüzden ücretler konusunda emek ve sermayenin çatışması bu ülkede doksan yıldır süregelen bir kavgadır. Toplumsal iyileştirmeye ilişkin alması model sosyal demokrat modeldir. Bu model yoluyla eğitim, sağlık ve diğer refah hizmetleri devlet tarafından sunulur; diğer bir deyişle "toplumsal ücret" devletçe ödenir.

Çizelge 1 Post-Fordist Olanaklar: Ulusal Gelişmeye İlişkin Alışık (Alternatif) Modeller

Fordizm	Yeni-Fordizm	Post-Fordizm
Korumacı ulusal pazarlar	Verimlilik kazanımları ve maliyet düşürmeleri ile küresel rekabet. Piyasa esnekliği yoluyla çekici kılınan iç yatırım (bu emeğin toplumsal maliyetini düşürme ve sendikaların gücünü kırma yoluyla yapılır) Rakip piyasalara uyarlanma: Piyasalarda rekabet engellerini kaldırma, "girişim kültürü yaratma"; refah devletinin özelleştirilmesi	Yenileşme, nitelik ve mal ve hizmetlere yeni olarak eklenen değerler yaratma yoluyla küresel rekabet Yeni değer eklenmiş ürünler/hizmetlerle birlikte düşünülen ve yüksek nitelikli işgücü yaratma yolu ile çekici kılınan iç yatırım. Uzlaşma ile sağlanmış amaçlar: Ortaklığa dayalı "sanayi siyasası. Hükümet, işverenler ve işçi sendikaları arasında işbirliği.
Düşük beceri/düşük ücretle standart ürünlerin kitle üretimi	Düşük beceri/düşük ücret, esnek üretim ve ikincil işyerleri, buralarda standart ürünlerin kitle halinde üretimi	Esnek üretim sistemleri, küçük ölçekli çok sayıda işyerleri, yüksek ücret ve yüksek becerili işlere doğru kayış.
Bürokratik hiyerarşik örgütler	Sayısal esnekliğe önem veren yatay örgütler. Sendikaların diplomatik yollarla iş siyasalarını etkileme, talepleri sınırlandırma	İşlevsel esnekliğe önem veren yatay örgütler Esnek uzmanlaşma/ çok becerili işçiler
Bölünmüş ve standartlaştırılmış görev tanımları (work tasks) Kitlesele standart (erkek) istihdamı	İşgücünün bölünmesi ve kutuplaştırılması. Profesyonel, çekirdek ve esnek işgücü. (yarı zamanlı, sözleşmeli, portfolio kariyerleri)	Tüm işçiler için iyi koşullar oluşturma ve koruma. Çekirdek olmayan işçileri yetiştirme, yan yararlar sunma, karşılaştırılabilir ücretler, uygun temsil
İşgücünün yöneticiler ve işçiler olarak bölünmesi, düşük güven ilişkileri, toplu sözleşme	Yönetimde yöneticilere önem verme, karşılıklı güvenin düşük olduğu sanayi ilişkileri	Yüksek güvene, akla, toplu katılıma dayalı sanayi ilişkileri
İşçilerin çoğu için çok az işbaşında eğitim olanağı	"Talebin" yönlendirdiği ölçüde yetiştirme, endüstriyel ilişkilerde yetiştirme siyasalarının pek az kullanımı	Yetiştirme, ulusal bir yatırım olarak görülür; devlet stratejik bir yetiştirici olarak işlevde bulunur.

Kaynak: Brown&Lauder, 1996; Aktaran,Dudley, 1998, s.32-33)

Vatandaşlar bu toplumsal yararları satın almaya gerek duymazlar. Castles (1988, s.84-91; Aktaran: Dudley, 1998, s. 34-35) toplumsal iyileştirmeye ilişkin bu stratejinin daha esnek bir ekonomiye götürdüğünü ileri sürer.

Avustralya'da yaşam ücreti ilkesine dayalı yüksek koruma yerli firmaların da uluslararası rekabette yalıtılması ile sonuçlanmıştı. 1970'lerden beri Avustralya'nın İşçi Partisi iç korumadan uzaklaşarak ve toplumsal tanzim

(sosyal demokrat model) yönünde ekonomiyi yeniden biçimlendirmeye girişmektedir. Ekonomide ussallık (özellikle rekabetçi piyasanın ussallığı) 1980'lerden beri Avustralya'nın politikalarında egemen olmuştur. Eğitim siyasaları ise ekonomik ussallığın odağında idi. 1987 seçimlerinden sonra Hawke ve Keating hükümetleri mikro ekonomik reformlar üzerinde yoğunlaştılar. Böylece 1987'den sonra ekonomik ussallık ve insan sermayesi kuramı eğitim siyasalarına yön veren başlıca etkenler olmuştur. Bunun temel iki kanıtından birincisi, eğitime yatırım stratejileri ve eğitim kesiminin kendi içinde yürütülen mikro ekonomik reform. İkincisinde eğitimi "müşterileriyle" daha da bütünleştirecek yapı ve işleyiş reformlarını içermektedir. Bu reformlar üniversiteler dahil tüm öğretim düzeyleri için geçerli olmuştur (Dudley, 1998).

Son yıllara gelirse, Avustralya'da Mart 1996'da seçilen Howard Liberal-Ulusal Parti koalisyonu, post-Fordist stratejilerden kaçındı ve yeni-Fordist modeller uyguluyor. Bu arada küreselleşmenin kaçınılmaz olduğu gerçeğini veri alan sosyal demokratlar, post -Fordist siyasalar yoluyla, ekonomik yeniden yapılanmanın ve küresel rekabetin olumsuz toplumsal etkilerini en aza indiren uluslararası rekabetçi ekonomiye katılımı güvence altına almaya çabalyorlar (Dudley, 1998).

Amerika Birleşik Devletleri

ABD üniversite sistemi, 3600 dolayında kurum ve yaklaşık 15 milyon öğrencisi ile büyük ölçeği, çeşitliliği (iki yıllık, dört yıllık, kamu ve özel kurumları ile) ve erişilebilirliği (accessibility) ile karakterize edilen bir sistemdir. 1992'de lise mezunlarının % 62'si yüksek öğretim kurumlarına devam etmekteydi. ABD yüksek öğretim kurumlarını diğerlerinden ayırt eden bazı özellikler bulunmaktadır. Öğrenciler, öğretim ve araştırma personeli ve prestij için, kurumların birbiri ile rekabeti bu sistemin en belirgin özelliğini oluşturmaktadır. İkincisi, öğrencilerin bir kurumdan aynı dereceyi veren diğerine özgürce geçişine izin veren bir sistemin oluşturulmuş olmasıdır. Üçüncüsü ise federal hükümetin küçük bir rol oynaması ve üniversite siyasalarının eyalet düzeyinde oluşturulmasına izin veren yönetsel bir yapılanmadır. Yüksek öğretim kurumlarının topluma ve toplumsal sorunların çözümüne katkıda bulunacağına ilişkin beklentilerin yoğunluğu, bu sistemin bir diğer özelliğini oluşturmaktadır (Johnstone, 1997, s.133) .

Johnstone'a göre (1997, s.133) ABD'de yüksek öğretim kurumlarının değişim gündemini iki madde oluşturmaktadır. Birincisi öğretimi geliştirme, standartları yükseltme, programı geliştirme, değişen öğrenci nüfusunun gereksinimlerini tanıma konuları üzerinde odaklanan geleneksel reform gündemidir. İkinci gündemi kaynaklar oluşturmaktadır (yüksek öğretimde azalan kaynaklar ve yükselen maliyetler). Bazı kesimler yüksek öğretimi yeniden

yapılandırmada yönlerini iş çevreleri bakış açısına çevirmektedir (Maliyetleri düşürme, işlevleri azaltma, bürokratik işlemleri azaltma yönünde (flattening the breaucracy)). ABD'deki kolejler ve üniversiteler maliyet düşürme, kurumları ve programları kapama, öğretim üyelerinin öğretim sorumluluklarını artırma, performanslarını ölçme, ve farklı kurumsal işlevleri özelleştirme gibi diğer yapılanmaları hali hazırda yapmaktadırlar.

ABD üniversitelerindeki dönüşümü makro ve mikro perspektiflerden inceleyen Berman'a göre (1998, s.233) Amerikan yüksek öğretim sisteminde çok anlamlı değişimlerin yaşandığı, çok sayıda yazar tarafından dile getirilmektedir. Bugünün yüksek öğretim sisteminde, satıcılar (kolejler ve üniversiteler), demografik olarak değişen tüketiciler (öğrenciler), birbirine benzeyen çeşitli ürünler arasında kıyasıya rekabetin olduğu piyasa mekanizması içinde bulunmaktadır (Best, 1988; Aktaran,; Berman, 1998, s. 213).

Berman'a göre Best'in belirttiği bu değişim, Amerikan yükseköğretiminin karşı karşıya geldiği ek baskılarla aynı zamana rastlamıştır. Geçen on yıl boyunca, özelinde de son beş yılda Amerikan üniversiteleri çeşitli bütçe kısıntıları, hesap verme konusunda yoğunlaşan talepler, verimlilik artışı çağrıları ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Amerikan üniversitelerinin piyasa olarak oldukça yerel olmalarına karşın, eyaletten eyalete, bölgeden bölgeye farklılaşsa bile, benzer eğilimler, ulusal düzeyde kendini belli etmiştir. Bazı eyaletlerde öğrenim harçları yükseltilmiş; (Kaliforniya Üniversitesi'nde öğrenim harcı % 125 artırılmıştır) üniversite programları ve personel sayısı azaltılmış; eş zamanlı olarak emeklilikler özendirilmiştir. Maine eyaletinde azalan ödenekler dile getirilerek uzaktan eğitimin yapılması yönünde çalışmalar başlatılmıştır. Öğretim üyelerinin öğretim yüklerini artırarak ödenek yetersizliklerini giderme yaygın bir yönetsel uygulama olmuştur. Bu uygulamalara, üniversitelerin federal ve eyalet hükümetlerine hem kurumsal hem de mesleki açılardan hesap verme (accountability) yükümlülükleri ve verimlilik geliştirme çabaları eşlik etmiştir.

Kanada

Kanada yükseköğretim sistemlerindeki değişimi, Kanada ekonomi politikası perspektifinden açıklamayan Fisher ve Rubenson'a göre (1998, s.77), 1984 ve 1993 yılları arasında Konservatif yöneticiler federal politika gündemine Keynesyen refah devleti modelinden serbest piyasa modeline geçişi temsil eden neo-liberal ideolojiyi yerleştirdiler. Bunun kamu hizmetleri açısından anlamı, zorunlu vergilemeden, gönüllülüğü esas alan kullanıcı ödemeleri doğrultusunda bir değişim idi. Konservatiflere göre, toplumsal refah ve işgücü politikalarına hükümetin farklı yaklaşmasını kılacak en küçük bir tercih hakları bile yoktu. Ancak bu, ulus devletin küresel ekonomik güçlere

karşı koyacak gücü olmamasının yanı sıra, ülkenin uluslararası piyasa güçlerine açılmasının yurttaşların iyiliğine olacağı düşüncesiyle yapılmıştı.

Fisher ve Rubenson, (1998, s.93-95) Kanada üniversitelerinin çevresi ile bağlantılı yaşamlarında, yakın zamanlarda oluşan yedi değişime dikkati çekmiştir Bunlar aşağıda özetlenmiştir:

1. Kanada'da giderek daha gevşek federalizm uygulamaları gözleniyor. Bu, toplumsal ve ekonomik olaylarda daha az düzenleme yapılmasına ve evrenselleşmeye (universalism) gönderme yapmaktadır.
2. Üniversitelerde eğitime, kolejlerde ise yetiştirmeye yoğunlaşılmasına ilişkin geleneksel uygulama giderek bulanıklaşıyor. Gözlenen akademik sürüklenme, kolejlerin üniversiteler gibi olma, üniversitelerin ise yüksek nitelikli insan gücü yetiştirme eğilimlerinde beliriyor. Bu ise üniversitelerin "meslek kazandırma" işlevlerine vurguyu ortaya koyuyor.
3. Üniversite sistemi içinde farklılaşma ve uzmanlaşma giderek artıyor. Bu, kurumlar arasında hiyerarşi farklılıklarını daha sık dile getirecek niteliktedir: Az sayıda ulusal kurumlar, seçkin araştırma üniversiteleri, yerel ve uzmanlaşmaya dönük gereksinimleri karşılayan kurumlar, daha küçük yerel üniversiteler ve teknik üniversiteler, küçük kolejler ve diğer dinle yakın ilişkili kolejler.
4. Üniversitelerde öğrencileri çekme ve araştırma fonlarını ele geçirme konusunda daha çok rekabet söz konusudur.
5. Kamusal alan giderek daralıyor. Üniversiteler iş çevreleri ve sanayi ile parasal ilişkiler kurdukça ve yakınlaştıkça özerklik aşınacaktır. Üniversiteler ve hükümet arasındaki değişim ilişkisi, daima hafife alınmaktadır. Oysa üniversiteler üzerindeki kontrol yapıları ve üniversitelerin yerel gereksinimler doğrultusunda yönlendirilmek istenmesi üniversite özerkliğini yıpratıcı uygulamalardır. Kar giderek artan biçimde eylem için temel özendirici olmaktadır.
6. İşgücü piyasası istihdam yapısında ikili yol ayrımı söz konusu olmaktadır. Üniversiteler açıkça "iyi işleri" ve profesyonel yeniden yetiştirme piyasalarını ele geçirecektir. Diploma enflasyonu sürecektir.
7. Üniversiteler toplumdaki elitlerin yeniden üretimi işlevini görecektir. Kadınlar ve düşük sosyo-ekonomik kökenden bireyler bu işleyişten zarar göreceklerdir.

Fisher ve Rubenson, (1998, s.93-95) Kanada üniversitelerindeki iç işleyişe ilişkin değişikliklerin dört madde ile özetliyor:

1. Birincisi üniversitelerin kültürü ile ilgilidir. Kanada üniversiteleri daha ticari ve daha işletmecilik yönelimli oluyorlar.
2. Üniversiteler bürokratik, işletme tarzı ve piyasa yönelimli örgütsel modeller doğrultusunda örgütleniyor. Bu yönelim akademik personeli çalışma koşullarının ağırlaşması, işlerin yoğunlaşması, yakından izlenme ve değer-

lendirilme, bireysel özerkliğin kaybı ve karar sürecine daha az katılım, kişisel gelişim olanaklarının azalması biçiminde etkileyebilir.

3. Eğitimin mal olarak görülmesi yaygınlaşıyor. Programlara göre farklılaşan öğrenim fiyatları, tam fiyatlandırma, kar amaçlı programların oluşturulması gibi uygulamalar bu eğilimi doğruluyor.

4. Üniversitelerde uzun dönemli kolektif katkılar pahasına, kısa dönemli bireysel deneyimlere daha çok önem veriliyor.

Kanada'da çağ nüfusunun % 62'sine hizmet sunan yaklaşık 100 adet derece veren kamu yüksek öğretim kurumu bulunmaktadır ve özel yükseköğretim kurumları yok denecek düzeydedir. Jameson ve Pedersen'a göre, (1997, s. 151) üniversitelerin kamusal kaynaklara bağımlılığının, Kanada üniversitelerini rekabet yoluyla bulabilecekleri alması gelir kaynaklarından mahrum etmektedir. Tüm kurumlar alternatif parasal kaynak baskısı altındadır; ve eyalet hükümetleri, tüm kurumlar için koydukları en üst öğrenim harcı oranı uygulaması ile rekabetin önünü kesmektedir. Yazarlar, Kanada yükseköğretimini değişim doğrultusunda zorlayan güçler olarak hesap verme yükümlülüğünü, öğrenci varlığının giderek çeşitlenmesini, bilgi ve teknolojinin uluslararasılaşmasını göstermiş ve değişim sürecini üniversite üzerinden liberal bakış açısı ile açıklamaya çalışmıştır.

Fransa

1968'de geçmişte kurulmuş Fransız üniversitelerinin çoğu orta ölçekli kurumlara dönüştürülmüştür. Halimi'ye göre (1997, s.240) son yıllarda kurulanlar da dahil Fransa'da 87 üniversite vardır. Yasaya göre üniversitelerin öğrencilerini seçmelerine izin verilmemektedir. Herkese fırsat eşitliği sağlamak, bir politik tercih olarak kamusal yaşamda yerleşmiştir. Loi Savary'i alan tüm lise mezunları istedikleri yüksek öğretim kurumuna girme hakkını kazanmaktadırlar. Yüksek öğrenime talep giderek artıyor. Oldukça merkeziyetçi yapısı ile bilinen Fransız yüksek öğretim sistemi finansmanının hemen hemen %90'ını kamusal kaynaklardan sağlamaktadır. Öğrencilerin ödedikleri öğrenim ücretleri oldukça düşüktür. Halimi'ye göre devlet finansmanının daha ileriye gidemeyeceği daha yoğun hissedilir olmuştur. Öğrenci sayısının sürekli artmasına karşın karşılaşılan ekonomik güçlükler nedeniyle devletin yüksek öğretime ayıracağı kaynaklar sınıra dayanmıştır. OECD ülkeleri arasında öğrenci başına harcamanın en düşük olduğu ülke Fransa'dır. Üniversitelerden harcamalarını düşürmeleri ve yeni kaynaklar aramaları istenmekle birlikte bunu gerçekleştirme olasılıkları çok düşüktür. Yazara göre, iş dünyası ile kurulacak ortaklıklar parasal kaynak sağlayabilir ancak bu da temel araştırma yürüten bölüm ve fakülteleri etkileyebilir; ayrıca kar amaçlı ortakların parasal katkıları karşılığında ileri sürdükleri talepler de çeşitli sorunlara yol açabilecektir. Üniversiteler, finansman süreçlerine yerel yetkilileri katmaya çalışmaktadırlar. Pek çok yerel ve bölgesel kurullar

ve belediye organları, bölgelerindeki üniversitelerin politik, ekonomik ve kültürel değer olduğunu algıladıklarından özel projelerin finansmanı için onlardan yardım almaktadırlar. Bazı üniversiteler yerel katkılar sağlarken diğerleri bu denli şanslı olmamaktadır. Ek kaynakların araştırılmasında üniversiteler arasında eşitsizlikler görülmektedir.

Fransa'da 1984'te konulan sözleşme siyaseti (contractual policy) değişen çevreye ve değişen gereksinimlere yanıt vermek için benimsenmiş yeni bir eğilimdir. Buna göre hükümet ve üniversiteler arasında dört yıllık sözleşmeler imzalanmaktadır. Halimi'ye göre (1997, s.245-248) bu yaklaşımın başarısı, üniversitenin diğer işlevlerine de yaygınlaştırıldığı için kanıtlanmış gözükmektedir. Öte yandan 1991'de, artan öğrenci sayısı ile başa çıkma ve üniversite yaşam koşullarını iyileştirme; yükseköğretimi işgücü piyasası koşullarına uyarlamak; üniversiteyi bölgesel gelişme planları içine dahil etmek ve üniversitenin yeni Avrupa modeline uyarlanmasını sağlama amaçlarıyla bölgesel plan uygulaması benimsenmiştir. Böylece bu siyaset, devlet, yerel otoriteler ve üniversite arasında daha yakın ortaklık yaratma gereksinmesini gidermiştir. Öte yandan Fransız yükseköğretim sisteminde niteliği yükseltmek için 1985'te Ulusal Değerlendirme Komitesi kurulmuştur. 17 üyeden oluşan komitenin 11'i üniversiteyi temsil etmektedir. Bu organ Yükseköğretim ve Araştırma Bakanlığında bağımsız olup Cumhurbaşkanına karşı sorumludur.

Halimi'nin aktarımlarına göre, Fransa'da küreselleşmenin sonuçları olarak ortaya çıkan kamusal hesap sorumluluğu (accountability) merkezi ve yerel yönetimlerin talepleri doğrultusunda yaygınlaşmaktadır. Bununla birlikte DeAngelis'e göre, karşılaştırma yaptığı değişen Avustralya'n yüksek öğretim sistemi ile Fransız yüksek öğretim sistemi neredeyse bütünüyle zıttır: Herkes için parasız eğitim, yönetimin yerelleşmesi, daha çok üniversite özerkliği, yenilik yaratma gizilgücü, eski mega üniversiteleri küçültme, artan kamu kaynakları, sürekli artan standartlar, sürekli kamusal tartışma, yarar gruplarının hareketliliği, DeAngelis'e göre, Fransız yükseköğretim sisteminin üstünlüklerini ortaya koymakta ve küreselleşmeye karşı durulabileceğinin bir örneğini sergilemektedir. Bununla birlikte, Halimi'nin aktarımları, Fransız yükseköğretiminde, özellikle parasal, önemli sorunların yaşandığını ortaya koyuyor.

Asya

Son yıllarda Asya'da bazı ekonomilerin hızla büyüdüğü (özellikle Güney Kore, Taiwan, Hong Kong, Singapur gibi) bazı ekonomilerin ise piyasa ekonomisine geçiş içinde oldukları görülüyor. Postiglione'ye göre (1997, s.57) Asya ülkelerinde yüksek öğretim kurumlarının karşılaştığı güçlükler, onların ekonomik gelişmedeki rolleri, finansman, kamu kesiminin taleplerine

yanıt verme ve üniversite personelinin beklentileri konularında görülmektedir. Yükseköğretimde okullaşma oranları, (Japonya, Filipinler, Güney Kore, Taiwan, Hong Kong ve Singapur dışında) görece olarak düşük düzeydedir. Japonya, Taiwan ve Güney Kore'de özel yükseköğretim kurumları yaygınlaşırken diğer ülkelerde kamu yüksek öğretim kurumları hizmet sunmaktadır. Ancak yazara göre, yükseköğretimin hızlı ve kitle halinde genişlemesine, ulusal bütçeler aynı oranda yanıt veremeyecektir.

Asya kıtasındaki çeşitlilik, büyüme ve değişim farklılıklarına karşın yükseköğretimde benzer sorunlar gözleniyor. Tüm Asya ülkelerinde yükseköğretimin ekonomik rolü konusunda fikir birliği olmasına rağmen, bu doğrultuda uygulamalar, toplumsal, politik ve kültürel farklılıklara göre hızlı ya da yavaş olmaktadır. Örneğin Malezya yüksek öğretimde etnik adaletle ekonomik gelişmeyi dengelemeye çalışmaktadır. Çin üniversitelerinde ekonomik gelişmeye öncelik verilmesine karşın, Komünist Partiye meydan okunmasına izin verilmemektedir. İran, devrim amaçları çerçevesinde üniversitelere yaklaşımda endişelidir. Japon üniversiteleri ekonomik gelişmeyi destekleyen bir model olarak incelenmektedir, ancak çağ nüfusundaki düşüşle gelen kriz, Japon üniversitelerini kadınların ve daha ileri yaştaki öğrencilerin üniversitelere girişinin olanaklarını düşünmeye itmektir.

Afrika

Hayward'a göre (1997, s.87-113) Afrika son yirmi yıldır ekonomik büyümedeki düşüşler, politik krizler, toplumsal talep ve bir dizi dış etkilerin bir kuşatması altındadır. Birkaç ayrıcalık dışında bugün yükseköğretim sistemleri, altyapı, personel, programlar, uluslararası rekabet, ulusal gereksinmelere yanıt verebilme bakımından yirmi yıl öncesinden daha zayıf bir noktadadır. Kişi başına gelir 1980 ve 1995 yılları arasında önemli düzeyde düşmüştür. Tüm Afrika'da yaşanan parasal kriz yükseköğretime ayrılan kaynakları azaltmıştır. Neredeyse tamamen dövizle bağımlı olan üniversiteler, kaynak sıkıntısını aşmak için alması gereken parasal kaynak bulamamışlar; bu yüzden üniversitelerde ekonomik krizin etkisi daha yoğun hissedilmiştir. Üniversite eğitiminin gençlerin ekonomik ve toplumsal başarısını garanti edeceği yönündeki kamusal beklentiler ve ulusal ekonomik kalkınmaya sağlayacağı katkı temelindeki hükümet beklentileri ile sayıları artıp genişleyen yükseköğretim sistemi, ciddi ekonomik sorunların yanı sıra bazı alanlarda mezunların işsizliği sorunlarını da yaşamaktadır. 1960'ların sonlarından beri, iktidara gelen askeri diktatörlükler eleştiri ve özgür araştırma üzerine yoğun baskılar uygulamaktadırlar. Bu uygulamalar karşısında çok sayıda öğrenci gösterileri ve diğer sivil mücadeleler olmuştur. Hükümetlerin yüksek öğretim kurumlarına yeterince para ayırmada isteksiz davranmasının bir nedeni de bu tür karşı koyuşlar olmuştur. Öte yandan gelişmiş ülkelerde ya-

şanan ekonomik sorunlar Afrika'daki hemen her ülkeyi derinden etkilemiştir.

Hayward (1997) üniversitelerde değişimi zorlayan güçleri "yükseköğretim ve kalkınma ilişkisi", "toplumsal talep" (access), "maliyet ve finansman", "özerklik", "hesap verme yükümlülükleri", "teknoloji" "uluslararasılaşma", "nitelik" olarak kümelendirmiştir. Özellikle üniversite finansmanı ve diğer konularda bazı sorular sıkça tartışılır olmuştur. Yükseköğretimi finanse etmede tek kaynak devlet mi olmalıdır? Üniversiteye giriş serbest mi olmalıdır yoksa bazı mekanizmalarla sınırlandırılmalı mıdır? Yüksek öğretimden kimler yararlanıyor? (devlet, birey yoksa her ikisi de mi?) Birey ve aile bu yararların karşılığını ödemeli midir? Yüksek öğretim kurumları kendisinden beklentileri karşılıyor mu? Yükseköğretim kurumlarının kalkınmaya bir katkısı var mıdır? Afrika yükseköğretimi uluslararası standartları karşılayabilmekte midir? Öğrenciler borçlanma, eğitim vergisi veya kamu hizmeti yoluyla, eğitimleri için daha büyük katkı sağlayabilirler mi?

Ekonomik krizle birlikte yaşayan yüksek öğretim kurumları bunlarla başa çıkmak için elektrik ve suyu günde iki saat verme, gıda gereksinmelerini gidermek için sebze ve meyve yetiştirme, laboratuvarların ikili, üçlü kullanımını, öğretim elemanlarının ders araç ve gereçlerini kendilerinin hazırlaması gibi seçeneklere yönelmişlerdir. Üniversitelerin politikleşmesi, mücadele ve gösterileri öğrencilerin yaşamlarının bir parçası haline getirmiştir. Bu mücadelelere artan bir biçimde akademik personel, memurlar ve hatta yöneticilerin de katıldıkları gözlenmektedir. Yüksek öğretimde yeni kaynak yaratmak için toplumun çeşitli kesimlerine başvurma (mezun dernekleri, kuruluşlar, bağışlar, iş çevreleri) giderek yaygınlaşmakta; bunda başarı oranı yükselmektedir. Öte yandan devlet ile üniversite arasındaki ilişkiler yeniden gözden geçirilmeye başlamıştır (Hayward, 1997). Afrika ülkelerinde gerek küreselleşen ekonomi politik ve gerekse içsel dinamiklerin bir sonucu olarak yoğun sorunlar yaşanmaktadır; ve değişime verilecek ulusal yanıtların kavgası ve tartışması sürmektedir.

Amerika'da Diğer Bölgeler

Latin Amerika ülkelerinde yükseköğretimin gündemini küreselleşme uygulamaları oluşturmaktadır. Levy'in (1997, s.77-85) ifadesiyle "yeni ve farklı bir model" bu gündeme ağırlığını koymuştur. Uygulamaya konulan yeni modernleşme modeli, kurumlar arası farklılaşma ve hesap verme sorumluluğuna odaklanarak, daha iyi ve farklı politikalar geliştirme yoluyla değişimi biçimlendirme amacını taşıyor. Yazara göre yükseköğretimde kamu finansmanını oransal olarak küçültme, özelleştirme ve uluslararasılaşma ile yeni koşullar yaratılarak kurumsal liderliğin önü açılacaktır.

Latin Amerika'da Meksika deneyimleri, küreselleşmenin yüksek öğretime etkisi konusunda önemli ipuçları vermektedir. Salazar'a göre(1997, s.173-193) geçen otuz yıl süresince Meksika'n yüksek öğretiminde önemli değişimler olmakla birlikte kurumsal reformlar ve siyasalar oluşturma bakımından ekonomik "modernleşmenin" başladığı yıl olan 1980'ler ayrı bir anlam ifade etmektedir. Bu yaklaşımla, doğrudan kamu yatırımları, korumacılık, petrol gelirlerine yüksek bağımlılık gibi önceki politikalara karşı konulmuş; politikalar bütçeyi dengeleme, dışa açılma ve piyasa ekonomisini yürürlüğe koyma doğrultusunda yön değiştirilmiştir.

Salazar'ın belirttiğine göre, 1960'lardan beri hızla büyüyen yüksek öğretim kesimi içinde, üniversitelerin, teknoloji enstitülerinin, öğretmen yetiştirme okullarının da bulunduğu 764 kamu ve özel yükseköğretim kurumu vardır; bir milyonun üzerinde öğrenci bu kurumlarda öğrenim görmektedir. Meksika'da 1960'larda % 3 olan okullaşma oranı yaklaşık % 15 düzeyine ulaşmıştır. Salazar'a göre, kamu kaynaklarının azalması, kontrol edilemeyen kitleselleşme, yüksek öğretimin politikleşmesi gibi nedenlerden dolayı kamu üniversitelerinin niteliği ve etkililiği tartışılır olmuştur. Yazara göre bunun sonucunda, 1980'lerin politikaları ile reform, değerlendirme ve ekonomik etkinlik üzerine yoğunlaşmıştır. Bu politikaları yaşama aktarmak için CE-NEVAL(The National Center for the Evaluation of Higher Education) ve CIEES (Milli Eğitim Bakanlığı ile Ulusal Üniversiteler Derneği'nin bir kurumu) gibi yeni kurumlar ve yeni programlar oluşturulmuştur.

Türkiye'de Üniversitelere Genel Bir Bakış

Dünyanın farklı bölgelerindeki üniversitelerin küreselleşmeden nasıl etkilendiklerini genel hatlarıyla belirlemeye yönelik bu makalede, Türkiye özel olarak incelenmemiştir. Üniversite tarihi ve üniversiteler, bilim ve teknoloji politikaları üzerine çok sayıda yayın bulunmaktadır. Bununla birlikte, göreceli bir değerlendirme için Türkiye'de üniversitelerin gündemine genel olarak bakmakta yarar vardır.

Türkiye'de üniversite sistemi, 12 Eylül askeri rejiminin getirdiği yasa doğrultusunda düzenlenmiştir. Askeri rejim, üniversitelerde büyük bir tasfiye başlatırken, 2547 sayılı kanun çerçevesinde de yeni bir yüksek öğretim sistemi kurmuştur. Pek çok yönden eleştirilen, özellikle üniversite özerkliğine ciddi yaralar veren bu sistem aradan geçen yirmi yıl içinde değiştirilememiştir.

Üniversitelerin temel işlevini öğretimle, diğer bir deyişle ekonominin gereksinme duyduğu insan gücünü yetiştirme ile sınırlandıran bakış açısı, araştırma ve öğretimde piyasa koşullarının dikkate alınmasını ve üniversitelerde mesleki eğitime doğru gidişi yönlendirir niteliktedir. Ünal (1999, s. 67), Tür-

kiye’de “üniversite” kavramının ne de toplum ne de akademik çevrelerde anlaşılmadığını; fakülteler ve bölümlerin salt meslek eğitimi veren birimler olarak görüldüğünü belirtmektedir.

Devletin küçültülmesi, yeniden yapılanmalar ve özelleştirme uygulamaları ve dış krediler yoluyla başa çıkılmaya çalışılan ekonomik kriz, pek çok kamu kurumunu özellikle üniversiteleri derinden etkilemiştir. Timur’a göre (2000), s. 353) üniversitelerin yönetiminde neoliberal anlayış ve “şirket” yönetimi bakış açıları sıkça dile getirilir olmuştur. Yükseköğretim için giderek artan talep, parasal kaynak yetersizlikleri ile buluştuğunda, üniversiteler ek kaynaklar yaratmaya yönlendirilmişlerdir. Bu kaynaklardan en önemlisi, öğrenim harçlarında yapılacak artışlarla elde edilecek gelirler olarak görülmektedir. Bu uygulamanın gelir dağılımı, yükseköğretimden yararlananların toplumsal ve ekonomik profilleri, eğitimde kesimler arası öncelikler gibi konular çerçevesinde ve kısaca uygulamanın toplumsal adalete etkisi yeterince incelenmeden ve tartışılmadan, siyasa oluşturma girişimleri gözlenmektedir. Öte yandan tüm kamu çalışanlarının yanı sıra öğretim elemanlarının ücretleri de son yıllarda önemli düzeyde düşmüştür. Bu olgunun, öğretim elemanlarının akademik yaşamlarına etkisi, üzerinde çalışılması gereken bir konudur.

Sonuç

Bugün amaç, yapı, temel süreçler ve geleneklerindeki farklılıklara karşın, üniversiteler dünya ölçeğinde dikkate değer düzeyde benzer sorunlar ve benzer baskıları yaşamaktadır. Yüksek öğrenime talep ve beklentiler giderek artarken, üniversiteler azalan kaynaklar ve finansman kaynaklarını çeşitlendirme sorunları ile karşılaşmaktalar. Devlet (hükümetler) ve özel sektör, üniversitelerin ekonomik ve toplumsal gelişmeye daha büyük katkıda bulunmasını beklemektedir. Devlet ve üniversiteler arasındaki ilişkiler değişmektedir. Bu bağlamda birbiri ile çok bağlantılı olan özerklik ve kamuya hesap verme sorumluluğu (accountability) farklı siyasa düzeylerinde tartışılmaktadır ve bu iki kavram arasındaki çatışma önemli bir sorun alanıdır. Öte yandan son yıllarda yeni bilgi teknolojileri, üniversitelerin amaç ve yapılarını değişime zorlayan önemli güçler arasında bulunmaktadır. Bu bağlamda üniversiteleri etkileyen etkenler birbirleriyle etkileri içinde en geniş bağlamdan özele doğru, dünyada küreselleşmenin siyasal ekonomisi, devlet ve üniversiteler arasında değişen ilişkiler, azalan parasal kaynaklar, yüksek öğretim için artan toplumsal ve ekonomik talep, değişen akademik sistemler ve teknolojik gelişmelerdir.

Küreselleşme, ulus devletleri ve onun üzerinden üniversiteleri farklı düzeylerde ancak bir şekilde etkilemektedir. Belli “toplumsal gereksinimleri” karşılamak üzere oluşturulmuş kurumlar olan üniversiteler, çevrelerindeki

toplumsal, ekonomik ve kültürel değişimi yoğun bir biçimde hissetmektedir. Küreselleşmeye ilişkin ulusal yanıtlar, büyük ölçüde benzer sorunları, baskıları yaşayan ancak gelişmişlik düzeyleri birbirinden farklı üniversitelerde (bulunduğu ülkelerin gelişmişlik düzeyi ile bağlantılı olarak) hemen hemen aynı doğrultuda uygulamalar biçiminde görülmektedir. Kuşkusuz ülkenin tarihsel toplumsal, kültürel, ekonomik ve politik gerçekliği de, küreselleşmeye verilen yanıtları etkileyen bir etkidir. Ancak bu çalışma çerçevesinde incelenen ülkelerde piyasa yönelimli üniversite politikaları yönünde kararlı bir gündem gözlenmektedir. Yani dünyanın hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ve az gelişmiş bölgelerinde üniversiteler aynı yönde, ama niteliği ülkenin nesnel koşullarına göre biçim alan bir değişim içindedirler.

Üniversitelerdeki etkilenme, üniversitelerin araştırma ve eğitim gündemini ekonomiye bağımlı kılan, devlete daha çok hesap verilmesini talep eden, dolayısıyla kurumsal özerkliği sürekli aşınan, sunulan eğitimi kişisel bir mala dönüştürme eğilimlerini taşıyan, toplumsal adalet yerine etkinliğe vurgu yapan nitel değişim doğrultusunda uygulamaları kapsamaktadır. Bu tür süreçler, Currie'nin belirttiği gibi, çok çeşitli disiplinlerde bilgi üretme ve özgürce eleştiride bulunma işlevlerini ön plana alması gereken üniversiteleri sessizliğe itme tehlikesini taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Berdahl, R.O & McConnel, T. R. (1994) "Autonomy and Accountability: Some Fundamental Issues. Higher Education In American Society" Amherst, NY: Prometheus. S. 55-72) (Aktaran; Vidovich Lesley, Currie, Jan (1998) (Ed. Jan Currie, Janice Newson.) "Changing Accountability and Autonomy at the "Coalface" of Akademik Work in Avustria" **Universities and Globalization. Critical Perspectives**. London: Sage Publications.)
- Berman, Edward H. (1998) (Ed. Jan Currie, Janice Newson.) "The Entrepreneurial University, Macro and Micro Perspectives From the United States" **Universities and Globalization. Critical Perspectives**. London: Sage Publications.
- Best, J. H. (1988) "The Revolution of Markets and Management: Toward a History of American Higher Education Since 1945". **History of Education Quarterly** 28, 177-189.(Aktaran: Berman, Edward H. (1998) (Ed. Jan Currie, Janice Newson.) "The Entrepreneurial University, Macro and Micro Perspectives From the United States" **Universities and Globalization. Critical Perspectives**. London: Sage Publications.)
- Bleiklie, I. (1994) *The New Public Management and The Pursuit of Knowledge*, LOS Senter Notat 9411, University of Bergen. (Quoted by: Henkel, Mary. (1999) (Edited by Marry Henkel, Brenda Little) "Introduction". **Changes Relationships Between Higher Education and the State**. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Brown, P., Lauder, H. (1996) "Education, Globalization, and Economic Development". **Journal of Educational Policy**, 11(1),1-26 (Aktaran: Dudley, Janice. (1999) "Globalization and Education Policy in Australia" (Edited By: Jan Currie and Janice Newson) **Universities and Globalization. Critical Perspectives**. London: Sage Publications.)
- Castles, F. (1988) *Australian Public Policy and Economic Vulnerability*. St. Leonards, NSW: Allen & Unwin (Aktaran: Dudley, Janice (1999) "Globalization and Education Policy

- in Australia" (Edited By: Jan Currie and Janice Newson) **Universities and Globalization. Critical Perspectives**. London: Sage Publications.
- Currie, Jan. (1998) "Introduction" (Ed. Jan Currie, Janice Newson.) (1998) **Universities and Globalization. Critical Perspectives**. London: Sage Publications.
- Currie Jan, Lesley Vidovich. (1998) (Ed. Jan Currie, Janice Newson. " Micro-Economic Reform Through Managerialism in American and Avustralian Universities" **Universities and Globalization. Critical Perspectives**. London: Sage Publications.
- Çeçen Anıl (1996) Globalleşme ve Ulusal Devlet" **Ulusal**, Sayı:2, Eylül-Ekim-Kasım.
- DeAngelis Richard. (1998) (Ed. Jan Currie, Janice Newson. " The Last Decade of Higher Education Reform in Australia and France, Different Constraints, Differing Choices, in Higher Education Politics and Policies" **Universities and Globalization. Critical Perspectives**. London: Sage Publications.
- Dressel, Paul L. (1980) **The Autonomy of Public Colleges**. San Francisco: Jossey Bass. (Quoted by: Berdahl, Robert O. and T.R. Mc Connell. (1994) (Edited by: Philip G. Altbach, Robert O. Berdahl, Patricia J. Gumpert) "Autonomy and Accountability Some Fundamental Issues". **Higher Education In American Society**. New York: Prometheus.
- Dudley, Janice (1999) "Globalization and Education Policy in Australia" (Edited By: Jan Currie and Janice Newson) **Universities and Globalization. Critical Perspectives**. London: Sage Publications.
- Elliot David. (1998) "Internationalizing British Higher Education: Policy Perspectives" **The Globalization of Higher Education**. Buckingham: SHRE and Open University Press.
- Fisher Donald; Rubenson Kjell. (1998) (Ed. Jan Currie, Janice Newson.) "The Changing Political Economy The Private and Public Lives of Canadian Universities" **Universities and Globalization. Critical Perspectives**. London: Sage Publications.
- Green, Madeleine F., Fred M. Hayward. (1997) (Edited By: Madeleine F. Green) "Forces For Change" **Transforming Higher Education. Views From Leaders Around the World**. Phoenix: American Council on Education. Series on Higher Education.
- Halimi, Suzy. (1997) (Edited: Madeleine F. Green) "France" **Transforming Higher Education. Views From Leaders Around the World**. Phoenix: American Council on Education. Series on Higher Education
- Halsey, A. H. (1992) **The Decline of Donnish Dominion**. Oxford, UK: Oxford University Press. (Aktaran: Currie, Jan. (1998) "Introduction" (Ed. Jan Currie, Janice Newson.) (1998) **Universities and Globalization. Critical Perspectives**. London: Sage Publications.)
- Hayward, Fred M. (1997) (Edited: Madeleine F. Green) "Higher Education in Africa- Crisis and Transformation" **Transforming Higher Education. Views From Leaders Around the World**. Phoenix: American Council on Education. Series on Higher Education
- Henkel Mary, Brenda Little. (1988) (Edited by: Mary Henkel and Brenda Little) "Introduction" **Changing Relations Between Higher Education And The State**. London: Jessica Kinsley Publishers
- Jameson B. Dalin, Pedersen K. George. (1997) (Edited: Madeleine F. Green) "Canada" **Transforming Higher Education. Views From Leaders Around the World**. Phoenix: American Council on Education. Series on Higher Education
- Johnstone, Bruce. (1997) (Edited: Madeleine F. Green) "The United States" **Transforming Higher Education. Views From Around The World**. American Council on Education Oryx Press. Series on Higher Education.
- Keyman, E. Fuat (1999) "Globalleşme Söylemleri ve Kimlik Talepleri: Türban Sorununu Anlamak" **Düşünen Siyaset**. Üniversite: Cadı Kazanı, Yıl 1, sayı 2, Mart.
- Levy, Daniel C. (1997) (Edited: Madeleine F. Green) "Latin America and Change in Change" **Transforming Higher Education. Views From Around The World**. American Council on Education Oryx Press. Series on Higher Education.

Meek, V. Lynn and Wood, F. (1997) **Higher Education Governance and Management: An Australian Study, Evaluations and Investigations Program**. Higher Education Division, Department of Employment, Education, Training and Youth Affairs. (Quoted by: Henkel, Mary. (1999) (Edited by Marry Henkel, Brenda Little) "Introduction". **Changes Relationships Between Higher Education and the State**. London: Jessica Kingsley Publishers.

Oldroyd David, Elsner, Danuta, , Poster, Cyril (1996) **Educational Management Today A Concise Dictionary and Guide**. London: Paul Chapman Publishing Ltd.

Postiglione Gerard A. (1997) (Edited By: Madeleine F. Green) "Asian Higher Education: Growth, Diversity and Change" **Transforming Higher Education. Views From Leaders Around the World**. Phoenix: American Council on Education. Series on Higher Education.

Robertson, R. (1992) **Globalization**. London: Sage.

From Currie, Jan. (1998) "Introduction" (Ed. Jan Currie, Janice Newson.) (1998) **Universities and Globalization. Critical Perspectives**. London: Sage Publications.

Sadlak Jan. (1998) (Edited by; Peter Scott) "Globalization and Concurrent Challenges for Higher Education" **The Globalization of Higher Education**. Buckingham: SHRE and Open University Press.

Salazar, Sylvia Ortega. (1997) (Edited: Madeleine F. Green) "Mexico" **Transforming Higher Education. Views From Around The World**. American Council on Education Oryx Press. Series on Higher Education.

Slaughter Sheila. (1998) (Edited By: Jan Currie and Janice Newson) "National Higher Education Policies in a Global Economy" **Universities and Globalization. Critical Perspectives**. London: Sage Publications.

Spring, Joel H. (1995) (Edited by: John W. Summer) "In Service to State: The Political Context of Higher Education in the United States". **The Academy in Crisis. The Political Economy of Higher Education**. New Brunswick, London: Transaction Publishers.

Şaylan, Gencay. (1996) "Globalleşme Üzerine (Söyleşi) Ulusal Sayı 2, Eylül-Ekim-Kasım. The Future Project: Policy for Higher Education in a Changing World. (October 2000) **The Universal Impact of Competition and Globalization in Higher Education**. Rhode Island: Brown University. www.futuresproject.org

Timur Taner, (2000) **Toplumsal Değişme ve Üniversiteler** İmge Kitabevi.

UNESCO, (1995) Policy Paper For Change and Development in Higher Education.

Ünal, Işıl (1999) (Yayına Hazırlayan: Nejla Tural) "Kalkınma Kıskaçındaki Eğitimin Bir Bilançosu" **Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılında Toplumumuz ve Eğitim**.

Valimaa, Jussi (1999) (Editted by: Henkel, Mary and Brenda Little."Managing a Diverse System of Higher Education" **Changing Relationships Between Higher Education and The State**. London: Jessica Kingsley Publishers.

BİLGİ TOPLUMU OLMA YOLUNDA Kİ TÜRKİYE'DE EĞİTİM

Dr. Şenay SEZGİN NARTGÜN*

Özet

Değişen Dünya düzeni içinde küreselleşme yolunda ülkelerde bir çok değişimde kendini göstermiştir. Bu değişim, küreselleşmenin yanında bazı kavramların önceliğinin değişmesine de neden olmuştur. Bu makalede, küreselleşmeden etkilenen Türkiye'nin bilgi toplumu olma yolunda nereye geldiği tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bilgi Toplumu, Eğitim

Abstract

It has been seen many changes towards the globalization in the world. Beside globalization, these changes also caused changes in priority of some terms. In this article, in order to see Turkey's place in today's information society that has been effected from the globalization discussed.

Keywords: Information Society, Education

Giriş

2000'li yıllarla birlikte insanlık bir çağın sonu olduğu kadar toplumsal bir modelin de sonuna gelmiş bulunmaktadır. Bu sonla birlikte toplumların değerleri de değişmiştir. Sanayi toplumunun değeri olan ticari zenginlik ve teknolojik mülkiyet eski önemini kaybetmiştir. Yeni toplumun mülkiyet öğesi ve yükselen değeri "bilgi"dir. Bilgi, sanayi toplumuna özgü olan sosyal düzeni yıkararak yeni bir sosyal yapı inşa etmek için temelleri atmıştır. Bu yapılanma da eğitim tek geçerli yöntem ve araç (Doğan, 1999, 43) olarak kabul edilmiştir. Ama eğitimin bilgi toplumu olmaya ve gelişmeye etkisi nedir? Eğitim Bundan nasıl etkilenmektedir?

Sanayi Toplumlarından Bilgi Toplamlarına Geçiş

Sanayi toplumunda stratejik kaynağı oluşturan "sermaye" enformasyon toplumuna geçiş sürecinde yerini "bilgi"ye bırakmakta ve bilgiyi üreten kurumlar toplumun temel "ksen"ini oluşturmaya başlamaktadırlar. Dolayısıyla son derece "hızlı" dünyayı küçük bir "elektronik köy" haline getirmiş olan yeni teknolojilere dayanan ve bilgi üretiminin önem kazandığı bilgi toplumunun taleplerine, sanayi toplumunun örgütleri yeterince cevap veremez hale gelmiştir (Bozkurt, 1997, 3). Bu ihtiyaçtan ötürü yapısal değişim geçiren topluma yeni bir ad gerekmektedir. Bunun için ortaya çeşitli kavramlar atılmıştır.

Bilgi toplumuna dönüşüme ilişkin olarak ortaya çıkarılan kavramlardan

* Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi

başlıcaları; Amittai Etzioni "modernlik sonrası çağ" (post-modern era), George Lichtheim "burjuva-sonrası toplum"(Post-bourgeois society), Herman Kahn "ekonomi-sonrası toplum" (post-economic society), Murray Bookchin "kıtlık-sonrası toplum" (post-scarcity society), Kenneth Boulding "uygarlık-sonrası toplum" (post-civilized society), Daniel Bell "endüstri-sonrası toplum" (post-industrial society), Peter F. Drucker "bilgi toplumu (knowledge society), Paul Holmes "kişisel hizmet toplumu" (the personal service society), Ralf Dahrendorf "hizmet-sınıflı toplum" (the service class society) veya "kapitalizm-sonrası toplum" (post-capitalist society), Zbigniew Brzezinski "teknokratik çağ" (technetronic era), ve Y. Masuda ise "enformasyon toplumu" (information society)'dir (Bozkurt, 1997,20-21) Yukarıda sayılan adlar yere ve zamana göre kullanım farkı göstermekte olup birbirinin yerine de kullanılmaktadır.

Bir toplumun bilgi toplumu niteliğinde olmasının iki nedeni vardır. Birinci neden, yeniliğin ortaya çıkması rastlantı veya kişisel çabalardan, sezgi veya dehadan değil, sistematik araştırma ve geliştirme çabalarından kaynaklanıyor olması iken ikinci neden, istihdam edilenlerin milli gelirdeki ve istihdamdaki payına bakıldığında, çoğunluğunun giderek bilgi sektörüne kaymasıdır (Çırnaz, 1997, 215). Bu kayma, değişimi birlikte getirmektedir. Toplumlar değişirken değişen bir başka şey de eğitim, eğitime bakış açısidir. Aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi ezberlenmiş, sahiplenilmiş bilgiden uzaklaşıp paylaşımcı, yönlendirici, ihtiyaçlar doğrultusunda değiştirilebilen bilgiye yönelinmiştir. Eğitimde hem öğrenci hem öğretmen daha aktif hale getirilmiştir. Eğitim, okulun duvarlarıyla sınırlandırılmayıp sınır ötesine taşınmıştır.

Tablo1: Değişen Eğitim Modeli

Ölçütler	Sanayi Toplumu Eğitim Modeli	Bilgi Toplumu Eğitim Modeli
Öğretmenin rolü	Herşeyi bilen öğretmen, bilgi aktarıcı, alanında uzman	Yönlendirici, yol gösterici öğretmen
Öğrencinin rolü	Dinleyici, edilgen, bireysel çalışma	Aktif, işbirliğine yatkın takım çalışması
Yöneticinin rolü	Yönetim lideri	Öğretim-yönetim lideri
Öğrenme yöntemi	Sınıfta öğrenme	Kişisel araştırma
Öğrenme şekli	Bireysel çalışmayla öğrenme	Takım çalışmasıyla öğrenme
Eğitim programları	Standart Eğitim Programları	Değişken Eğitim programları
İşgören geliştirme	Hizmet-İçi eğitim	Örgütsel öğrenme
Başarı ölçütü	Ezberlenmiş bilgi aktarımının esas alınması	Kavramları çok boyutlu olarak tanımlayabilme

Kaynak: Aytaç, 1999:75

Türkiye Gerçeği

Oluşan değişimin niteliğinden dolayı Türkiye'de "bilgi toplumu" tercih edilmektedir (Bozkurt, 1997). Bilgi toplumu kavramını Türkiye açısından düşündüğümüzde; bilgi toplumu olma, ekonomik sistem veya herhangi bir

doktrin sonucu değil, bir gerçeklik, bilim ve teknolojiye inanma ve sonuçlarını uygulama sonucudur. Bilim ve teknoloji de insanın eseri olduğuna göre başlangıç noktası insandır. İnsanın iyi eğitilmesi, yetiştirilmesi ve değerlendirilmesi gerekir. Bu da eğitim ve değerlendirme sistemi içinde ülkede önce sanayi, sonra bilgi toplumunun oluşmasına elverişli bir iklim yaratır. Bilgi toplumunun başta gelen sosyal grupları " bilgi işçileri" olacaktır. Bilgi yöneticileri, bilgiyi verimli kullanıma sunmayı bilenler olacaktır; tıpkı kapitalistlerin sermayeyi verimli kullanıma tahsis etmeyi bilmeleri gibi. Ortaya bilgi profesyonelleri, bilgi elemanları çıkacaktır (Drucker, 1993, 18). Bu nedenle esas sorun öğretim elemanı sorunudur (Drucker, 1993, 18). Çünkü öncelikle bu vasıfları yeni nesillere kazandıracak, aynı niteliklere sahip öğretim elemanlarına ihtiyaç vardır (İyibozkurt, 1997, 479)

Dünyanın gelişimi ile insanların gerek kendi aralarında kurdukları ilişkiler ve gerekse doğa ile kurdukları ilişkiler ve bu ilişki biçimlerine bağlı olarak süregelen toplumsal kurumlar, değerler sistemi baştan aşağı değişmeye başlamıştır. Bu süreçle birlikte, insan ilişkileri, insan-doğa ilişkileri, üretim, tüketim, bölüşüm ilişkilerinde yeni formlar yeni işlevler gelişir (Ercan, 1998, 233,234). Bu da bizi yeni bir toplum anlayışına götürür, yani bilgi toplumuna.

Bilgi toplumunun özellikleri, eğitim-öğretim-örgütlenme, kadın statüsü ve kar dışı sektörlerdeki gelişmelerle kendini göstermektedir (İyibozkurt, 1997, 478). Bilgi toplumunu oluşturan ekonomik yapının değişimi, hizmet sektörünün gelişmesiyle yeni sınıfların yükselmesi (beyaz yakalılar) ve beyaz yakalılarının ön plana çıkması gündeme gelmiştir. Yeni toplum anlayışı içinde bilgi etrafında örgütlendiğinde bilginin rolü artmaktadır. Enformasyon teknolojilerinin yaygınlaşması günlük hayatın parçası olmaları ve teknolojisinin ucuzlayarak yaygınlaşmasıyla kitle üretiminin ve haberleşmenin çözümlenmesine neden (Bozkurt, 1997) olan temel özelliklerin bazılarıdır. Bilgi toplumunun dayandığı yeni işgücünün en çarpıcı yönü, sahip olduğu öğretim seviyesi ile ilgilidir (İyibozkurt, 1997, 478). Yani, bilgi toplumu son derece iyi yetiştirilmiş insangücü istemektedir. Eğitim öğretimin önemini artıran bu istek üniversiteleri daha önemli konuma getirmektedir (Ercan, 1998, 164).

Üniversitelere büyük görevler düşmesinin yanında insan sermayesine yatırım yapılması da gereklidir. İnsan sermayesi bilgi ve uzmanlığı içerirken, ekonomik gelişmesinde teknolojik ve bilimsel bilgiyi kapsamı kalkınmanın insan sermayesinin gelişmesi ile mümkün olurken insan sermayesine çok yatırım yapan ulusların aynı zamanda kalkınan uluslar olması (Ercan, 1998, 163) dikkat edilmesi gereken bir noktadır. Diğer yandan bilgi toplumuna uygun düşüren insan tipinin yaratılabilmesi ise, her şeyden önce, eğiticilerin eğitimiyle mümkündür. Eğiticilerin eğitimi en önemli eğitimidir (DPT, 1994, 12).

Eğitim sistemine ve özelde üniversitelere sık sık politik müdahalelerin ya-

pılması gelenekleri reforme edecek yerde tamamen bozmaktadır. Reformlar, akılcı toplumsal talebin ve küresel gelişmenin koşullarının eğitime özgürce yansması ile doğal mecrasına oturabilir (DPT, 1994, 12).

Eğitim düzeyinin yükseltilmesi bilgi toplumu olma çabalarının başlangıcını oluşturmaktadır. Eğitim düzeyi yüksek bir toplumun oluşturulması gelişmeyi hızlandıracaktır. Toplumun bilgi düzeyini yükseltmek için ülkedeki üniversite sayısı 72'ye çıkartılmıştır. Ancak, yükseköğretimde öğretim üyesi, fiziki mekan ve diğer destek unsurlarının önceden hazırlanmadan böyle bir kararın uygulamaya konulması üniversitelerde eğitimin kalitesini önemli boyutlarda düşürmüştür. Üniversite sayısının artması eğitimi hem öğretim üyesi hem de fiziki alt yapı yetersizlikleriyle karşı karşıya bırakmıştır (Yücel, 1997, 81).

Yetersizliklerin yanında bilgi toplumlarının ihtiyacı olan insangücünün yetiştirilmesi ivediliği olan bir konudur. Çünkü kurum/kuruluşların değişim rüzgarlarına kapılıp savrulmalarını önlemenin yolu doğru işe doğru kişilerin istihdam edilmesinin yanında yeniliklerden haberdar ve onlara açık olan anlayışın, kurum ya da kuruluşlarda hakim olması gerekir (Maşrap.www.kho.com.tr). Tüm bunları gerçekleştirmenin ilk adımını yine eğitim oluşturmaktadır.

Eğitime en büyük destek de teknolojiden olmalıdır. Teknoloji; bilimin ve diğer düzenli bilgilerin yapılan işlere sistematik olarak uygulanması olduğu için teknoloji ne kadar karmaşık ise, insanların ona gereksinim o kadar artmaktadır. Teknoloji, gelişme ve ilerlemenin hem nedeni hem de sonucudur. Teknoloji uzmanlaşmayı gerektirir ve insanda bir davranış biçimi olarak ortaya çıkar (Yücel, 1997, 7).

Yeni kuşakların çağdaş bir eğitim sistemi içerisinde hızla değişen teknolojik ortama ayak uydurabilmesini sağlamak ve bilgi toplumunu oluşturabilmek için devlete önemli görevler düşmektedir. Çünkü bilgi toplumu gittikçe daha üst düzeylerde yetişmiş, daha nitelikli ve verimli bir insangücü talep etmektedir (Yücel, 1997, 37). Yeni topluma ayak uydurabilmek için uğraşlar verilirken göze çarpan önemli bir nokta gözardı edilmektedir. Bu gerçek Türkiye'nin doğusu ile batısının aynı koşullarda olmadığıdır. Çünkü batı teknolojiyi daha kolay izleyebilmekte ve yaşama geçirebilmekte iken doğunun pek çok kesiminde teknoloji olarak bilinen renkli televizyon ve telefondur. Ama hala gelişmelerden bile haberdar olmayan bir kesim bulunmaktadır.

Yıl 2001 Ülkenin bir köşesinde Üniversiteyi bitirmiş aydın bir kişinin annesi ile bir konuşmasından alıntı " Anne, şu gördüğün Ay'a insanlar ayak bastı biliyor musun?- Sus oğlum günaha girersin Allah çarpar."

Gelişmeleri televizyondan izlemesi beklenen bu kesimin bir de Türkçe bilmemesi işin içine girince sorun daha da aşılmaz bir hal almaktadır. Bu sorunlarla birlikte bilgi toplumu veya teknoloji toplumu olmak bir hayli zor-

laşmaktadır, hatta imkansız hale gelmektedir. Tüm bunların yanında, bilgi toplumu olma yolunda büyük görevler yüklenen öğretmenlerimiz doğuda hizmet yapmayı kolay kolay kabul etmezken, eğitim döneminin bir kısmını raporla bir kısmını okula gitmeyerek geçirdiği de düşünülürse buralarda bulunan insanlar teknoloji ile nasıl tanışacak ve Türkçe konuşmayı öğrenecek? Bu sorunun cevabı "öğrenemeyecek" olacaktır, çünkü hala dil doğuda hatta Ülkenin her bir köşesinde en önemli sorunların başında gelmektedir.

SONUÇ

Küreselleşme ile ön plana çıkan bilgi, bilgiyi kullanacak bireylerin yetiştirilmesi ve her gün kendini yenileyen bilişim teknolojilerine ayak uydurmak toplumlar için zorunluluk haline gelmiştir. Bu zorunluluk devletlere de yeni görevler yüklemektedir. Bu görevlerin temelini, devletin hem düzenleyici hem de kullanıcı durumunda bulunması oluşturmaktadır (Ceyhun ve Çağlayan, 1997:55). Çünkü devletler her bir birimlerinde teknolojiyi kullanmak ve gelişmeleri izlemek durumundadırlar. İzlemedikleri takdirde ilerlemenin gerisinde kalınabilir ve dünya ile bağları kopabilir. Üstelik devlet kendi bu teknolojiyi ve bilgiyi kullanırken, kullanacaklara da rehber görevini üstlenmektedir. Bu rehberlik görevinin sınırları değişimin etkisiyle de farklılaşmaktadır.

Bu değişim rüzgarlarından Türkiye de etkilenmiştir. Ancak etkileşim toplumun tamamında görülmemektedir. Bunun nedeni henüz Türkiye'nin her bir noktasında aynı düzey eğitim öğretimin verilememesi, köy-kent, kadın-erkek, doğu-batı, zengin-yoksul ayrımının sürmesi, eğitime katılmada farklılıkların yaşanması hala daha güncel sorunlardır.

Ülkenin her bir noktasını birbirine eşitlemeden, en azından yakınlaştırmadan bilgi toplumu olmanın, bilişim teknolojilerinden yararlanmanın anlamı her kesim için aynı olmayacaktır. Daha birbirimizle kelimeler yoluyla anlaşamazken teknoloji yoluyla nasıl anlaşacağız?

KAYNAKÇA

- Aytaç, T. (1999) "Öğrenen Örgüt: Okul" *Milli Eğitim*, Sayı: 141, 75-78.
- Bozkurt, V. (1997) *Enformasyon Toplumu ve Türkiye*. İstanbul: Sistem Yayıncılık
- Ceyhun, Y. ve Çağlayan, M.U. (1997) *Bilgi Teknolojileri Türkiye İçin Nasıl Bir Gelecek Hazırlamakta*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Çırmaz, F. N. (1997) "Bilgi Toplumu Nedir? Gelişimi, Bugün Vardığı Nokta", *Nasıl Bir Eğitim Sistemi* İzmir: BILSA Bilgi Yayınevi, 213-218
- Doğan, İ. (1999) "Küresel Değerler ve Eğitim: Türkiye Örneği" *21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Eğitim Sistemi Ulusal Sempozyumu*. Ankara: Öğretmen Hüseyin Hüsnü Tekişik Eğitim Araştırma -Geliştirme Merkezi, 42-58
- DPT(1994) *Bilim ve Teknoloji (7. Beş Yıllık Kalkınma Özel İhtisas Komisyon Raporu)*. Ankara: DPT Yayınları.
- Drucker, P. (1993) *Kapitalist Ötesi Toplum*. (Çev: Belkıs Çorakçı). İstanbul: İnkilap Kitabevi
- Ercan, F. (1998) *Eğitim ve Kapitalizm*. İstanbul: Bilim ve ÖES Öğretim Elemanları Sendikası Yayınları
- İyibozkurt, E. (1997) *Güncel Sorunlarımız Ekonomik Küreselleşme ve Ekonomimiz*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Maşrap, A.. <http://www.kho.com.tr>
- Yücel, İ. (1997) *Bilim Teknoloji Politikaları ve 21. Yüzyılın Toplumu*. Ankara: DPT Yayınları.

EĞİTİM VE OKUL YÖNETİMİNDE EĞİTİM BÖLGESİ DANIŞMA KURULLARININ İŞLEVİ: KAVRAMSAL BİR ÇÖZÜMLEME¹

Yrd. Doç. Dr. Selahattin TURAN*
Doç. Dr. Mehmet ŞİŞMAN*

Özet

Türkiye'de Milli Eğitim Bakanlığı, norm kadro çalışmaları kapsamında "Eğitim Bölgeleri ve Eğitim Kurulları Yönergesi" adı altında bir yönerge hazırlayarak illerde eğitim bölgeleri ve bu bölgeler içinde de çeşitli adlar altında bazı kurullar oluşturmuştur. Bunlardan başlıcaları, Eğitim Bölgesi Zümre Başkanları Kurulu, Eğitim Bölgesi Danışma Kurulu, Eğitim Bölgesi Müdürler Kurulu'dur. Ayrıca bunların dışında okul bölgesinde katılımcı yönetim anlayışını gerçekleştirmek için her okul bazında Okul Öğrenci Kurulu ve Okul Zümre Başkanları Kurulu adları altında kurulların oluşturulması amaçlanmıştır. Söz konusu yönergenin hazırlanmasında, 23 Eylül 1998 tarih ve 23472 Sayılı Resmi Gazete'de Yayımlanan "Milli Eğitim Bakanlığı'na Bağlı Eğitim Kurumları Yöneticilerinin Atanma ve Yer Değiştirmelerine İlişkin Yönetmelik" hükümleri esas alınmış olup bu çalışmalar, eğitimde norm kadro çalışmalarının da bir parçasını oluşturmaktadır. Bu makalede, yukarıda adı geçen kurullardan Eğitim Bölgesi Danışma Kurulu adı altında oluşturulan kurulun oluşum biçimi ve görevleri üzerinde durulmuş; diğer ülkelerdeki benzer amaçlı kurullarla karşılaştırmalar yapılarak uygulamaya ilişkin bazı öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim Yönetimi, Eğitim Bölgesi Danışma Kurulları.

Abstract

After the publication of Norm Staff Policy Guidelines of the Turkish National Ministry of Education, the Ministry has decided to implement school districts policies in managing schools that have been in practice for many years in developed countries. The school district refers to division of a geographical or residential area for the purpose of managing schools in a way that local people can have social, political, and financial controls over schools. As a result of these policies, educational councils are created in provinces. Such councils include educational district's branch teacher councils, educational districts advisory council, educational district's school principal council and so on. The purpose of this

¹ Bu makalenin ilk hali, 27-30 Eylül 2000 tarihlerinde Atatürk Üniversitesi'nce düzenlenen IX. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuştur.

* Osmangazi Üniversitesi Öğretim Üyesi, 26480 Meşelik, Eskişehir.

* Osmangazi Üniversitesi Öğretim Üyesi. 26480 Meşelik, Eskişehir.

paper was to examine the role and function of educational district councils in Turkey and other countries.

Keywords: school districts, educational district councils, site-based management,

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan ve uygulamaya konan Eğitim Bölgeleri ve Eğitim Kurulları Yönergesi'nin amacı, eğitim kurumlarının işlevlerini gerçekleştirirken birbirlerini tamamlaması ve bir bütün oluşturması, bu kurumlara öğrenci alınacak çevrelerin belirlenmesi, nüfusu az ve dağınık olan bölgelerde merkez okulların oluşturulması, eğitim kurumlarındaki eğitimci personel, fiziki kapasite ve ders araç ve gereçlerinin, ortak, etkili ve verimli olarak kullanılması, okulun iç ve dış öğeleri ile yerel yönetimler, özel sektör ve gönüllü kuruluş temsilcilerinin eğitim yönetimi ve karar süreçlerine katılımı ile katkılarının sağlanması, okulun çevre ile bütünleşerek çevrenin övünç kaynağı haline gelmesi, akademik çevre ile okulun her alanda işbirliğine teşvik edilmesi, böylece eğitimde kalitenin yükseltilmesi ve sürekliliğinin sağlanmasına imkan verecek eğitim bölgeleri ve eğitim kurullarının oluşturulmasına ilişkin temel ilkeleri, yönetimi, işleyişi ve işlevleri düzenlemek olarak açıklanmıştır (MEB, 1999, madde 1).

EĞİTİMDE NORM KADRO ÇALIŞMALARI VE EĞİTİM BÖLGELERİ

İllerde Eğitim Bölgeleri oluşturma çabaları, eğitimde norm kadro çalışmalarıyla yakından ilgilidir. Norm kadro çalışmalarına esas oluşturmak üzere Milli Eğitim Bakanlığınca bir yönetmelik hazırlanarak uygulamaya konulmuştur. Norm kadro çalışmalarının temel amacı, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı her derece ve türdeki örgün ve yaygın eğitim kurumları ile diğer eğitim kurumlarının öğretmen ve yönetici norm kadro sayılarının belli bir esas ve usule göre belirlenmesini, eldeki kaynakların etkili ve verimli bir biçimde kullanılmasını sağlamaktır (MEB, 1999/90; MEB, 2000/09; MEB, 2000/19; MEB, 2000/22; MEB, 2000/28).

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından son yıllarda gündeme gelen ve hala da üzerinde çok tartışılan norm kadro uygulamaları ve eğitim bölgeleri oluşturarak eğitimde sorunları yerinde belirleme ve kaynakları etkin kullanma çabaları, bakanlığın sorun çözme yeterliliğini her geçen gün kaybederek geç kalmış olsa da eğitimde *yerelleşme*, *yetki devri*, *yerinden yönetim* ve *katılımcı yönetim* başlıkları altında yapılan tartışmaların bir uzantısı olarak yorumlanabilir.

Başta ABD olmak üzere kimi gelişmiş batılı ülkelerde geçen çeyrek yüzyılda gündeme gelen, *Etkili Okul*, *Yönetimde Adem-i Merkeziyetçilik*, *Okul Merkezli Yönetim*, *Katılımlı Yönetim*, *Toplam Kalite Yönetimi*, *Eğitimde Yeniden Yapılan-*

ma, *Okul Reformu* gibi konularda da okul-çevre ilişkileri, çevrenin ve ailenin okula katılımı ve desteği, karar süreçlerinde aile ve çevrenin söz sahibi olması, üzerinde önemle durulan konular arasında yer almaktadır (Balcı, 1993; ; Fullan, 1994; Joyce, Wolf & Calhoun, 1993). Aşağıda, önce Türkiye'de eğitim bölgesi danışma kurulunun oluşumu ve görevleri verilerek daha sonra batılı ülkelerden sadece ABD'de benzer adlarla oluşturulmuş kurulların oluşum biçimi ve işlevleri ana çizgileriyle özetlenmeye çalışılmıştır.

Eğitim Bölgesi Danışma Kurulunun Oluşumu

Bu kurul, eğitim bölgesi koordinatör müdürünün başkanlığında eğitim bölgesinde bulunan eğitim kurumlarının müdürleri, öğretmen, öğrenci ve veli temsilcileri ile diğer kamu, özel sektör ve gönüllü kuruluş temsilcilerinin katılımı ile oluşturulmaktadır. Bu kurulda temsilci olarak bulunan üyeler aşağıda sıralanmıştır. Eğitim Bölgesi danışma Kurulu;

1. Eğitim bölgesinde bulunan eğitim kurumları müdürlerinin,
2. Eğitim bölgesi zümre başkanları kurulunun kendi aralarından seçecekleri iki öğretmenin,
3. Her derecedeki eğitim kurumunu temsilen koordinatör rehber öğretmenlerin kendi aralarından seçecekleri birer öğretmenin,
4. Rehberlik araştırma merkezi müdürünün veya temsilcisinin,
5. Sağlık eğitim merkezinden bir temsilcinin,
6. Eğitim araçları ve donatım merkezi müdürünün veya temsilcisinin,
7. Sivil savunma uzmanının,
8. Bölgede yer alan mahalle ve köy muhtarlarını temsilen birer muhtarın,
9. İlde faaliyet gösteren kamu çalışanları sendikalarından en çok üyeye sahip sendika temsilcisinin,
10. Yerel yönetimi temsilen il genel ve belediye meclisinden birer üyenin,
11. İlde faaliyette bulunan esnaf ve sanatkar odaları başkanlığınca seçilecek bir temsilcinin,
12. Eğitim bölgesi müdürler kurulu tarafından belirlenen ve bölgede faaliyet gösteren özel ya da kamu kurumu temsilcilerinin,
13. Bölgede faaliyet gösteren ve eğitim bölgesi müdürler kurulunca seçilen gönüllü kuruluşlardan bir temsilcinin,
14. İldeki Yüksek Öğretim Kurumu tarafından görevlendirilecek bir temsilcinin,
15. Bölgede bulunan eğitim kurumlarının okul öğrenci kurulu, okul koruma derneği ve okul aile birliği başkanlarının kendi aralarından seçecekleri birer temsilcinin katılımı ile oluşur (MEB, 1999, madde 17).

Eğitim Bölgesi Danışma Kurulunun Görevleri

Eğitim Bölgesi Danışma Kurulunun yılda en az üç kez toplanması gerekli görülüp başlıca görevleri ilgili yönergede şöyle sıralanmaktadır:

1. Örgün ve yaygın eğitimin, bölgenin istek ve ihtiyaçlarına, istihdam durumuna ve özelliklerine göre ilgili kurullarla işbirliği yaparak yönlendirilmesi, planlanması ve yürütülmesine,
2. Eğitim ve öğretimin kesintisiz ve eksiksiz yürütülmesi için gerekli önlemlerin alınmasına,
3. Bölgedeki eğitim kurumları arasında gerekli işbirliği ve koordinasyonun gerçekleştirilmesine,
4. Eğitim bölgesinde Yüksek Öğretim Kurumlarıyla işbirliği yapılacak konuların belirlenmesine,
5. Eğitim bölgesi içinde ve eğitim bölgeleri arasında dayanışma ve rekabeti sağlamak suretiyle eğitimde kalitenin yükseltilmesine,
6. Eğitim kurumları dışında, bölgenin eğitime ayrılacak tüm potansiyel kaynaklarının seferber edilmesine,
7. İlgili komisyonlarla işbirliği yaparak, öğrencilerin eğitim kurumlarına dengeli dağılımının sağlanmasına,
8. Başta insan kaynağı olmak üzere diğer kaynakların eğitim kurumları arasında ayırım yapılmaksızın verimli, etkili ve ortak kullanımının sağlanmasına,
9. Bölgenin eğitimine katkıda bulunacak okul ile toplum bütünleşmesinin sağlanmasına,
10. Öğretmen ve diğer personelin hizmet içi eğitiminin sağlanmasına,
11. Taşınmalı eğitim vb. konularla ilgili önlemlerin alınmasına ilişkin olarak görüş ve önerilerde bulunur (MEB, 1999, madde 17).

Bunların dışında kurul, bölgenin ihtiyaç duyduğu bir konuda çalışma yapmak, kurula gerekli bilgi ve dokümanı sunmak, proje yapmak ve kurulun karar almasını kolaylaştırmak vb. amaçlarla öğretmenler, okul müdürleri ve diğer alan uzmanlarından proje ekipleri ve komisyonlar kurulmasına ilişkin de görüş bildirebilmektedir.

ABD'de Bölgesel Okul Kurulları

ABD'de Okul Kurulları söz konusu olduğunda farklı amaçlarla örgütlenmiş okul, bölge ve eyalet düzeyinde çeşitli kurulların varlığı gözlenmektedir. Her eyalet, kendi içinde çeşitli okul bölgeleri oluşturmakta ve bu bölgelerde bölgesel düzeyde Eğitim Kurulları, okul düzeyinde de Yerel Okul Kurulları oluşturulmaktadır. Bunların dışında şemsiye bir kurul olarak da en üst düzeyde Eyalet Eğitim Kurulu bulunmaktadır. Genel olarak yukarıdaki kurul-

ların üyeleri, atama ile değil, seçimle görevlendirilmektedir. Bunlardan sonuncusu, eyalet düzeyinde eğitim politikalarının oluşumuna rehberlik etme işlevini üstlenmiştir (AASA, 1994; AASA & NSBA, 1994; Elmore, 1990; Işık, 1999, 2000).

Genelde eğitim, özelde ise eğitim yönetimi ile ilgili olarak çeşitli başlıklar altında yapılan tartışmaların arka planında, sosyal, siyasal, ekonomik, teknolojik, demografik değişmelerin etkileri vardır (Fullan, 1994; Turan & Sny, 1996; Turan & Şişman, 1999). Bu değişmeler, eğitimi ve eğitim yönetimini de çeşitli yönlerden etkilemektedir. Dolayısıyla eğitim kurumlarının yeniden yapılandırılmasında yukarıdaki boyutlarda derinlemesine analizlere ihtiyaç vardır. Türkiye'de model alınan batılı ülkelerde eğitimle ilgili kurulların oluşumu ve işlevleri oldukça farklılaşmaktadır. Örneğin ABD'de Eğitim Bölgesi Kurullarının genel amacı şöyle özetlenebilir:

1. Toplumla birlikte çalışarak eğitim bölgesi okulları için vizyon geliştirmek,
2. Okul sisteminin vizyonunu gerçekleştirebilmek için gerekli olan yapı ve çevreyi oluşturarak çocukların potansiyellerini tam olarak ortaya çıkarabilecek fırsatları yaratmak, bölgesel düzeyde diğer gençlik örgütleri ile ilişkiler kurarak onların tüm ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamak,
3. Öğrencilerin üst düzeyde sorumluluk sahibi bireyler olarak yetiştirilmesini sağlayacak bir performans ve değerlendirme sistemini geliştirmeye katkıda bulunmak,
4. Okul ve öğrenci lehinde bir kamuoyu oluşturmaktır (AASA-NSBA, 1994)

ABD'de Bölgesel Okul Kurullarının Görevleri

ABD'de Bölgesel ya da Yerel Okul Kurullarının temel rolü, ilköğretim ve ortaöğretim düzeyinde eğitim kurullarının yönetiminde, *özgür ve demokratik* bir toplumun oluşmasında öncülük etmesidir. Türkiye'nin örnek aldığı ABD'nin Ohio Eyaleti Mahalli Okul Bölgeleri ve Kurullarının kuruluşu, işleyişi ve gelişimine ilişkin bazı çalışmalar göze çarpmaktadır (Işık, 1999, 2000). Yukarıda temel amaçları belirtilen bu kurulların işlevleri şöyle özetlenebilir:

1. Okul bölgesi koordinatör müdürü ve okul bölgesi toplumu ile birlikte çalışarak okullar için vizyon geliştirmek,
2. Okul sisteminin kendi vizyonunu gerçekleştirebilmesi için gerekli olan yapı ve çevrenin yaratılmasını sağlamak,
3. Yüksek beklentilere dayalı akademik standartlar ve bu standartların gerçekleştirilmesini sağlamaya dönük akademik performansı ölçmek için

- bir değerlendirme sistemi geliştirmek; böylece okul kurulunu bölgesel topluma karşı sorumlu kılmak,
4. Performansı düşük öğrencilerin potansiyelini en üst düzeye çıkarabilmeleri için özel stratejiler geliştirmek,
 5. Eğitim bölgesi koordinatör müdürünü, diğer okul müdürü ve yönetimine karşı sorumlu tutmak,
 6. Eğitim bölgesi koordinatör müdürüne istihdam konusunda yetki olanağı sağlamak,
 7. Başarılı kişilerin sistemde kalabilmeleri ve sisteme çekilebilmesi için adil bir sosyal güvenlik sistemi geliştirilmesini sağlamak,
 8. Diğer resmi kurum ve kuruluşlarla yakın işbirliği yapmak,
 9. Diğer okul kurulları, il, bölge ve ulusal düzeyde diğer yöneticilerle işbirliği yaparak, yerel sorunlar hakkında seçilmiş temsilcileri bilgilendirmek,
 10. Bölge ve okul düzeyinde tüm eğitim çalışanlarına dönük hizmetçi eğitim programları geliştirmek,
 11. Eğitim kurullarının kendi amaçlarını ne ölçüde gerçekleştirebildiklerini belirlemeye dönük bir performans değerlendirme sistemi geliştirmek,
 12. Periyodik olarak okul eğitim politikalarını değerlendirmek, gözden geçirmek ve güncelleştirmek,
 13. Bölgesel kaynaklarla, bölgesel ihtiyaçları karşılaştırarak kaynakların adil ve etkili dağılımını ve kullanılmasını sağlamak (AASA-NSBA, 1994).

Eğitim Bölgesi Danışma Kurullarının İşleyişinde Sorunlar

Türkiye’de illerde 2000 yılı başlarından itibaren oluşturulmaya başlanan bu kurulların bazıları, geçen süre içinde henüz bir toplantı bile yapamamıştır. Toplanan kurullarda alınan kararlar da tavsiye niteliğinde kararlar olmanın ötesine gidememiştir. Eğitim Bölgesi Danışma Kurulu, sözkonusu bölgelerde oluşturulması öngörülen diğer kurullara göre şemsiye bir kurul niteliğindedir. Ancak kurulun işlevleri incelendiğinde, sıralanan görevlerin sonunda kurul, sadece bir takım konularda üst yönetime görüş ve öneriler bildirmekle yükümlü kılınmaktadır. Bunların muhatabı da açık olarak belli değildir. Yani sorunların çözümünde nihai karar verici, yine üst yönetimler olmaktadır.

Sorunları en iyi bilen insanlar, o sorunları yaşayanlardır. Dolayısıyla eğitim bölgeleri itibariyle sorunlar da farklılaşabileceğinden geniş ve büyük bir sistem içinde üst yönetimler, her bir eğitim bölgesinden gelecek görüş ve önerileri nasıl değerlendirecek ve nasıl çözümler üretebilecektir? Mevcut yasal çerçeve içinde bu kurulların hiçbir yaptırım güçleri, yetkileri ve karar sürecinde söz sahibi olmaları mümkün görünmemektedir.

Eğitim Bölgesi Danışma Kurulu, koordinatör okul müdürünün başkanlığında toplanmaktadır. Dolayısıyla toplantı yeri de koordinatör müdürün okulu olmaktadır. Bu kurullar için herhangi bir personel, mekan, bütçe ve kaynak ayrılmadığından sözkonusu kurulun tüm sekreteryaya işleri, kırtasiye vb. giderleri, sözkonusu okul müdürü tarafından karşılanmaktadır. Koordinatör okul yöneticisi için de hiçbir getirisi ve statüsü olmayan bu görev, ona ayrıca bir takım külfet ve sorumluluklar da yüklenmiş olmaktadır.

EĞİTİMDE YETKİ DEVRİ, YERİNDEN VE OKUL MERKEZLİ YÖNETİM

Merkezi ve merkezi olmayan yönetim biçimleri, yönetim biliminde öteden beri tartışılan konulardır. Ancak giderek ülkeler, örgütler ve kurumlar bazında karmaşıklaşan sorunlara yerinde ve daha hızlı çözümler üretilmesi gerekmektedir. Türkiye'de Milli Eğitim Bakanlığı, eğitimle ilgili sorunların üstesinden gelmekte zorlanmakta, bunun sonucu olarak sorunların çözümünde yerel/bölgesel kaynakların harekete geçirilmesi ve bölgesel destek konusunda bir gereklilik olduğuna inanmaktadır. Eğitim bölgesi kurullarının oluşturulması çalışmaları da bu kapsamda değerlendirilebilir. Ancak, bu çalışmalarda da yine merkezîyetçi bir tutum gözlenmekte; dolayısıyla eğitim bölgesi danışma kurulları, sadece tavsiye niteliğinde kararlar alan ve öneriler geliştiren bir kurul olmaktan öteye gidememektedir. Mevcut haliyle bu kurulların eğitimle ilgili sorunları çözme yeteneği son derece sınırlı görünmektedir. Bunları, yönetimde yetki devri ve yerelleşme çalışmaları bağlamında düşünmek gerekmektedir.

Yerelleşme, yetki devri, yerinden yönetim ve okul merkezli gibi kavramlar uzun zamandan beri hem Türkiye'de hem de diğer ülkelerde tartışılmakta olup eğitim alanında alternatif bir yönetim biçimi olarak ortaya çıkmaktadır (Aytaç, 2000; Erdoğan, 1996; Hill & Bonan, 1991; Güçlü, 2000; Malen, Ogawa & Kranz, 1990; Strauber, Stanley & Wagenknecht, 1990). Bu kavramlar farklı tanımlanmalarına rağmen, kamu ve eğitim yönetiminde merkezi yönetimden uzaklaşmayı çağrıştıran kavramlardır. Okul yönetimde yerelleşme, bölge insanlarının okulun geleceğinin ve amaçlarının belirlenmesinde, maddi ve mali kaynakların temininde söz hakkına sahip olmaları ve okulların etkililiğine/başarısına ilişkin sorumlulukları da üzerine almayı zorunlu kılan bir oluşuma verilen genel addir.

Genel olarak ifade etmek gerekirse, eğitimde merkezîyetçi olmayan yönetim konusunda üç felsefe vardır. Bunlardan birincisi, "bazı farklılıklar iyidir" anlayışına dayanmaktadır. Bu anlayışa göre okullara kaynak dağıtımında okulların farklılık ve ihtiyaçlarının dikkate alınarak gerektiğinde eşit olmayan bir kaynak dağılımı sağlama ilkesi gözetilmelidir. İkinci bakış açısından "okulla ilgili her şeyin en iyisini yine okulların kendisi bilir" anlayışı benim-

senmektedir. Buna göre; merkezi yönetimin, bölge yönetimlerinin, kurullarının, okulla ilgili özel durumları yakından bilemeyeceği varsayılarak okul ve öğrencilerin, en iyi olarak yine o okulda çalışanlar tarafından bilinebileceği anlayışı kabul edilmektedir. Üçüncü bakış açısı ise "okul personeli güvenilir insanlardan oluşmaktadır" anlayışına dayanmaktadır. Buna göre, okul yönetiminde temel yaklaşım, "okul merkezli yönetim" anlayışına dayanmaktadır. Okul, kendisiyle ilgili temel kararları yine kendisi vermektedir (Brown, 1990, 1991). Bu üç yönetim eğiliminin okula yansımaları ise yerinden yönetim ya da okul merkezli yönetim olarak adlandırılmaktadır. Okul merkezli yönetimin genel amacı, okul müdürüne ve öğretim kadrosuna, özelden mali ve insan kaynakları, genelde ise okul üzerinde söz sahibi olma ya da kontrol edebilme imkanı tanımayı kapsamaktadır. Bu bağlamda okul merkezli yönetimin temel hedefi şöyle özetlenebilir:

- Okul düzeyinde karar alma ve karara katılımı en üst düzeye çıkarmak,
- Okulunun etkililiğini düşüren mevzuat kaynaklı kısıtlamaları en aza indirmek,
- Yerel toplum tarafından da takdir edilecek, özgün eğitim programları geliştirmek ve program dışı eğitimsel etkinlikler düzenlemek ya da rehberlik etmektir (Midgley & Wood, 1993).

Türkiye'de eğitimde yetki devri, yerelleşme ve okul merkezli yönetim konusunda Milli Eğitim Bakanlığının çabaları konusunda bazı araştırmalar yapılmaktadır. Merkez örgütünde farklı zamanlarda yapılan araştırmalarda bazı sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Kimi araştırma sonuçları (Usluel, 1995) bakanlık üst düzey yöneticilerinin yetki devri konusunda çeşitli kaygılar taşıdıklarını, yerel yönetimlere yetki devrinin sakıncalı olabileceğine ilişkin görüşler taşıdıklarını ortaya koymaktadır. Ayrıca, Aytaç'ın (2000) okul merkezli yönetim yaklaşımının Türk Eğitim Sisteminin ortaöğretim kademesinde uygulanabilirliği konusunda yapmış olduğu araştırma bulgularının olumsuz yönde olduğu görülmektedir.

TÜRKİYE'DE EĞİTİM BÖLGESİ ÇALIŞMALARINDA TEMEL İLKELER

Türkiye'de Milli Eğitim Bakanlığı'nın hazırlamış olduğu Eğitim Bölgeleri ve Eğitim Kurulları Yönergesi incelendiğinde; çalışmalarda esas oluşturmak üzere temel ilkeler olarak aşağıdaki konulara vurgu yapıldığı görülmektedir.

- a. *Kaynak Kullanımı*: Eğitim bölgesi olarak belirlenen sınırlar içerisinde; insan gücünün, eğitim kurumlarının ve sosyal tesislerin fiziki kapasitesi ile eğitim araç ve gerecinin eğitim kurumu ayrımı yapılmaksızın bir program çerçevesinde etkili, verimli ve ortak kullanımı sağlanır.

- b. *Katılım*: Eğitim bölgesinde, eğitim sürecinde yer alan öğelerle, eğitimin talep alanını oluşturan bütün kesimlerin eğitimle ilgili alınacak karar ve yönetim süreçlerine katılımının sağlanmasına, bölgenin eğitime ayrılabilecek potansiyel kaynaklarının harekete geçirilmesine ve problemlerin mahallinde çözümünün sağlanmasına çalışılır.
- c. *Etkileşim ve Paylaşım*: Eğitim bölgesinde öğretmenlerin, öğrencilerin ve çevrenin etkileşiminin en üst seviyeye ulaştırılmasına, öğrencilerin öğrenmeye isteklendirilmesine, öğretmenlerin mesleğe yatkınlıklarının ve mesleki doyumlarının sağlanmasına, eğitim kurumu ve çevre birlikteliğinin gerçekleştirilmesine çalışılır.
- d. *Araştırma ve Geliştirme*: Eğitim bölgelerinin, üniversitelerin araştırmalarında laboratuvar konumunda olacak eğitim kurumlarını taraflarca belirlenecek kurallar çerçevesinde, üniversitelerin yapacakları araştırma ve geliştirme faaliyetlerine açmaları, araştırma bulgularından azami ölçüde faydalanmaları, öğretmenlerin mesleki kariyerlerini geliştirmeleri için hizmet içi eğitim almaları, yüksek lisans, doktora yapmaları konusunda ve eğitim bölgesinde oluşturulacak kurul ve komisyonların, bölgelerin özelliğini de dikkate alarak yapacakları araştırmada, üniversiteyle işbirliği içerisinde olması sağlanır.
- e. *Eğitim Standartlarının Yükseltilmesi ve Eğitimde Kalite*: Eğitim bölgelerinde hizmet veren personel, kullanılan bina, tesis, araç ve gereç ile eğitim uygulamalarında, ulusal ve uluslar arası en üst düzeyde kabul gören eğitim standartlarına ulaşılmasına, eğitimde kalitenin artırılmasına ve bunun sürekliliğinin sağlanmasına özen gösterilir.
- f. *Eğitimde Yöneltilme*: Eğitim bölgesinde öğrencilerin, ilgi, istek ve yetenekleri doğrultusunda yöneltilmeleri, aynı programı uygulayan eğitim kurumlarıyla ilgili gerekli tanıtım ve rehberlik hizmetlerinin yapılarak eğitim kurumlarına dengeli dağılımları sağlanır (MEB 1999, madde 5).

Bu ilkeler gözden geçirildiğinde bunların ideal anlamda olması gerekeni ifade ettiği ve yukarıda kısaca değinilen yerinden yönetim ya da okul merkezli yönetime ilişkin felsefeyle örtüştüğü görülmektedir. Ancak burada da teori-uygulama uyumsuzluğu bir yana, yönergenin kendi içinde de bazı çelişkiler taşıdığı söylenebilir. Bu ilkelerin hayata geçirilmesini kimler sağlayacaktır? Bu ilkelere uyulmasında Eğitim Bölgesi Danışma ve Yerel Okul Kurullarının temel işlevi ya da yeri nedir? Okula ilişkin mali ve insani kaynakların denetiminde ve bunlara ilişkin yasal mevzuat değişiklikleri nasıl olmalıdır? Bu ilkelerin uygulamaya aktarılmasını kimler sağlayacak, kimler denetleyecektir? Bu soruların açık cevapları bulunmamaktadır.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye'de Milli Eğitim Bakanlığı, eğitimle ilgili çok sayıda yönetmelikler ve yönergeler hazırlamıştır. Ancak hazırlanan bu yasal çerçeveler, her ne kadar teorik anlamda iyi niyetli anlayışlara dayansa da pratikte egemen olan kamu yönetimi anlayışı değişmediğinden bunların etkin olarak uygulanabilmesi de son derece tartışmalı bir konudur. Türkiye'de eğitimi, sosyal, politik ve ekonomik değişkenler bağlamında yeniden konumlandırmak gerekmektedir. Bu konumlandırmayı yapmadan, kısmi reformlarla/projelerle ve yabancı ülkelerden alınan modellerle, etkili okullar oluşturmak mümkün gözükmemektedir. Modellerin alındığı ülkeler, ciddi eğitim sorunlarıyla karşı karşıya olan ülkelerdir. Eğitimdeki krizin kaynağı, büyük ölçüde eğitimde amaç ve anlam yoksunluğundan kaynaklanmaktadır. Bu anlam ve amaç, iyi tanımlanamadığından, eğitimle ilgili temel sorunlar da iyi belirlenememektedir. Türkiye'deki eğitim reformlarında veya girişimlerinde, anlam ve amaç yanında, yapıya ilişkin yetki devri de gözardı edilmektedir. "Eğitimde reform" adı altında her geçen gün eğitimin anlamı daraltılmakta, eğitimde fırsat eşitliği, yoksul öğrencilerin durumu, bölgesel eşitsizlikler, köy çocuklarının eğitimi, işsizlik ve okullarda cinsel taciz ve benzeri insani sorunlar tartışılmamaktadır. Bu konuda şu önerilerin yararlı olabileceği düşünülmektedir..

1. Eğitim bölgesi danışma kurulları, eğitimde bölgesinde en üst düzeyde şemsiye bir kurul olarak bir takım yetkilerle donatılmalıdır.
2. Eğitim bölgesi danışma kurullarında görev alacak personel ve temsilcilerin belirlenmesinde atama yerine seçim esas olmalıdır.
3. Eğitim bölgesi danışma kurulları için belirli bir mekan, personel ve bağımsız bir koordinatör yönetici belirlenmelidir.
4. Eğitim bölgesi danışma kurulları için belirli bir kaynak/bütçe oluşturulmalı ve eğitime sürekli kaynak sağlayacak yerel imkanlar araştırılmalıdır.
5. Türkiye, başka ülkelerden modeller transfer etme yerine, kendi sosyal, politik ve ekonomik koşullarına uygun, eğitim sorunlarına köklü çözümler üretecek, geniş ve demokratik katılımlı model veya modeller geliştirmeyi denemelidir.

KAYNAKÇA

- AASA (American Association of School Administrators). (1994). *Local school councils*. Arlington, VA: AASA
- AASA-NSBA (American Association of School Administrators & the National School Board Association). (1994). *Roles and relationships: School boards and superintendents*. Arlington, VA: AASA.
- Aytaç, T. (2000). Eğitim yönetiminde yeni bir paradigma olarak okul merkezli yönetim. *Eğitim Yönetimi* (6)21, 55-81.
- Balcı, A. (1993). *Etkili okul*. Ankara: Yavuz Dağıtım.
- Brown, D. J. (1990). *Decentralization and school-based management*. London: Taylor & Francis.
- Brown, D. J. (1991). *Decentralization: The administrator's guidebook to school district Change*. Newbury Park, CA: SAGE.
- Elmore, R. F. (1990). *Restructuring schools*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Erdoğan, İ. (Kasım/ Aralık 1996). Okul merkezli yönetim. *Yaşadıkça Eğitim, Sayı: 49*; 24-29.
- Fullan, M. (1994). *Change forces: Probing the depths of educational reform*. Bristol, PA: The Falmer Press.
- Hill, P., & Bonana, J. (1991). *Decentralization and accountability in public education*. Santa Barbara, CA: RAND Corporation.
- Güçlü, N. (2000). Okula Dayalı Yönetim, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 8(1), 65-78.
- Joyce, B., Wolf, J., & Calhoun, E. (1993). *The self-renewing school*. Alexandria, VA: ASCD.
- Malen, B., Ogawa, R. T., & Kranz, J. (Şubat 1990). Evidence Says Site-Based Management Hindered by Many Factors. *The School Administrator*, February, 30-35.
- MEB. (1999). *Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Bölgeleri ve Eğitim Kurumları Yönergesi*.
- MEB (Milli Eğitim Bakanlığı), 03/11/1999/90 tarih ve sayılı "Norm kadro Uygulama Sıreci" Genelgesi.
- MEB (Milli Eğitim Bakanlığı), 31/01/2000/09 tarih ve sayılı "Norm kadro Uygulanması" Genelgesi.
- MEB (Milli Eğitim Bakanlığı), 15/02/2000/19 tarih ve sayılı "Norm Kadro ve Yer Değiştirmeler" Genelgesi.
- MEB (Milli Eğitim Bakanlığı), 18/02/2000/22 tarih ve sayılı "Norm kadro Uygulanması" Genelgesi.
- MEB (Milli Eğitim Bakanlığı), 10/03/2000/28 tarih ve sayılı "Norm kadro Uygulanması" Genelgesi.
- Midgley, C., & Wood, S. (Kasım 1993). Beyond Site-Based management: Empowering Teachers to Reform Schools. *Phi Delta Kappan*, 245-252.
- Işık, H. (1999). *School board policymaking process in three selected Southeastern Ohio public School districts*. (Yayımlanmamış Doktora tezi), The Ohio University: Ohio, ABD.
- Işık, H. (2000). Okul bölgelerinin yapısı ve işleyişi (ABD Örneği). *Eğitim Yönetimi* 6(24), 561-570.
- Strauber, S. K., Stanley, S., & Wagenknecht, C. (1990). Site-Based Management at central-Hower. *Educational Leadership*, 64-66.
- Turan, S. & Sny, C. L. (1996). *An Exploration of Transformational Leadership and Its Role in Strategic Planning: A Conceptual Framework*. The International Society for Educational Planning Kongresine sunulan bildiri (New Orleans, LA, Eylül 19-21, 1996), [ERIC NO: ED407426].
- Turan, S., Şişman, M. (1999). *Okul yöneticileri için standartlar: eğitim yöneticilerinin bilgi temelleri üzerine düşünceler*. VIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi [1-3 Eylül 1999, Karadeniz Teknik Üniversitesi].
- Usluel, Y. (1995). *MEB Merkez Örgütü Yöneticilerinin Yerelleşme Konusundaki Görüşleri*, (Yayımlanmamış Doktora tezi), H. Ü. Ankara.

BİLİMSEL ARAŞTIRMALARDA VARYANS KONTROLÜ İÇİN MAXMINCON İLKESİ

Yrd. Doç. Dr. Şeref TAN*

Özet

Deneyel araştırmalarda, bağımlı değişken üzerine etkisi çalışılan bağımsız değişkenler dışındaki diğer tüm değişkenler açısından deney ve kontrol gruplarının denk veya benzer olması gerekir. Araştırma dizaynında olmayan değişkenler açısından grupların farklı olmaması gerekir ki deney sonunda gruplar arasındaki farklılıkların, çalışılan bağımsız değişkenlerin etkisiyle oluştuğu yorumuna varılabilsin. Deneyel araştırmalarda, söz konusu istenmedik varyansın kontrolü; randum atama, eşleştirilmiş deneklerin kullanımı, kovaryans analizi, tekrarlı ölçümleri gerektiren araştırma dizaynlarının kullanımı, ve daha çok bağımsız değişkenin analize dahil edilmesiyle sağlanabilir. Bu yöntemlerin hepsi bilimsel araştırmalarda MAXMINCON ilkesiyle özellenebilir: MAX; gruplar arası deneyel varyansın maximum olması, MIN; denekler arasındaki hata varyansının minimum olması ve CON; bağımlı değişken üzerinde etkisi olabilecek ancak araştırma dizaynına alınmayan diğer değişkenlerin etkisinin kontrolünü ifade etmektedir.

Abstract

In experimental research, experimental and control groups must be equalized in term of variables that are not in the experimental design but may effect the dependent measures. All the groups must be equal in non-study variables so that the differences between the groups could be explained by the effects of the independent variables that are used in the design. In experimental studies, controlling of the extraneous variables could be provided by; random assignment of subjects, using matched subjects, using covariance analysis, repeated measure designs, and, including more independent variables in the analysis. All this methods could be summarized by MAXMINCON principle in scientific researches: MAX; component stands for maximizing the between group variance, MIN; component stands for minimizing the within group variances, and, CON; stands for controlling the independent variables that are not in the experimental design and may effect the dependent measures.

Keywords: MAXMINCON Principle in experimental dizayn, Controlling variance in experimental researches. One-way ANOVA, Factoriyel ANOVA (FANOVA).

*: Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Deneyisel araştırmalarda istatistiksel bulgular genellikle farklı grupların bazı değişkenlere ait ölçümlerinin varyansları karşılaştırılarak elde edilir. Bu nedenle hem bilimsel bulguların uygunluğu hem de araştırma dizaynının, etkililiğinin artırılması için araştırmaya konu olan grupların çalışılan değişkenlere ait ölçümlerinin varyanslarının belirlenip bu değişkenlerin dışındaki diğer değişkenlere ait varyansların kontrol altına alınması önem taşımaktadır. Bir araştırmada, araştırma dizaynında yer almayan değişkenlere ait varyansların kontrolünün birkaç yolu vardır. Varyans kontrol tekniklerinden araştırmacılar tarafından en iyi bilineni ve aynı zamanda en çok kullanılanı şüphesiz **randum atama**dır. Hem deneklerin hem de treatment (deneysel veya işlem) durumlarının randum atanmasıyla gruplar eşitlenir. Çünkü randum atamada bir yanlılık söz konusu olmadığı için bireysel farklılıklarla ilgili olan nitelikler veya faktörler gruplara eşit olarak dağılır. Mesela, randum atamayla tüm zeki öğrenciler bir grupta toplanmayıp, gruplara eşit dağılır. Bu nedenle randum atama sayesinde, gruplar arasındaki farklılıkların birbirini götürdüğü veya farklılığın şans yoluyla (tesadüfi olarak açıklanabileceği varsayılır. Bireylerin treatment (işlem) gruplarına atanmasında kullanılan **Eşleştirme** tekniği de randum atamayla aynı fonksiyonu sağlayabilir, çünkü denekler bazı uygun değişkenler üzerinde eşleştirilirse gruplar bu değişkenler açısından daha homojen olurlar. Mesela, iki grup oluşturulacaksa, aynı yumurta ikizlerinin veya zeka gibi belli bireysel özellikler bakımından aynı olan denek çiftlerinin oluşturulup, bu çiftlerden birinin iki gruptan birine diğerinin de öbürüne atanması sonucu bu iki grubun dikkate alınan özellikler bakımından benzerliği sağlanmış olur. Gözden kaçırılmaması gereken bir husus ise *eşleştirmeyi daima bir randum atanmanın izlemesinin gerekliliğidir*. Bu yolla eşleştirmede dikkate alınmayan diğer değişkenlerin gruplara dağılımının eşit olması sağlanabilir.

Bu makalede, treatment kelimesi sıkça kullanılacaktır. Bu nedenle bu kelimenin hangi anlamda kullanılacağına belirtilmesi ihtiyacı duyulmuştur: Treatment kelimesi İngilizce sözlüklerde; muamele, davranış, tedavi, işlem anlamlarında kullanılmaktadır. **Bu makalede treatment dendiğinde kast edilen; bağımlı değişken veya değişkenler üzerine etkisi çalışılan, deneysel veya işlem grupları için belirlenen bağımsız değişkenlerdir (tedavi yöntemleri, öğretim yöntemleri, okul türü, sosyo-ekonomik düzey gibi).**

Bir araştırma dizaynının planlanmasında "treatment etkisi maksimum hale getirilmelidir." Zaten varyans kontrolünün asıl amacında deneysel varyansın daha fazla olmasını sağlamaktır. Mesela, farklı grupların tek bir bağımsız değişken dikkate alınarak gruplandırıldıklarında, bu gruptaki elemanların bağım-

lı değişkene ait ölçümlerinin ortalamalarının farklarının anlamlılığının test edilmesi için kullanılan "Bir boyutlu varyans analizi" nde, gruplar-arası varyansın kendini ortaya çıkarma şansının olması için treatment durumlarına denekleri random atama yoluyla gruplar içindeki varyansı oldukça küçük tutmak amaçlanır. Aşağıda F oranında görüldüğü gibi, F istatistiğinin anlamlı bir derecede yüksek çıkması için gruplar arası varyansı büyütme ve grup içi varyansı küçültme amaçlanmaktadır.

$$F = \frac{\text{Gruplar arası varyans}}{\text{Grup-içi varyans}}$$

Gruplar-arası varyansa deneysel varyansta denir, korelasyonel çalışmalarda ise gruplar-arası varyansa sistematik varyans denir. Grup-içi varyans ise hata varyansı veya artık varyanstır.

Bir boyutlu varyans analizi için araştırma modeli ise:

$$Y_{ij} = \mu + \alpha_j + \epsilon_{ij}$$

Y_{ij} = j. Gruptaki i. Deneğin puanı

μ = Genel ortalama

α_j = j. treatment grubunun etkisi

ϵ_{ij} = random hata

Bir boyutlu varyans analizinde modeldeki parametreler ve bu parametrelerin tahmininde kullanılan istatistikler aşağıda sunulmuştur.

Etkilerin tahmini	
Kestirilen Parametre	İstatistik
μ	$\bar{Y}_{..}$
α_j	$\bar{Y}_{.j} - \bar{Y}_{..}$
ϵ_{ij}	$Y_{ij} - \bar{Y}_{.j}$

$$KT_t = \sum_{j=1}^p \sum_{i=1}^{n_j} (Y_{ij} - \bar{Y}_{..})^2 \quad (KT_t = \text{Toplam kareler toplamı})$$

KTt: Her bir puanın genel aritmetik ortalamadan farklarının karelerinin toplamı.

$$= \sum_{j=1}^p \sum_{i=1}^n (\bar{Y}_{.j} - \bar{Y}_{..})^2 + \sum_{j=1}^p \sum_{i=1}^n (Y_{ij} - \bar{Y}_{.j})^2$$

KTga: Gruplar arası
kareler toplamı (σ_j)

KTgi: Grup-içi kareler
toplamı (ϵ_{ij}^*)

KTga: Gruplara ait aritmetik ortalamaların genel aritmetik ortalamadan farklarının karelerinin toplamı.

KTgi: Her bir puanın ait olduğu grubun aritmetik ortalamasından farklarının karelerinin toplamı.

Görüldüğü gibi bir yönlü ANOVA'da sadece iki bağımsız kareler toplamı vardır.

$$(a) \text{ Gruplar-arası varyans} = \frac{KTga}{p-1} \quad (p:\text{grup sayısı})$$

$$(b) \text{ Grup-içi varyans} = \frac{KTgi}{n-p} \quad (n:\text{toplam denek sayısı})$$

Bir yönlü ANOVA'nın SPSS computer programının PC versiyonuyla yapımı için; (YONTEM olarak adlandırılan 3 düzeye sahip bağımsız değişken ve SCORE olarak isimlendirilen bir bağımlı değişken için), SPSS programının "DATA LIST" kısmı düzenlenip veriler girildikten sonra aşağıdaki komutlar kullanılabilir:

```
.....
ONEWAY SCORE BY YONTEM(1,3)/
RANGES=LSD/
STATISTICS=ALL.
```

Not: RANGES=LSD: komutu ANOVA sonucu gruplar arasında anlamlı bir fark bulunduğu kullanılabilecek ikili karşılaştırma yönteminin "Fisher'in Least Significant Difference" olduğunu belirtmektedir.

Araştırma raporlarında, bir boyutlu varyans analizinin özetlenip sunulduğu ANOVA (ANalysis Of VAriance: varyans analizi) tablosu aşağıda görüldüğü gibidir.

Tablo 1. Bir Boyutlu ANOVA Tablosu

Varyans kaynağı	Kareler toplamı	Serbestlik derecesi	Varyans (KT/Sd)	F
1. Gruplar-arası	KTga	p-1	KTga/(p-1)	KTga/(p-1) KTgi/(n.p)
2. Grup-içi	KTgi	n-p	KTgi/(n-p)	
3. Toplam	KTt	n-1		

Grup-içi varyansı azaltmanın etkili bir yolu da bireysel farklılıklardan gelen varyansın hata varyansı içinden çıkarılmasıdır. Faktöriyel araştırma dizaynları bunun iyi bir yoludur. Çünkü faktöriyel araştırma dizaynlarında bireysel farklılık kaynağı olabilecek bir değişken araştırma dizaynında bir bağımsız değişken olarak katılmaktadır. Dolayısıyla faktöriyel varyans analizi (FANOVA) uygulandığında bireysel farklılıklardan kaynaklanan bir kısım varyans grup-içi varyanstan çıkartılır. Bunun bir sonucu olarak grup-içi homojenlik artar. Mesela üç farklı öğretim metodundan hangisinin daha etkili olduğu çalışılmak isteniyorsa, bir-boyutlu varyans analizinde araştırma dizaynı aşağıdaki gibi olur:

Yöntem (A)		
A1	A2	A3
.	.	.
.	.	.
.	.	.

Şekil 1: Bir boyutlu ANOVA için Araştırma dizaynı

Tek-değişkenli yaklaşımda farklı öğretim yöntemlerinin uygulandığı Şekil 1'de verilen üç grubun başarılarına ait ölçümlerin ortalamaları karşılaştırılarak, ortalamalar arasında anlamlı bir fark bulunduğu, Dunn'ın çoklu karşılaştırma işlemi, Dunnett testi, Fisher'in LSD, Tukey'in HSD testi, Scheffe'nin S testi gibi çoklu karşılaştırma testlerinden biri kullanılarak ortalaması yüksek olan gruba uygulanan öğretim yönteminin daha etkili olduğu sonucuna varılır.

Araştırma dizaynlarında, bazı bireysel farklılıkların kontrol edilmesiyle öğretim yöntemleri arasındaki farkın anlamlı çıkma olasılığı artırılabilir. Mesela öğrencilerin güdülenmişlik düzeyleri başka bir bağımsız değişken olarak araştırma dizaynına alınabilir. Bu suretle çok-değişkenli dizayn aşağıdaki gibi olur.

		Y ö n t e m (A)		
		A1	A2	A3
Güdülenmişlik Düzeyi (B)	B1	.	.	.
		.	.	.
	B2	.	.	.
		.	.	.

Şekil 2: İki Bağımsız Değişkenli 3x2 FANOVA için Araştırma Dizaynı
Şekil 2'den de görüldüğü gibi 3x2 lik FANOVA modelinin kullanımıyla üç grup değil altı grup söz konusudur ve buradaki gruplar her iki bağımsız değişkenin alt düzeylerinin kombinasyonlarıdır ve bu gruplara; a_1b_1 , a_1b_2 , a_2b_1 , a_2b_2 , a_3b_1 , a_3b_2 hücreleri de denir. Her hücre içindeki deneklerin homojenliği artırılmış olur. Buda hata varyansını azaltacağından, analizdeki F istatistiğinin hesaplanmasında hem her bağımsız değişken için gruplar arası hem de hücreler-arası varyans farklılıklarının anlamlı çıkma ihtimali artırılmış olur.

İki treatment grubu için FANOVA modeli ise:

$$Y_{ijk} = \mu + \alpha_j + \beta_k + (\alpha\beta)_{jk} + \epsilon_{i(jk)}$$

Y_{ijk} = j. ve k. gruptaki i. denegin puanı

μ = Genel ortalama

α_j = j. treatment grubun etkisi

β_k = k. treatment grubun etkisi
 $(\alpha\beta)_{jk}$ = j. ve k. treatment seviyesinin ortak etkisi
 $\epsilon_{i(jk)}$ = randum hata

İki-boyutlu faktöriyel ANOVA (FANOVA) modelindeki parametreler ve bu parametrelerin kestiriminde kullanılan istatistikler aşağıda sunulmuştur.

Etkilerin Tahmini	
Kestirilen Parametre	İstatistik
μ	$\bar{Y} \dots$
α_j	$\bar{Y} \dots_{.j} - \bar{Y} \dots$
β_k	$\bar{Y} \dots_{..k} - \bar{Y} \dots$
$(\alpha\beta)_{jk}$	$\bar{Y} \dots_{.jk} - \bar{Y} \dots_{.j.} - \bar{Y} \dots_{..k} + \bar{Y} \dots$
$\epsilon_{i(jk)}$	$Y_{ijk} - \bar{Y} \dots_{.jk}$

$$KTt = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^p \sum_{k=1}^q (Y_{ijk} - \bar{Y} \dots)^2 \quad (KTt = \text{Toplam kareler toplamı})$$

p $= nq \sum_{j=1}^p (\bar{Y} \dots_{.j} - \bar{Y} \dots)^2$	q $+ np \sum_{k=1}^q (\bar{Y} \dots_{..k} - \bar{Y} \dots)^2$	pq $+ n \sum_{j=1}^p \sum_{k=1}^q (\bar{Y} \dots_{.jk} - \bar{Y} \dots_{.j.} - \bar{Y} \dots_{..k} + \bar{Y} \dots)^2$	npq $+ \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^p \sum_{k=1}^q (Y_{ijk} - \bar{Y} \dots_{.jk})^2$
KTA: Treatment A'ya ait kareler toplamı (α_j)	KTB: Treatment B'ye ait kareler toplamı (β_k)	KTAB: AB ortak etkisine ait kareler toplamı ($(\alpha\beta)_{jk}$)	KThi: Hücre-içi kareler toplamı: Randum hata, $\epsilon_{i(jk)}$

Görüldüğü gibi iki faktörlü FANOVA'da dört ayrı kareler toplamı vardır.

$$(a) \text{ Treatment A etkisi için varyans} = \frac{SSA}{p-1} \quad (b) \text{ Treatment B etkisi için varyans} = \frac{SSB}{q-1}$$

$$(c) \text{ AB Ortak etki varyansı} = \frac{SSAB}{p \cdot q - p - q + 1} \quad (d) \text{ Hücre-içi varyans} = \frac{KThi}{npq - p - q + 1}$$

(p-1)(q-1)

pq(n-1)

Bu analiz SPSS computer programının PC versiyonuyla yapılması için, SPSS programının "DATA LIST" kısmı düzenlenip veriler girildikten sonra aşağıdaki komutlar kullanılabilir:

```
.....
MANOVA SCORE BY YONTEM(1,3) GUDU(1,2)/
PRINT=OMEANS/
DESIGN.
```

Araştırma raporlarında, iki treatmentli faktöriyel varyans analizinin özetlenip sunulduğu FANOVA (Factorial ANalysis Of VAriance) tablosu ise aşağıda görüldüğü gibidir.

Tablo 2. İki Treatment için FANOVA Tablosu

Varyans kaynağı	Kareler toplamı	Serb. derecesi	Varyans (KT/sd)	F
1. Treatment A (:varyanslar oranı)	KTA	p-1	KTA/(p-1)	[1/4]
2. Treatment B	KIB	q-1	KIB/(q-1)	[2/4]
3. AB Ortak etki	KTAB	(p-1)(q-1)	KTAB/[(p-1)(q-1)]	[3/4]
4. Hücre-İçi	KThi	pq(n-1)	KThi/[pq(n-1)]	
5. Toplam	KTt	npq-1		

Varyans kontrol tekniklerinden biri de **kovaryans analizidir**. Kovaryans analizi bağımlı değişken üzerine etkili olacağı düşünülen bireysel farklılıklarla ilgili varyansın çıkarılması ve kontrol edilmesinin diğer bir yoludur. Kovaryans analizi de, bağımlı değişkene ait ölçümler arasındaki farkın test edilmesinden önce denekler arasındaki bazı bireysel farklılıkları kontrol etmek için kullanılabilir. Bu durumda, covariate olarak genellikle gruplar arasındaki farklılığa etkisi olan bir değişken veya değişkenler kullanılır. Genelde, deneysel araştırmalarda bu değişkene ait ölçümlerin; bir ön-testin uygulanmasıyla elde edilmesi gelenekselleşmiştir.

Araştırma dizaynları grup-İçi varyansı mümkün oldukça kontrol ederek veya araştırma dizaynına katarak minimum hale getirerek ve gruplar-arası varyansı da mümkün oldukça maksimum yaparak kontrol eder. Söz konusu bu kontrol, grup-İçi varyansın dikkate alınması veya bireysel farklılıklara yol açan bir kısım varyansın grup-İçi varyanstan çıkartılması, belli özellikler bakımından deneklerin eşleştirilmesi, bir çok değişkenin hep birlikte etkisini değerlendirmeye yönelik çok değişkenli metotların kullanımı gibi teknikleri içerir. Gruplar-arası farkın maksimum yapılmasından kast edilen ise, araştırmacının anlamlı bir fark bulabilmesi için treatment etkisinin mümkün oldukça fazla olmasını sağlamaya çalışmasıdır.

FANOVA dizaynı bir-boyutlu dizayna kıyasla daha fazla varyansı kontrol eder. Çünkü bir boyutlu ANOVA dizaynında deneklerin sadece tek bir bağımsız değişkene ait verilerden faydalanarak gruplandırılmalarına karşılık, FANOVA da denekler en az iki bağımsız değişkene ait veriler dikkate alınarak gruplandırılırlar. Örneğin bir kursta öğrencilere uygulanan 3 ayrı öğretim yönteminin etkililiği araştırılıyorsa, Şekil 1’de sunulan bir boyutlu ANOVA dizaynı kullanıldığında, araştırma da test edilecek tek bir yokluk hipotezi (Ho) vardır:

Ho: Öğretim metotları arasında anlamlı bir fark yoktur.

Bu dizaynda araştırmaya dahil edilmeyen diğer bazı değişkenlere ait varyans grup-İçi varyansın içinde olacağından dolayı, genelde grup-İçi varyans fazla olur. Bu da ($F = \frac{\text{gruplar-arası varyans}}{\text{gruplar-İçi varyans}}$) gruplar arasında anlamlı bir farkın bulunma ihtimalini azaltır.

Bir boyutlu ANOVA yerine, Şekil 2’de sunulan FANOVA dizaynı uygulanırsa, öğrencilerin başarıları üzerine etkisi olabileceği düşünülen bazı bağımsız değişkenlerin araştırma dizaynına alınması söz konusudur. Bu suretle grup-İçi varyansın içinden bir kısmı çıkartılmış olur ve daha homojen grupların oluşturulması sağlanabilir. İki bağımsız değişken için FANOVA tablosu Tablo 2’de sunulmuştur. Tablo 2’de de görüldüğü gibi, iki bağımsız değişkenli FANOVA modelinde üç tane yokluk hipotezinin test edilmesi söz konusudur:

Ho₁: Üç öğretim yönteminin başarı üzerine anlamlı bir etkisi yoktur.

Ho₂: GÜdülenmişlik düzeyinin başarı üzerine anlamlı bir etkisi yoktur.

Ho₃: A x B interaction etkisi (ortak etki) yoktur.

Bilimsel araştırmalarda; randum atama, eşleştirilmiş denekler, kovaryans analizi veya daha fazla bağımsız değişkeni araştırma dizaynına alarak tekrarlı ölçümleri kullanan bir dizayn grup-içi varyansı azaltarak istenmedik değişkenlere ait varyansların kontrolünün sağlanması ve anlamlı bir F-değeri bulma olasılığını da arttıracaktır.

Bir araştırma dizaynının daha iyi olması için bağımlı değişken üzerine etkisinin olmasının istenmediği, araştırma dizaynında yer almayan değişkenlere ait varyans kontrolü ile ilgili yukarıda anlatılanlar literatürde varyans kontrolünde **MAXMINCON** ilkesi olarak bilinir. Bu ilkenin **MAX** öğesi gruplar arasındaki deneysel ve/ya sistematik varyansın maksimum olmasının sağlanmasına çalışmayı belirtir. **MIN** öğesi ise denekler arasındaki hata varyansının azaltılmaya çalışılmasını belirtir. Bu da grupların mümkün oldukça homojen olmalarının sağlanmasıyla birlikte ölçümlerin güvenilir ve geçerliğinin yüksek olmasını sağlamakla mümkün olur. Son olarak, **CON** öğesi ise, bağımlı değişken üzerinde etkisi olabilecek dış değişkenlerin kontrol altına alınmaya çalışılmasıdır. İstenmedik değişkenlerin etkisinin kontrolü, deneklerin gruplara atanmasında randum ve eşleştirme işlemleriyle başarılabilir. Düzenlenen araştırma dizaynında **MAXMINCON** ilkesine uyulması kullanılan istatistiğin gücünün yüksek olmasını, daha doğru ve güvenilir bulguların elde edilmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Hays, W. L. (1988). *Statistics* (4th ed.). New York: Holt, Rinehart, and Winston.
Keppel, G. (1991). *Design & analysis: A researcher's handbook* (3rd ed.). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
Kerlinger, F. N. (1986). *Foundations of behavioral research* (3rd ed.). New York: Holt, Rinehart, and Winston.
Kirk, R. E. (1982). *Experimental design* (2nd ed.). Belmont, CA: Brooks/Cole.
SPSS Inc. (1999). *SPSS professional statistics 9.1 for windows*. Chicago: SPSS.

DOĞU-BATI ÇATIŞMASI AÇISINDAN GLOBALLEŞME*

Doç. Dr. H. Bayram KAÇMAZOĞLU*

Özet

Bu çalışmanın amacı, günümüzde sosyal bilimlerin en gözde konularından biri olan globalleşmeyi Doğu-Batı çatışma teorisi açısından irdelemektir. Globalleşme, 16. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan ve çeşitli aşamalar geçirerek günümüze ulaşan kapitalist Batı dünya sisteminin, dünya egemenliğinin yeni bir aşaması olarak ele alınmaktadır.

Globalleşmenin Batılı toplumların lehine, Batı dışı toplumların aleyhine işlediği sonucuna varılarak bu gelişmeler karşısında sorunun çözümü için yeni yaklaşımlara ve alternatiflere ihtiyaç olduğu belirtilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Globalleşme, kapitalizm, sömürü, çatışma

Abstract

The aim of this study is to examine one of the popular objects of the social science, namely globalization, in the East-West conflict theory. Globalization is seen as a new phase of the capitalist Western world system's domination of the world which had started in the 16th century and had seen various steps. In this paper, it has been stated that globalization has been working only in the interest of western societies leaving other societies apart. Therefore in the light of this new phenomenon different approaches and alternatives are needed to solve the problem.

Key Words: Globalization, capitalism, exploitation, conflict

Bu çalışmadaki amacımız, globalleşmeden ne anladığımızı, globalleşmenin bize göre ne anlama geldiğini ve toplumumuz için ne ifade ettiğini ortaya koymaktır. Buna gerek duymamızın nedeni, son yılların en önemli tartışma konularının başında globalleşmenin gelmesidir. Çünkü globalleşme ile ilgili yüzlerce yayının çoğunluğu, globalleşme sürecini olumlulamakta, ona hayranlığını ifade etmekte; globalleşmeyi eleştirenler ise geri kafalı, tutucu, çağ dışı, dinazor, oyun bozan gibi sıfatlarla eleştirilmektedir. Kim hangi sıfatı yakıştırırsa yakıştırсын, biz de yazımız boyunca, Doğu-Batı çatışması açısından, globalleşme sürecini sorgulayacağız.** Doğu-Batı çatışmasının ne anlama

* Bu yazı, 2-4 Kasım 2000 tarihinde Eskişehir - Anadolu Üniversitesi'nde yapılan 3. Ulusal Sosyoloji Kongresi'nde tebliğ olarak sunulmuştur.

** Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

*** Doğu-Batı çatışması ile ilgili daha geniş bilgi almak için Prof. Baykan Sezer'in çalışmalarına bakmak gerekmektedir. Biz de bu ve diğer çalışmalarımızda teorik olarak Prof. Dr. Baykan Sezer'in Doğu-Batı çatışma teorisini esas almaktayız.

geldiği de bu sorguama çerçevesinde kısmen anlatılmış olacaktır (Sezer, 1998).

Tüm toplumların aynı ortak çıkarlar etrafında birleşebileceklerini veya dünyanın ekonomik kaynaklarını sorunsuz paylaşabileceklerini öne sürmek mümkün olmadığına göre; dünyanın yeniden şekillenmesi, kaynakların paylaşımı konusunda üretilen ve kulağa hoş gelen tüm görüşlere şüphe ile bakmak ve konuyu tarihsel süreçte, içinde yaşadığımız toplumun çıkarları açısından yeniden değerlendirmekte yarar var. Tarih, sosyoloji, ekonomi ve benzeri sosyal bilimler okuyan herkes bilir ki, üretim ilişkilerine, tarihsel ve toplumsal koşullara, kültürel sistemlere bağlı olarak, toplumlar farklı çıkar ve çatışma bloklarında yer alırlar. Bu blokların tarihsel açıdan en eski ve en kapsamlı olanı, Doğu-Batı toplumları arasında görülmektedir (Sezer, 1990). Yine, üretim ilişkilerinin organizasyonuna bağlı olarak, toplumların tek bir evrim çizgisi izlemedikleri, farklı gelişim çizgilerine sahip oldukları bilinen bir başka sosyolojik gerçektir. Bu konuda belirgin olan iki farklı örnek yine Doğu ve Batı toplumlarının değişim ve ilerleme çizgilerindeki ayrışmadır.

İnsanlığın bilinen tarihinde, globalleşme-bütünleşme değil, cepheler arasında ve cepheler içinde karşılıklı çatışmalar görülmektedir. Bu Çatışmalar, dar anlamda, sadece ekonomi içerikli de değildir. Toplumlar varlıklarını sürdürmek için hep "öteki"ni üretmiş, kimliklerini "öteki"nin karşıtlığı ile sürdürmüşlerdir. "Öteki"ne egemen olmak, üstünlük kurarak farklılığını sürdürmek, ilkel dönem sonrası çatışmalarının ve dünya tarihinin temel eksenidir. En ilkel toplumlarda bile toprak, ganimet, köle ele geçirmek için "öteki" üretilmiştir. Toplumlar arası farklılaşmalar belirginleştikçe "öteki" daha güçlü bir şekilde yaratılmış, aynı toplumlarda sınıf temelli "öteki"ler ortaya çıkmıştır. Bu anlamda, tarihin en belirgin ve uzun süren "öteki" çatışması, Doğu-Batı toplumları arasında görülmüştür. Bugün de Batılı için en ciddi "öteki" Doğulu toplumlardan oluşmaktadır.

Doğu-Batı çatışmasının sürekliliği, Doğu ve Batı toplumlarının kimliklerini korumalarını sağlamış, birbirlerine karışarak yok olmalarını önlemiştir. İki taraf da karşısındakini "öteki" olarak görmüş ve "öteki"ne yönelik sıfatlar üretmiştir. Örneğin, bugün Doğu, Batı için geçmişin, yaşlılığın, dinin; Batı ise bilim ve ilerlemenin simgesidir. Doğu, Batı uygarlığı karşısında standart dışıdır. Doğu negatifi, Batı pozitifizmi temsil etmektedir. Tarihin derinliklerinde barbar halklar olarak adlandırılan Doğulu toplumlar, daha sonra, ilkel ve ardından az gelişmişliğe terfi ettirilmiştir (Sezer, 1991). Doğu toplumlarının Batılı toplumlardan farklılığı en geniş şekilde ATÜT ve az gelişmişlik kuramlarında ele alınmış; Doğu-Batı toplumları arasındaki ayrım pek çok

düşünür ve sosyolog tarafından dile getirilmiştir. Doğu toplumlarının Batı toplumlarından farklı olduğuna dikkat çekenlerin başında, komünist toplum projesi ile bir başka globalleşme söylemi geliştiren, Marx gelmektedir. Marx dışında, Comte, Durkheim, Spencer gibi birçok 19. yüzyıl sosyologu, Batı merkezli ve farklı globalleşme projeleri ortaya atmışlardır. Dolayısıyla Batılı sosyolog ve düşünürler her zaman global hayaller üretme ve bu hayalleri üretirken, toplumlararası ilişkilerde, Batı'yı en prestijli ve avantajlı konuma yerleştirmeyi alışkanlık edinmişlerdir.

Doğu geçmişte tarih dışı olmamış, her zaman tarihe yön veren ilişkiler ve taraf içerisinde yer almıştır. Onun ötesinde Batı'nın da, Doğu'nun da kendi kimlik ve özelliklerini kazanması bu karşılıklı ilişkiler içerisinde mümkün olmuştur. Doğu gelişmenin dışında olmadığı gibi uygarlık da Batı'nın tek başına ve kendi iç ilişki ve çelişkilerinin değil, Doğu-Batı çatışmasının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla dünya uygarlıklarının temelinde Doğu-Batı çatışması bulunmaktadır.

Batılı için Doğulu, Doğulu için Batılı hep "öteki" olmuştur. Atilla'nın, Cengiz'in, İran'ın, Osmanlı'nın Batı'ya ilerleyişleri, Avrupalı tarihçiler tarafından "öteki"nin, "barbar" kavimlerin saldırıları şeklinde değerlendirilmiştir (Berl, 1999: 24-27). V. yüzyılda Hun, IX. yüzyılda Macar, XIII. yüzyılda Moğol ve XIV. yüzyılda Osmanlı akımları bu kapsamda ele alınmıştır. Avrupalıların kuzeyden gelen Türk akımlarından kurtulması ve tarihini daha özgür yaşayabilmesi, ancak Rusya'nın 15. yüzyıldan itibaren Doğu önünde güçlü bir set oluşturması ile mümkün olmuştur.

Doğu-Batı farklılaşması, endüstri devriminden yüzlerce yıl önce başlamıştır. Bu farklılık tarıma dayalı üretim ilişkilerinden kaynaklanmaktadır. Tarihte toplumlararası ilk farklılaşmalar, bazı toplumların yerleşik tarıma geçmeleleriyle gerçekleşmiştir. İlk yerleşik tarım uygarlıklarının tarih sahnesinde görülmesi Doğu'da olmuştur. Doğu'da tarıma bağlı organizasyonlarla büyük bir zenginlik sağlanmış ve bu zenginlik ilk önemli toplum farklılaşmalarına yol açtığı gibi toplumlararası ilişkilere de yeni bir yön ve boyut kazandırmıştır.

Batı'da Ortaçağ'ın ardından yeni bir sistemin oluşturulmasında Doğu-Batı ilişkileri ve o ilişkiler sonucu meydana gelen iki tarihin çok önemli bir yeri bulunmaktadır. Bunlardan birincisi 1453'te İstanbul'un Türkler tarafından alınması, ikincisi de 1492'de Amerika Kıtası'nın keşfedilmesidir (Sezer, 1997). İstanbul'un alınması ile yeni ticaret yolları bulmak ve bu yeni yollarla Hindistan'a ulaşmak isteyen Batılıların Amerika Kıtasını keşfi sonrasında, Batıda bir çok toplumsal ve düşünsel gelişme olmuştur. Batı, Doğu dışındaki bölgeleri ve kıtaları ele geçirip koloniler kurdukça, hammadde kaynaklarına

sahip oldukça, yeni bir üretim aşamasına geçmiş ve bu yeni üretim aşamasına sahip olan sınıflar eski rejimi tasfiye ederek yeni bir rejim kurmuşlardır. Kapitalist sistemin belirgin şekilde temellerinin atılması 16. yüzyıldır. Dolayısıyla, dünyanın tümünü işgal etmeye başlayan Batılı güçlerin temel hayali, dünyanın Batı dışı alanlarını Batı için kullanmak ve sömürmek olmuştur. Bu amaçla, çeşitli uygarlıklar yok edilmiş, milyonlarca insan ya katledilmiş ya da köle haline getirilerek, hammadde kaynaklarının işlenmesi sırasında çalıştırılmıştır. Batılılar için, Batılı olmayan insanlar barbardır. Barbar oldukları için öldürülmelerinin, Batılı'nın avlanma zekini tatmin için vurulmalarının, kollarının kesilmesinin, köle olarak kullanılmalarının önemi yoktur.

Yine bu süreçte, Batılılar kolonileştirdikleri ya da sömürmeye niyetlendikleri bölgelere onbirlerce misyoner aracılığı ile uygarlık götürmek için yoğun bir özveride bulunmuşlardır! Çünkü vahşi insanlara yaklaşmak tehlikelidir. Her zaman istenilen şekilde kullanılamaz, sömürülemezler. Onlara biraz medeniyet götürmek, din öğretmek, kültürel olarak bağımlı hale getirmek gerekir. İşte 16. yüzyıldan itibaren temelleri atılan kapitalist sistem, globalleşmenin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Çünkü 16. yüzyılda da her şey pazar ve Batı'nın refahı için düşünülmüyordu. Batı'ya dinsel ve kültürel olarak bağlı, Batı için çalışan bir dünyanın temelleri 16. yüzyılda atıldı (Hentsch, 1991). Bu nedenle, globalleşme kesinlikle yeni bir olgu değil, yeni bir terimdir (Kocacık, 2000: 109). Kökleri oldukça eskiye dayanan globalleşme, yeni bir kavrammış gibi gündeme getirilmektedir. Oysa globalleşme kapitalist sistemin sadece yeni bir aşamasıdır. Batılı ülkeler kapitalizmin tarih sahnesine çıkmasından beri dünyayı sadece kendi çıkarları adına işleyen bir pazar haline getirmek için çalışmaktadırlar (Wallerstein, 1997 ve Cangızbay, 1996: 117).

Endüstri devrimi öncesi, Yeni Çağ'la birlikte, Batı'da büyük bir zenginlik birikimi görülür. Bu zenginlik birikiminin kaynağı Doğu soygunu ve yeni ticaret yollarıdır. Soyulan Doğu merkezlerinin sayısındaki hızlı artış, Batı'da beklenmeyen bir zenginlik birikimine neden olmuştur. Biriken zenginliğin Batı'da sermayeye dönüşmesi yanında başka olaylar da nitelik değişikliğini hızlandırınca, Batı, Doğu karşısında yeni çözümlere ulaşmış ve Doğu-Batı ilişkileri sonucu endüstri devriminin gerçekleştirilmesi ile birlikte dünya egemenliği de tarihin hiç bir döneminde görülmemiş bir biçimde Batı'nın eline geçmiştir (Sezer, 1991).

Batı, 16. yüzyılda başlattığı globalleşme sürecini 19. yüzyılda çok geniş coğrafyalara yayarken, siyasal olarak örgütlenmenin yararlarını da çok iyi kavramıştı. Örneğin 1815 Viyana Kongresi'nde Avusturya devlet adamı Metternich, Avrupa'yı birbiriyle sürekli mücadele eden devletler ve milletlerden oluşmuş bir kıta olarak değil, aksine tek ve birleşik bir Avrupa Cumhuriyeti yapma görüşünü ortaya atmıştır. Ona göre, bu birlik büyük bir

devletin egemenliği ile değil, devletler arasındaki bir örgüt içinde, işbirliği ile, sağlanabilir (İnalçık, 1998: 10). Viyana Kongresi'nde Metternich'in önerisine uyulmuş, Avrupa'da barışın ve mevcut monarşik düzenin korunması ve garanti altına alınması için, dört büyük devletten oluşan birliğe, Avrupa'nın herhangi bir yerindeki ihtilal hareketine karşı müdahale hakkı verilmiştir.

Batı'nın 19. yüzyılda dünya egemenliğini kesin şekilde ele geçirmesi ile globalleşme küresel boyutlara ulaşmış ve Batı sömürü sistemini günümüze yaklaştıkça dozunu artırarak sürmüştür. Batılı ülkeler, kolonileşme sürecinde ele geçirdikleri toplumları hala baskı altında tutup, kendi egemenlikleri için "araç" olarak kullanmayı sürdürürken, Batı merkezinde bulunmayan, ancak Batı'ya yakın coğrafyalarda yaşayan ülkeleri de çeşitli politikalarla etkisiz hale getirir.

Batı, 19. yüzyılda geleneksel Doğu'yu da ekonomik, siyasal ve askeri açılarından denetim altına almıştır. Gülten Kazgan'ın belirttiği gibi, bu ülkelerde serbest piyasa koşulları ne ölçüde geçerli olmuşsa, sermaye, teknoloji ve finans güçleriyle bağlantılı denetim de o ölçüde artmıştır (Kazgan, 1999). Bu örneklerden de anlaşılacağına göre, globalleşme yeni başlamış değildir. Globalleşme 500 yıllık bir tarihi geçmişe sahiptir. Başka bir anlatımla, globalleşme kapitalizmin daha geniş bir coğrafyayı, daha gelişmiş yöntemlerle içine alarak yeniden yapılandığı bir süreçtir. Dolayısıyla, kaba sömürü yöntemlerine göre daha bir cilalanmış, boyanmış, göze batan yanları giderilmiş bir aşamadır. Teknolojik ve ekonomik düzeydeki bütünleşme, Batı dışı ülkelerin pazar olmaya devam etmesi ve bu durumun giderek kalıcılaşmasıdır. Kalkıcılığın sürmesi için Batı dışı toplumların üretim alanları çeşitli politikalarla daraltılmakta ve tüketim toplumları haline getirilmektedirler. Tüketim toplumu olarak işlevlerini sürdürmeleri için de belli bir ekonomik düzeyde kalmaları, kredi ve borçlandırma gibi yöntemlerle sağlanmaktadır.

Globalleşme bağlamında vurgulamak istediğim nokta; globalleşmenin kapitalist Batı sisteminin teknik, ulaşım, haberleşme alanlarındaki gelişmelere bağlı olarak, çağa ve zamana göre aldığı yeni bir isim oluşudur. Globalleşme modernliğin devamı olarak sürmektedir. Globalleşme, Batı'nın Doğu ile ilişkileri sonucu geç Ortaçağ döneminde şekillenmeye başlayan ve zamanla kolonist-kapitalist sömürge sisteminin çeşitli aşamalardan geçerek geldiği yeni bir yapılanmadan başka bir şey değildir.

Bu tarihsel arkaplana bakınca, bugünkü globalleşme tartışmalarının o kadar da yeni olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak, globalleşme terimi, teması ve içeriğine ilişkin çalışmalar 1960'ların ortalarında başlamış, 1980'lere doğru çeşitli Amerikan Üniversitelerinde yoğunlaşmıştır (Timur, 1996: 7-8). Globalleşme teriminin 1960'lı yıllardan itibaren kullanılmasına karşın o yıllarda

Batılı sosyologların temel uğraşı, Batı dışı toplumların modernleştirilmesi sorunudur. II. Dünya Savaşı sonrasında Batı dışı ülkelere ulus-devlet modeli ve modernleşme önerilmektedir. Modernleşme tartışmaları 1960'larda en üst noktaya ulaşmıştır. Bugün Batı dışı toplumlar için ulus-devlet modelinin çok da önemli olmadığı (Belkıs Ayhan Tarhan, 1996; Sarıbay, 1998: 16; Sayın, 1997: 482-483) görüşünde birleşen Batılı sosyolog ve siyaset bilimcilerinin temel tartışma konusu, 1980'lerde Yeni Dünya Düzeni ve Post-modernite, 1990'larda Globalleşme olmuştur.

Globalleşme, Batı kapitalizminin kendi sistemini yaygınlaştırmak için ürettiği Modernite, Postmodernite ve Yeni Dünya Düzeni gibi kavramların devamı ve en son modeli olarak piyasaya sürülmüştür. Globalleşmenin 1980'lerin ikinci yarısından itibaren bu kadar yoğun şekilde tartışılıyor olmasının nedeni, Batı kapitalist sisteminin yeni bir kriz içerisine girmesi ve bu krizden globalleşme süreci oluşturularak çıkılmak istenmesidir. Dünya üzerinde yeni bir yapılanmayı öngören globalleşme ile üretim, tüketim, dolaşım ve paylaşım ilişkileri yeniden düzenlenmektedir. Thatcher(1979) ve Reagon(1981) gibi neo-liberal felsefeye sahip iki liderin 1980'lerde iktidara gelmesi de globalleşme politikalarında önemli rol oynamıştır.

Globalleşme, hızla gelişen iletişim teknolojileri aracılığı ile dünyayı derinden etkilemektedir. Globalleşme ile yerel düzeyde meydana gelen bir olay binlerce kilometre uzaklığa hemen aktarılabilen; dünya çapında çeşitli ilişkilerin kurulması sağlanabilmektedir. Batı, iletişim aracılığı ile sanal yanı ağır basan bir dünyayı tüm toplumlara ihraç etmektedir. Bu sistemde tek yanlı bir kitle kültürü akışı gerçekleştiği için bu kültüre bir dünya kültürü demek de hiç doğru değildir. Oysa globalleşme teorisyenleri, kapitalizmin son toplumsal aşama olduğunu belirterek, ideolojisiz bir dünya cenneti vaatmektedirler.

Globalleşme teorisyenlerinin üzerinde uzlaştıkları net bir globalleşme tanım ve teorisi bulunmamaktadır(Khonder, 1997). Buna karşın, öne sürdükleri görüşlerden hareketle bazı ortak noktaların altını çizmek mümkündür. Buna göre globalleşme; ekonomik, siyasal ve kültürel bir bütünleşme; kimlik, birey, toplum, değişme boyutlarında bütünleşmiş bir yapı; fikirlerin, görüşlerin, pratiklerin, teknolojilerin, global ölçekte kullanılması; sermaye dolaşımının evrenselleşmesi; ulus-devlet sınırlarını aşan yeni ilişki ve etkileşim biçimlerinin ortaya çıkması; mekanların yakınlaşması, dünyanın küçülmesi, çatışmaların geride kalması; sınırsız rekabet, serbest değişim, pazarın dünya ölçeğinde büyümesi ve ulusal sınırların dışına çıkması, kısaca dünyanın tek pazar haline gelmesidir. Bir başka anlatımla, globalleşme, dünyayı bir pazar olarak algılayan, dünyayı tamamen egemenliği altına alma düşüncesinde olan emperyal bir yapıyı, yeni bir sömürgeciliği ifade etmektedir. Global-

leşmenin bir başka özelliği de güçlü devletlerin diğer devletler üzerindeki hegemonyası için elverişli bir araç görevi görmesidir. Globalleşme, uluslararası pazar güçlerine koşulsuz teslimiyettir.

Tüm bu gelişmelere karşın, globalleşmenin asıl can alıcı yanı, siyasal ve ekonomik özelliğidir. Globalleşme ile dünyadaki tüm siyasal, kültürel, ekonomik ve toplumsal yapıların etkileşime girmesi beklenmekte; Batı dışı toplumlar en son yöntemlerle sömürülmekte, ekonomik ve siyasal olarak idare edilmektedir.

Globalleşme olarak ifade edilen süreç birbiriyle çelişen iki temel politikaya dayanır. Bu politikalardan birincisi dünyanın ekonomik, kültürel ve siyasal olarak bütünleşmesi; ikincisi globalleşmenin anlamının aksine, etnik, dinsel, bölgesel ayrımların körüklenerek, derinleştirilerek küçük çaplı çatışmalar yaratılıp bu kargaşa ortamından yararlanmasıdır. Bu politika, Batılılar açısından globalleşmenin geleceğine yatırım anlamına gelmektedir. Çünkü, Batı dışı ülkelerdeki ayrımlar çatışmaya dönüştürüldükçe, Batı karşıtı bir gücün oluşumu, Batı dışındaki birikimlerin yatırıma yönelmesi, güçlü bir alternatif üretilmesi engellenmekte ve emperyalist düzen yeni aşamasını rahatlıkla gerçekleştirmektedir.

Sovyetler Birliği'nin çökmesi ve dünyanın tek kutuplu hale gelmesi ile dünyada etnik kökenli pek çok savaş kurgulanmakta ve sahnelenmektedir. Batı dışı devletlerde ortaya çıkan sorunların kaynağı olarak da ya mevcut ya da eski devlet yapısı-rejimi sorumlu tutulmaktadır. Bir başka ifade ile, eğer bu devletler Batının kapitalist düzeni ve demokratik yapısını, serbest pazar sistemini seçmiş, devleti küçültmüş olsalardı iç nedenlere dayalı sorunlar ortaya çıkmayacaktı masalı anlatılmaktadır.

Sosyalist sistemin çöküşü ve globalleşme söylemlerinin gündeme getirdiği bir başka olgu, kimlik sorunu ile ilgili tartışmalardır. Globalleşmeyle birlikte insanlar, en arkaik kimlik özelliklerine bile adeta saldırmaktadırlar. Daha önce desteklenen ulusal devlet ve modernleşmiş toplum yapısı modeli (Timur, 1996: 26); etnik, kültürel ve post-modern ayrımlarla paramparça edilmektedir. Globalleşme savunucuları tüm etnik, kültürel ve dinsel farklılıkların belirgin şekilde ortaya çıkarılmasında özveriyle çalışmaktadırlar. Bu bağlamda, modernleşme aşamasından dışlanan geleneksel ve ılımlı İslami kimlikler de globalleşmenin hoşgörü kervanından nasiplendirilip, global sistemin pazar ve tüketim mekanizmasına dahil edilmektedir.

Azınlık sorunları ile yakından ilgilenen globalleşmiş Batı, azınlık sorunu konusunda Batı dışı ülkelerde hassas olurken, Batılı ülkelerde yaşayan milyonlarca yabancı azınlık haklarından yararlanmasına izin vermemekte,

ırkçı ve kültürel baskılarla bu nüfusun Batı dışına atılması için yasal ve yasa dışı her türlü yola baş vurulmaktadır. Oysa pazar ilişkileri sürdürülürken azınlık haklarının güvence altına alınması için Batı dışı ülkelere her türlü baskı yapılmaktadır.

Ulus-devlet anlayışının zayıflamasına karşın, yerel milliyetçilikler 1980'den sonra artmış ve bu konuda globalleşme savunucusu Batılı devletler büyük bir çaba göstermişlerdir. Sömürgeci mantık, neo-liberal globalleşme politikaları ile, Batı dışı toplumlarda, toplumsal adaletsizlikleri, gelir dağılımı arasındaki uçurumları derinleştirirken, toplumların ilgi ve enerjilerini azınlık sorunlarına kaydırarak kendi emperyalist hedeflerini çok daha kolay gerçekleştirmektedir. Bir yandan azınlık sorunları ile ülkelerin dikkatleri ve kaynakları başka tarafa kaydırılırken, diğer taraftan siyasal ve ekonomik anlamda zayıflıklarından yararlanılarak çeşitli yaptırımlar için diretilmektedir. Bu politikalarla Batı dışı ülkelerin bir yandan yatırım yapması engellenerek pazarına egemen olunmakta, diğer yandan silah satılarak sömürü ikiye katlanmaktadır. Özellikle 1989'dan sonra AGİK'in etkinliğinin artırılarak ulusal azınlıklarla ilgili faaliyetlerinin yoğunlaştırılması bu konudaki en açık göstergedir. Azınlık haklarına yönelik olarak kabul edilen Paris Şartı (1990), Helsinki Belgesi (1992) ve Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesini (1995) global siyasal düzenin yeni bir emniyet subabı olarak da değerlendirmek mümkündür.

Batı, kendi çıkarları açısından tehlikeli bulduğu ülkeleri, oluşturduğu ve uluslararası platformlarda onaylatarak hukuksallaştırdığı sözleşmelerle istediği noktaya getirebilmektedir. Evrensel değerler adına geliştirilen bu sistemle "öteki" kontrol altında tutulmakta, içişlerine kolaylıkla karışılmakta ve hatta ülkenin iç hukuku yeniden düzenlenmektedir. Ancak bu evrensel değerler Irak'daki binlerce bebeğin yetersiz beslenme ve ilaçsızlıktan ölümü üzerine şimdiye kadar herhangi bir "fetva" da verememektedir.

16. yüzyıldan beri kurulan kapitalist sistem ve bugünkü adıyla globalleşme ile Batı iki aşamalı bir sömürü politikası izlemektedir. Bu politikalardan birincisi Batı dışı ülkelerin, ikincisi de kendi içerisindeki emekçi sınıfların sömürülmesidir. Dolayısıyla Batı dışı halklar, kendi ülkelerinin egemen güçleri de dahil olmak üzere, Batılı emekçi sınıflara göre birkaç kat daha fazla sömürülmektedirler. Batı globalleşme sürecinde kurduğu sömürü sistemini işletirken, Batı dışı ülkelerdeki işbirlikçi kesimlerden de yararlanmakta, işbirlikçi kesimlere, hizmetleri karşılığında belirli bir pay aktarılmaktadır. Globalleşen Batı'nın egemen güçleriyle işbirliği halinde yönetilen Batı dışı ülkeler ve bu ülkeleri oluşturan toplumlar, Batı'nın ağır sömürü politikaları altında yaşamaya mahkum edilmekte; ekonomileri genellikle IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların yönetimine bırakılmaktadır (İlhan, 1997: 11).

Globalleşmenin getirdiği evrensel kültür, Amerikan hayat tarzının ve pazara yönelik kapitalizmin empozesidir. Popüler evrensel kültür aldatmacasında insanlar, dev şirketlerin ürettiği ve pazarladığı aynı markalara bağımlıdır. Yiyecek, giyecek ve temizlik malzemelerinden izlenen filmlere, okunan kitaplara, seyredilen televizyon kanallarına kadar bu gerçek değişmez. Dolayısıyla, globalleşme süreci, insanların kitleleştirilmesi, sürüleştirilmesi olarak da algılanabilir. Globalleşme ile ortak bir kültür üretilmesi amaçlanmaz. Hedeflenen kitlesel ve tüketime yönelik türdeş, bağımlı bir kültürdür. Emperyalizm de, globalleşme de ekonomik ve kültürel sömürden beslenir; tek ideoloji, tek ekonomik politika üretir. Farklı kültürler ve yaşam biçimleri yok edilerek toplumlar kimliksizleştirilir.

Globalleşme, tüm sosyal haklardan, devlet güvencelerinden, örgütlenmelerden, kamu çıkarlarının korunması, savunulmasından vazgeçmektir. Sosyal ve kamu ağırlıklı devlet anlayışının bitirilişi, bireyin tüm dayanışma ve işbirliği yapılanmalarından arındırılarak, kapitalizmin ürettiği vahşilikler karşısında savunmasız bırakılmasıdır. Çeşitli verilere göre, bugün dünya piyasaları dev mali ve siyasi güce sahip çokuluslu şirketlerin elindedir. Çokuluslu şirketler, ulus sınırlarını aşan mal, hizmet ve sermaye akışını, dünya pazarının oluşumunu sağlamaktadır. Dünya çapında işleyen bu sistem ekonomik olarak pek çok toplumun aleyhine sonuçlar doğurmaktadır. Dünyadaki üretimin dörtte biri bu bir avuç çokuluslu şirket tarafından gerçekleştirilmektedir. Yine bu şirketler, emeği, sermayenin bulunduğu ülkeye getirmek yerine, sermayeyi emeğin bulunduğu ülkeye götürerek, daha ucuza kapatmaktadırlar.

Globalleşmeyle birlikte az gelişmiş ülkelere yapılan yatırımları da ciddiye almamak gerekmektedir. Buradaki amaç, sermayenin alabildiğince serbest dolaşımını sağlarken, emeğin daha ucuza mal edilmesi ve dolaşımının önlenmesidir (Özdek, 1995). Emek serbestleşirse, milyonlarca insan Batılı ülkelere göç edecektir. Bu insanların göçü ise Batılılar için barbar istilalarına uğramaktan farksızdır. O nedenle globalleşme söyleminin savunucuları, sermaye ve kültürün globalleşmesinden (Robertson, 1999) söz ederken emeğin globalleşmesine hiç mi hiç değinmemektedirler.

Demek ki evrensel globalleşme sistemi, Batılı ülkelerin ve dev şirketlerin kurdukları kapitalist sistemin oluşturduğu, ekonomik ve siyasal örgütlerden oluşmakta ve bu sistem dünyada yaygınlaştırılmaktadır. Global kapitalist dünya ekonomisi, güçlü askeri örgütler, silah sanayi, iletişim olanakları ile zengin kaynakları elinde tutmakta; dünyayı çeşitli alt sistemlere bölerek güvenliğini sağlamaktadır. Bu mekanizmayı yürüten ve sistemin tepesinde bulunanlar ise, Batı'nın üst sınıfları ve onların dünyadaki taşeronlardan oluşmaktadır.

Globalleşme sürecinin hangi ülkelere hizmet ettiğini daha iyi anlayabilmek için Türkiye ekonomisiyle ilgili bir-iki noktaya değinmekte yarar var. Türkiye, 1980'den sonra ekonomik konularda kapılarını tamamen globalleşme sürecine açmış, Batı'nın tüm siyasal ve ekonomik içerikli dayatmalarını kabul etmiş; AB'ye girmek için aleyhine işleyecek maddelerle dolu bir Gümrük Birliği Sözleşmesi'ni onaylamıştır (Timur, 1996: 24). Türkiye'nin bu ödümler karşısında globalleşme sürecinden en önemli beklentilerinden birisi, yabancı sermayenin ülkeye girişiyle ilgiliydi. Ancak bugüne kadarki veriler bu umudu haklı çıkaracak bir gelişmenin yaşanmadığı yönündedir. Yine Türkiye, globalleşme sürecinde, ekonomik büyüme ve gelir dağılımının iyileştirilmesi politikalarını gündeminden çıkarmış; bunların yerine devletin küçültülmesi, özelleştirme, serbest piyasa ekonomisi, işçi örgütlerinin etkisizleştirilmesi gibi politikalara yönelmiştir. Prof. Gülten Kazgan'ın sunduğu verilerine göre, Türkiye'nin globalleşme politikalarından başta tarım kesimi olmak üzere, yüksek oranda işsizliğe maruz kalan gençler, reel ücret kayıpları ile memurlar, kamu ve özel kesim çalışanları, dolayısıyla nüfusun % 70'i olumsuz şekilde etkilenmiştir. Bu da toplumda farklı sorunların yaşanmasına zemin hazırlamıştır. Kazgan'a göre, globalleşmeyle birlikte Türk ekonomisi, 1989-1998 tarihleri arasındaki on yıl boyunca, tarihinin en başarısız yıllarını yaşamıştır (Kazgan, 1999: 342).

Globalleşme savunulurken bazı soruların da cevaplandırılması gerekmektedir. Globalleşme ile temel çelişki ve çatışmalar önlenerek ekonomik, kültürel ve toplumsal evrensellik sağlanabildi mi? "Öteki"ni üretmeyen, sömürülmeyen, herkesin ekonomik olanaklardan yetirince pay aldığı bir sistem yaratılabilir mi? Dünyanın siyasal ve ekonomik egemenliğini elinde bulduran birkaç Batılı devlet ve çokuluslu şirket, toplumların ve insanlığın yararına işleyecek ideal bir sistem kurabildiler mi? Ya da Doğu-Batı, Kuzey-Güney, Gelişmiş-Az gelişmiş, Geleneksel-Modern, Merkez-Çevre gibi ayrımlar, globalleşme ile anlamlarını yitirdiler mi? Her toplum en azından kendisiyle ilgili kararlarda özgür söz hakkına sahip mi? Dolaşımın her açıdan serbest olduğu, bir dünya oluşturulabildi mi?

Bu soruların hiçbirisine olumlu cevap verilebileceğini sanmıyorum. Olumsuzluklar bir yana, globalleşmeyle birlikte daha önce var olan olumsuzluklar katlanarak artmıştır. Globalleşmeyle, hem ülkeler arasındaki ve hem de sınıflar arasındaki gelir dağılımları korkunç derecede artmış, klasik bir ifade ile, ülke ve insanlar açısından, zengin daha zengin fakir daha fakir olmuştur. Yine globalleşme ile çeşitli bilgi ve teknolojiler yaygınlaştırılmakta, yaşam kolaylaştırılmakta, bunların kullanımı evrenselleştirilmektedir ama bu bilgi ve tekniğin yönetilmesi belirli merkezlerin tekelinde tutulmakta, erişilmesine izin verilmemektedir.

Globalleşme doğal değil ama tarihsel bir süreç olduğu için onu tamamen yok saymak mümkün değildir. Globalleşmeye karşı çıkılabilir ama onu yok sayarak, sırt çevirerek, gözmezlikten gelinemez (Aren, 1994: 7). Globalleşmenin kendisine değil, ortaya çıkardığı sonuçlara karşı çıkmaktayız. Nasıl işlediğini öğrenmek, kime hizmet ettiğini iyi kavramak, sürece müdahale etmek, gelişmeler karşısında alternatif tezler üretmek; toplumsal çıkarlarımızı Batı karşısında savunmak ve aleyhine olan şeylere karşı çıkmak gerekmektedir. Tekrarlarsak, globalleşme, Doğu-Batı ilişkilerine bağlı olarak, Batı'nın 19. yüzyılda dünya egemenliğini tartışmasız şekilde ele geçirmesinden sonra kurduğu sömürü sisteminin uzantısıdır. Dolayısıyla, Batı'da meydana gelen toplumsal değişimler, zorunlu olarak, Batı dışı toplumları da etkilemiş ve etkilemektedir. Bu etkileri zararsız atlatmak, Batı'ya tamamen teslim olmamak, bazı toplumsal özelliklerimizi ve kimliğimizi korumak için ortaya çıkan yeni gelişmeler karşısında yeni siyasetler üretmek zorundayız. Bu siyasetler, toplumsal sorunlar karşısında bilinçli olmakla, toplumsal talepler karşısında alternatifler üretmekle, toplumlar arası ilişkilerde etkin rol oynamakla mümkündür. Liberal kapitalizm ve globalleşmenin alternatifi olmadığını ileri sürmek, tarihin sonunun geldiğini kabul etmektir. Bunu kabul edemeyeceğimiz gibi, söyleyecek sözümüzün olduğunu da ortaya koymak zorundayız. Alternatifleri ancak egemen sistemlerden memnun olmayanlar ve bu memnuniyetsizliklerinin farkında olanlar üretebilir.

Batı Postmodernite, Yeni Dünya Düzeni, Globalleşme gibi tartışmalarla kafaları karıştırmakta, ayrıntıları teorik anlamda büyütmekte ve dünyanın genel durumunu gözden kaçırarak, sömürü düzenini kendinden emin şekilde sürdürmektedir. Oysa, Batı'nın açmaz ve çelişkilerinin üzerine gitmek, dünya egemenliğini tartışma konusu yapmak gerekmektedir. Sorunları Doğu-Batı çatışması içerisine yerleştirmedikçe ve Batı egemenliğini tartışma konusu yapmadıkça globalleşmeyi anlamamıza olanak yoktur. Batı'nın egemenliğinden vazgeçeceğini ve onu herkesle paylaşacağını beklemek en ucuz deyimle saflıktır. Bütün toplumların globalleştirilerek çatışmaların aşılması ise olanak dışıdır.

KAYNAKÇA

- Aren, Sadun, "Uluslararası Bütünleşme-Küreselleşme Üzerine", **Marksizm ve Gelecek**, Sayı:2, 1994.
- Berl, Emmanuel; Attila'dan Timur'a Avrupa ve Asya, İstanbul, 1999.
- Cangızbay, Kadir, **Komprador Rejimin Anatomisi**, Öteki Yayınevi, Ankara, 1996.
- Hentsch, Thierry, "Akdeniz'de Doğu-Batı İlişkileri Gerçeklik ve Mitos, Kabullenme ve İnkâr Olarak Sınır", Yayına Hazırlayan: İsmail Coşkun, **75. Yılında Türkiye'de Sosyoloji**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1991.
- İlhan, Attila, **Hangi Küreselleşme**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1997.
- İnalçık, Halil, "Türkiye ve Avrupa", **Doğu Batı**, Sayı:2, Şubat-Mart-Nisan 1998.
- Kazgan, Gülten, **Tanzimat'tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, Altın Kitapları, İstanbul, 1999.
- Khonder, Habibul Haque, "Globalleşme Teorisi: Eleştirel Bir Değerlendirme", **Türkiye Günlüğü**, Sayı:44, Ocak-Şubat 1997.
- Kocacık, Faruk, "Kitle Toplumu, Küreselleşme ve Türkiye", **Prof. Dr. Eyüp Kemerlioğlu'na Armağan**, Sivas, 2000.
- Özdek, Yasemin, "Globalleşme, İnsan Hakları ve Azınlıklar", **Birikim**, Sayı:74, Haziran 1995.
- Robertson, Roland, **Küreselleşme: Toplum Kuramı ve Küresel Kültür**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999.
- Sarıbay, Ali Yaşar, "Küreselleşme, Postmodern Uluslaşma ve İslam", **Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam**, Der: E. Fuat Keyman - A. Yaşar Sarıbay, Vadi Yayınları, Ankara, 1998.
- Sayın, Önal, "Küreselleşmenin Sermaye ve İşgücü Üzerindeki Etkileri", **Toplum ve Göç** (II. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildirileri), Ankara, 1997.
- Sezer, Baykan, **Batı Dünya Egemenliği ve Endüstri Devrimi**, Ankara, 1997.
- Sezer, Baykan, **Doğu-Batı İlişkileri Açısından Batı Tarımı**, İstanbul, 1990.
- Sezer, Baykan, "Doğu-Batı Ayrımı", **Doğu Batı**, Sayı:2, Şubat-Mart-Nisan 1998.
- Sezer, Baykan, "Doğu-Batı Çatışması ve Marxisme", **Türkiye Günlüğü**, Sayı:15, Yaz 1991.
- Tarhan, Belkis Ayhan, "Global Kültür Kavramının Eleştirisi ve Kimlik Sorunu", **Toplum ve Bilim**, Sayı:69, Bahar 1996.
- Timur, Taner, **Küreselleşme ve Demokrasi Krizi**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1996.
- Wallerstein, Immanuel, "Bugün Gözümüzün Önünde Bir Sistem Çökmekte", **Birikim**, Sayı:104, Aralık 1997.

KÜRESELLEŞME, ÇOKKÜLTÜRCÜLÜK VE EĞİTİM*

Yrd. Doç. Dr. Cemal YALÇIN*

Özet

Bu makale, çokkültürcülüğün küreselleşme ve eğitim ile olan bağlantısı üzerine bir çalışmadır. Yazıda, ilk olarak çokkültürcülüğün ne olduğu üzerinde durulmakta ve sonra çokkültürcülüğün küreselleşme ve eğitim ile olan bağlantısı incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler

Çokkültürcülük, küreselleşme, çokkültürcü eğitim,

Abstract

This paper is about the connection of multiculturalism with globalization and education. In this paper, firstly the meaning of multiculturalism was explained. Then its connection with globalization and education was examined.

Keywords

Multiculturalism, globalization, multicultural education

Giriş

1960'lı yılların ortalarında asimilasyon anlayışlarına bir tepki olarak ortaya çıktığı bilinen çokkültürcülük söylemleri (Goldberg, 1994: 11; Gutierrez, 1994: 158), giderek bir çok ülkede özellikle ABD ve Kanada'da uygulamaya konmuş ve kabullenilen bir politika haline gelmiştir. Önceleri farklı milliyetlerden grupların kurmuş olduğu Amerika'da ve Kanada'da geniş yankılar uyandıran bu söylemler daha sonraları çevre ülkelerden yoğun göçler alan Batı Avrupa ülkelerinin çokkültürlü yapılara dönüşmeleriyle oralarda da yaygınlaşmıştır. Tam asimilasyon denemelerine farklı kültürlerden gelen reddedici direnmeler sonucu bu denemelerin başarısızlığa uğraması, farklı kültürleri barındıran toplumların ahenkli bir şekilde varlıklarını devam ettirebilmesinin önkoşulu olarak çokkültürcü politikalara yönelinmesini doğurmuştur. Bunun sonucunda çokkültürlü toplumlarda farklı kültürlerin tanınması, eşit haysiyet politikalarının üretilmesi, farklılıklara hoşgörü ile yaklaşılması ve çoğu durumda da saygı gösterilmesi gerektiği (Taylor, 1996) yönünde yeni açılımlar ortaya çıkmıştır. Bu yeni açılımlar ABD, Kanada ve bazı Batı Avrupa ülkelerindeki çokkültürlü yapıların eğitim kurumlarında

* Cumhuriyet Üniversitesi, Öğretim Üyesi

yansıtılması yönünde gelişmelere yol açmıştır. Dolayısıyla çokkültürcü eğitim, Batı kültür geleneği tarafından üretilmiştir.

Bu yazıda öncelikle çokkültürcülüğün ne olduğu üzerinde durulacak ve sonra sırasıyla küreselleşme ve eğitim bağlantıları incelenecektir.

Çokkültürcülük nedir?

Çokkültürcülüğün ne olduğunu belirtmeden önce, çokkültürlülüğün ne olduğuna bakmak gerekir. Çokkültürlü bir toplumda *kimlik* ve *farklılık*, çokkültürlülüğü açıklamak için gerekli olan en önemli iki kavramdır. "Ben kimim?" sorusu bireylerin kendilerini tanımlamada ve yaşadıkları topluma ait olduklarını hissetmede çok önem taşıyan bir sorudur. Birey eğer bir toplum içerisinde verimli olacaksa, kendi potansiyelini ve kim olduğu bilincini geliştirmek zorundadır (Pike, 1969:178). Kimlik kavramı, başkalarını dışarıda tutmaya ve aynı kimliği paylaşan grup üyelerine "biz" duygusunu ve bilincini vermeye yarar. Pike, grup kimliklerinin, o grubun geçmiş kahramanlıkları, trajedileri, zaferleri ve yenilgileri sayesinde oluştuğunu ve grubu bir arada tuttuğunu belirtir. İşte bu şekilde "kimlik" ve onun bir sonucu olan "farklılık" kavramları çokkültürlü yapıları açıklayan temel araçlardır. Goldberg'in (1994:12) dediği gibi, çokkültürlülükle ilgili teorilerin temelinde işte bu kimlik ve farklılık kavramları yatmaktadır. Kimlikle ilgili bilinmesi gereken bir önemli nokta ise, bazı kimliklerin bireyler tarafından istense bile değiştirilmesinin imkânsızlığıdır (Goldberg, 1994:12). Yani, siyah ırka mensup bir kimse derisinin renginden dolayı hiç istemese bile, o kimliğinden kurtulamaz. Bu anlamda bazı kimlikler dış faktörler nedeniyle yapışkan özelliği gösterirler. Zenci birisi, bu kimliğiyle tanınmak istemese bile yapabileceği pek fazla bir şey yoktur çünkü diğer gruplar bu kimseyi zenci olarak görmeye devam edeceklerdir. İngiltere'de yapılmış bir doktora tezinin bulguları arasında bu durumla ilgili bir olaya yer verilmiştir. Pakistan'lı bir baba araştırmacıya şunları söylemiştir (Miah, 1998: 179):

5 yaşındaki kızım genellikle beyazların gittiği bir çocuk okuluna gitmeye başladığında, bunun kızım için daha iyi olacağını düşünmüştüm. Fakat yanlış yaptığımı anlamak uzun sürmedi. Bir gün, kızım eve ağlayarak geldi ve arkadaşlarının onu "Paki" ve "Blacky"(*) olarak çağırdıklarını söyledi. Ne olduğunu anlamamıştı fakat aynanın önünde durdu ve annesine "neden yüzümün rengini değiştiremiyorum?" diye sordu. Bu olaydan sonra kızım bazı zamanlar okula gitmek istemedi.

* *Paki* veya *Blacky* gibi adlandırmalar genellikle beyaz İngilizlerin Pakistan, Hindistan, Bengaldeş gibi ülkelerden gelen insanlarla alay etmek için kullandıkları kavramlardır. Burada *Paki*, Pakistanlı ve *Blacky* de deri renginin siyaha yakın olmasına işaret etmektedir.

Görüldüğü üzere, derisinin renginden dolayı alay edilen bu çocuk, ilerde Pakistanlı olma kimliğini reddetse bile, buna yaşadığı toplumdaki beyaz üyelerin bazıları tarafından izin verilmeyecektir.

Toplumlar genellikle homojen öğelerden oluşmuş bütünlükler değildir. Az ya da çok miktarda kendilerini farklı gören grupların sahip oldukları farklı kültürlerle bir toplum içerisindeki varlığı, çokkültürlü yapılanmaları oluşturmaktadır. Bu nedenle çokkültürlü durum, kısaca aynı ortamı paylaşan birden fazla farklı kültürün varlığından kaynaklanan bir gerçekliktir.

Çokkültürlülük, farklı kültürlerin bir arada yaşaması olunca çokkültürcülük de, bu farklı kültürlerin yaşaması ve yaşatılması için, bir toplumdaki farklı kültürleri temsil eden gruplara eşitlik arayışı şeklinde tanımlanabilir. Nitekim, Downey (1999), çokkültürcülüğün sosyal eşitliği vurguladığını belirtir.

Çokkültürcü söylemlerin ortaya çıkışı, daha öncesinde uygulanan asimilasyon denemelerinin başarısızlığa uğramasıyla doğrudan ilişkilidir. Bir çok farklı milliyet ve dolayısıyla da kültürden göçmenlerin kurduğu ABD’de 1960’lı yılların insan hakları hareketiyle oluşan çokkültürcü hareket çok geçmeden Kanada ve İngiltere, Fransa, Almanya, Hollanda gibi bazı Batı Avrupa ülkelerinde de kabul görüp uygulanmaya başlanmıştır. Burada vurgulanması gereken önemli bir nokta şudur: Batı Avrupa ülkeleri aslında azçok homojen ulus-devletler olarak kurulmalarına rağmen, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ekonomik gelişme sonucu çevre ülkelerden aldıkları yoğun göçlerle çokkültürlü yapılanmalara dönüşmüşlerdir (Joppke 1996: 451-453).

Sonuçta, çokkültürlü yapılar bir çok ülkenin gerçekliği olarak karşımızda durmaktadır. Çokkültürcü söylemler bu farklılıkların problem yaratıcı şeyler olmadığına, demokratik bir toplumda hoşgörünün gelişmesiyle ahenkli ve verimli bir toplumsal birliğin her zaman mümkün olduğunu belirtmektedirler. Gene de çokkültürlü toplumlarda kültürel farklılıkların yaşatılması ve günlük hayat içerisinde farklı kültürlere bağlı üyeler tarafından uygulanması sorunu büyük önem taşımaktadır. Parekh’e (1999) göre, iki çeşit kültürel hak vardır: Birincisi doğası gereği kolektif olup tüm topluluk tarafından uygulanır, ikincisi topluluğu ilgilendirse de bireyler tarafından uygulanır. Dolayısıyla iyi bir toplum bu her iki uygulamayı desteklemelidir. Parekh, çokkültürlü bir toplumda, farklı kültürel grupların kendi eğitim kurumlarını, müzelerini, spor kuruluşlarını kurup organize etmede özgür olmaları gerektiğini savunmaktadır. Ona göre, ana eğitim kurumları, azınlık dillerinin öğretimini, farklı tarih ve kültür eğitimini sadece azınlık mensuplarına değil fakat iki taraflı anlayışın gelişmesine katkıda bulunmak üzere tüm öğrencilere öğretilmesini sağlamalıdır. Eğer kamu için konan yasa ve

kanunlarda kültürel farklılıklar dikkate alınırsa, bütün vatandaşların fırsat eşitliğinden yararlanması ve istedikleri vasıfları kazanmalarına yardımcı olunur (Parekh, 1999).

Yine farklılıkların bir ülke sınırları içerisinde nasıl idare edilecekleri sorunu, ABD, İngiltere ve Almanya gibi merkez ülkeler açısından önemle üzerinde durulan bir diğer sorundur. Örneğin İngiltere’de işe almalarda azınlıklara eşit fırsat hakkı verildiğini göstermek üzere başvuru formlarında adayın etnik kimliği de sorulmakta ve bu yolla azınlık mensuplarının da eşit fırsat ve belirlenen kota benzeri bir yöntemle işe alınması sağlanmaktadır. ABD’deki benzer uygulama biçimine karşı çıkan Loury (1998), devlet politikalarının tamamen renk körü olması yönündeki yaklaşımlarını yetersiz bulmakta ve ırk ayrımcılığının çözümü için başka şeyler bulunması gerektiğini savunmaktadır. Ona göre, renk körü politikalar işe almalarda azınlık grupların elenerek ayrımcılığa uğramasına neden olurken, belli kotalarla azınlık mensuplarından insanların işe alınmasının ise başka bir ayrımcılık olduğunu ifade etmekte ve bu iki tür politikanın da işe yaramadığına dikkat çekmektedir.

Kısaca, çokkültürlülük bir ülke sınırları içerisinde birden fazla farklı kültürün birarada olduğu bir durumdur. Çokkültürcülük ise bu farklılıkları bir zenginlik olarak gören ve bunlara eşit muamele ve serbestlik verilmesini savunan bir söylemdir.

Çokkültürcülük ve Küreselleşme bağlantısı

Küreselleşme kavramı da çokkültürcülük gibi son zamanların popüler konularından biridir. 1960’larda ekonomik bağlamda kullanılan (Featherstone, 2001: 489’den akt: Kızılcılık, 2001: 2) bu kavram günümüzde politikadan psikolojiye, antropolojiden sosyolojiye bir çok alanda tartışılan bir konu haline gelmiştir (Martinez, 1998).

Küreselleşme ile ilgili literatür incelendiğinde, bazı yazarların küreselleşmeyi çok eski zamanlara kadar götürdüğü görülür. Örneğin, Mazrui (1999), küreselleşmenin tarihsel arkaplanında dört motoru olduğunu belirtir: Din, teknoloji, ekonomi ve imparatorluk. Din ögesinden yola çıkan Mazrui, küreselleşmeyi, Hıristiyanlığın imparator Konstantin’i M.S. 313 yılında Hıristiyan yaptığı tarihe kadar götürür. Ona göre tüm coğrafik keşifler (Vasco da Gama ve Christopher Columbus) küreselleşme yolunda atılmış adımlardan başka bir şey değildir.

Günümüzde kullanıldığı şekliyle küreselleşme, daha çok teknolojik gelişmelerin günlük hayata ve alışverişe uygulanmasıyla doğrudan ilişkilidir.

Şüphesiz iletişim ve bilgisayar teknolojisindeki gelişmelerin yardımı olmaksızın küreselleşme kendisine atfedilen işlevi yerine getiremez (Wishard, 1999). Teknolojik gelişmelerin coğrafi anlamda uzak olan yerleri, şirketleri ve insanları birbirine bağlaması elbetteki küreselleşmenin insanlar tarafından hissedilen halidir. Fakat bir çok yazarın kabul ettiği yönüyle küreselleşme aslında kapitalizmden ayrı düşünülemez. Eşdeyişle küreselleşme, kapitalizmin sadece yeni bir şeklidir (Martinez, 1998; Laxer, 2000; Kızılcelik, 2001) ve amaçlanan şey aslında teknolojinin yardımıyla küresel ürün, pazar ve müşteriler yaratmaktır (Kanter, 1999; Holton, 2000; The Economist, 20.05.2000).

Küreselleşmeyi kapitalizmin yeni bir şekli olarak görenlere yönelik alaycı bir eleştiri, Kaplan'dan (2000) gelir. Ona göre, sınırları olmayan bir dünyanın kapitalizm tarafından yaratılamayacağı fikri yaygınken, böyle bir dünya için hayaller kuran *sol*, şimdi bunun gerçekliğini idrak edince hemen sınırsız bir dünya fikrinine karşı sırtını dönmüştür.

Peki ama, tüm dünyayı teknolojinin yardımıyla saran küreselleşmenin kendisinden çok farklı olduğu izlenimi veren çokkültürcülükle ne ilişkisi olabilir? Çokkültürcü söylemler küresel bir toplum meydana getirmeyeceğine göre, küreselleşmeyle tam bir zıtlık içerisinde görülemez mi? Aslında ilk bakışta aralarında ilişki olmadığı düşünülse bile, kapitalizmin çokkültürcü söylemi destekleyerek kendisine direnen ülkelerde pazarlar yaratma eğiliminde olduğu iddiasıyla bu ilişki kurulmuş olur. Örneğin, Kızılcelik'e (2001) göre, küreselleşme, kapitalizmin yeni bir şekli olarak sömürüyü artırmak adına bir anlamda güçlü ve direngen olan ulus-devletlerin bu özelliklerini yok etmek için demokratikleşme ve insan hakları gibi konuları, çokkültürcü söylemleri destekleyerek bu ülkelerin karşısına çıkarmakta ve onlara yeni söylemlere paralel olarak içlerinde barındırdıkları farklı kültürleri tanıma ve farklılıkları hoş görme yönünde politikalar üretmeleri için dayatmalarda bulunmaktadır. Bu anlamda Kızılcelik'e göre küreselleşme, yeni dünya düzeni, yerelleşme, neo-liberalizm ve postmodernizm, kapitalizmle bağlantıları nedeniyle birbirinden ayrı düşünülmemesi gereken kavramlardır ve bu kavramlar birbirlerinin yerine geçebilirler. O halde, çokkültürcü politikalar da aslında kapitalizmin yeni yüzü olan küreselleşmeye hizmet için üretilmiş ve ulus-devletleri parçalamayı hedefleyen politikalar olmaktadır.

Aslında çokkültürcü olarak tanınan bilim adamları arasında da benzer bir ikilemin varlığı dikkat çekicidir. Bir yandan çokkültürcülerin büyük çoğunluğu azınlıkların güçlenerek kapitalizme ve onun araçlarına zarar vereceklerini düşünürken (Atherton ve Bolland 1997), diğer yandan sol kanattan olan Rieff çokkültürcülüğün kapitalizm için yeni bir araç olduğunu vurgular. Ona göre, örneğin çokkültürcülük mensuplarının farklı kültürlerin meydana

getirdiği sanat ürünlerinin eşit değerinde olduğunu savunması bu ürünleri pazarlayan şirketler için kutlanacak bir şey olmaktan başka bir şey ifade etmez. Ya da eğer farklı kültür ürünleri olan kitaplar bir eğitim kurumunda okutulacaksa, bunda kitap yayıncılarının ve satıcılarının ne türden bir zararı olabilir ki? (Rieff, 1993'ten akt: Atherton ve Bolland 1997)

Kızılçelik'in de savunduğu yaklaşım getirdiği mantıkla son derece tutarlı görünse de ilk bakışta iki farklı açmazın varlığı dikkat çekmektedir. Birinci açmaz, çokkültürcü politikaların uygulanmaya başladığı yerlerin çevre ülkeler olarak bilinen az gelişmiş ülkeler yerine ABD, Kanada ve Batı Avrupa ülkeleri olmasıdır. Çokkültürcü politikalar hayata koyan bu merkez ülkelerin kendi ulus devlet yapılarına zarar vermeye çalıştıkları yolunda bir sonuca götüren bu açmaz hayli tartışmalıdır. Çünkü, çokkültürcü politikaları hayata geçirmekle bu ülkelerin temel amacı hoşgörü ve saygıya dayalı ahenkli bir toplum yaratmaktır.

İkinci açmaz ise, çokkültürcü politikaların bir çok durumda demokrasileri de az gelişmiş olan çoğu çevre ülkelerde bunu hızlandırıcı bir rol oynayabileceğidir. Farklılıklara hoşgörünün geliştiği yapılarda toplumsal bütünlüğün aslında dağılmayacağı, tam tersine, belli bir ahenge kavuşacağı görüşü ile bu gelişmeleri kapitalizmin bir oyunu olarak düşünenler arasındaki fark işte bu ikinci açmazı doğurmaktadır. Gene de kesin bir sonuca varmak için daha çok erken olduğu ve var olan çokkültürcü uygulamaların şu ana kadar pekte verimli olmadığı unutulmamalıdır. Ne var ki, gelecekte demokratik bir ortamda barış içerisinde yaşamının tek yolu farklı ırk, etnik, din, cinsiyet, dil vb. kimliklere sahip grupların birbirlerine hoşgörü ile bakmayı başardığı durumlar olacağı tartışılmazdır.

Çokkültürcü eğitim

Çokkültürcü eğitim, geçmişleri, cinsiyetleri, sınıfları, ırkları ve etnik kimlikleri ne olursa olsun bütün öğrenciler için eşit fırsatlar sunmayı hedefleyen bir eğitim reformu hareketidir (Banks 1989'dan aktaran: Bainbridge, Pantaleo ve Ellis, 1999). Bu noktada çokkültürcü eğitim, etnik ve dinsel gruplar, cinsiyet, sorunlu ve özel ilgiye ihtiyaç duyan çocuklar ve vatandaşların yaşam standartlarını etkileyen ve yükselten diğer önemli konularla ilgili bir eğitim işlemi olarak ele alınabilir (Finazzo, 1997'den akt: Bainbridge, Pantaleo ve Ellis, 1999).

Bu açıklamalarda dikkat çeken iki nokta vardır; ilki bütün farklı gruplara eğitimde eşit fırsatlar sunmak ve diğeri de bütün farklı grupların üyelerinin yaşam standartlarını yükseltmektir.

Çokkültürcü eğitim sisteminin oluşabilmesi için ilk koşul, öğretmenlerin tüm dünyadaki kültürel farklılık ve benzerlikleri kabul edip saygı göstermeleridir. Bu yolla öğrencilerin hem kim oldukları ve farklılıkları konusunda güçlü bir bilince sahip olacakları ve hem de küresel toplum içerisindeki diğer farklı kültürler konusunda bilinçlenebilecekleri umulmaktadır (Bainbridge, Pantaleo ve Ellis, 1999). Burada saygı gösterme ve hoşgörü kavramları farklı şeyleri içerir. Nitekim hoşgörü ve saygı kavramlarının farklı şeyler olduğunu belirten Gutman (1996: 39) bu farklılığın bilinerek bu kavramların kullanılması gerektiği üzerinde durmaktadır. Ona göre, kültürel farklılıkların her yönüne hoşgörü gerekse bile saygı duymak gerekemeyebilir. Örneğin ırkçılık ve Yahudi karşıtlığı saygı gösterilmemesi gereken bir kültürel oluşum iken hoşgörülmesi gereken bir şeydir. Hoşgörü, farklılıkların en uç noktasına kadar ulaşsa da onu sınırlayan en önemli koşul, bireyleri tehdit etmemesi ve görülebilir doğrudan zararlara yol açmaması koşuludur. Bu konuda *Association for Supervision and Curriculum Development* tarafından benzer bir değerlendirme yapılmaktadır. Buna göre, öğretmenlerin öğrencilere öğrettiği çeşitli kültürlerin hepsinin birden saygı ve anlayışla karşılanmaması gerekir. Eğer böyle bir şey gerçekleşirse, öğretmenler postmodernistlerin temel sloganı olan ve özellikle Nietzsche ve Feyerabend (1989)'in çalışmalarında öne çıkan "her şey gider" (anything goes) gibi bir açmaz düşer ki, o zaman öğrenciler için Nazi uygulamaları bile Hitler kültürünün bir dışavurumu şekline dönüşür. (*Association for Supervision and Curriculum Development*, 1993'ten akt: Atherton ve Bolland 1997).

Çokkültürcü eğitim şu özellikleri taşımaktadır (Gay, 1997):

- a- Çokkültürcü eğitim, öğrencilere kesin doğrulara ve önyargılara meydan okuyabilmeleri için gerekli olan eleştirel düşünür ve sosyo-politik analistler olmalarına yardımcı olur.
- b- Çokkültürcü eğitim, demokrasi arayışına benzer şekilde toplumun yeniden yapılandırılması ve transformasyonunda yol göstericidir. Yani Amerika'daki bütün farklı kültürlerin yaklaşımları, deneyimleri ve katkılarını içeren sosyo-yurttaş merkezi-yeni sosyal düzen-kurulması için gayret gösterir.
- c- Demokrasi ve çokkültürcülük ulaşılması hedeflenen önemli konulardır fakat daha tam anlamıyla tamamlanmamışlardır. Tamamlamak için verilen savaş diyalektik bir savaştır ve birinin tamamlanması diğerinin de tamamlanmasına katkıda bulunacaktır. Eşdeyişle, çokkültürcülüğü demokrasiden, demokrasiyi çokkültürcülükten ayrı düşünemeyiz.

Peki ama bu çerçeveden ayrı düşünülemez olan çokkültürcü eğitim nasıl başarılacaktır? Dahası böyle bir eğitimin gerçekten bir şansı var mıdır? Bu konuyla ilgili literatür incelendiğinde aslında tam netleşmemiş bir durumun varlığı karşımıza çıkar. Bir yanı sıra dikkat çekici bir şey, çokkültürcü eğitimle örneğin Amerika'da amaçlanan şeyin aslında öğrencilere Amerika

dışındaki kültürleri öğretmek ve onları daha fazla bu kültürler hakkında öğrenmeye teşvik etmektir. McDougall'ın 1999'da yayınlanan "Multiculturalism in History: Merits And Perils Of Teaching Cultures" (Tarihte Çokkültürlülük: Kültürleri Öğretmenin Faydaları ve Tehlikeleri) makalesi bu durum için güzel bir örnektir. McDougall, bu yazısında; çokkültürcü bir eğitimin hem iyi hem de kötü yönlerine dikkat çekmekte ve böyle bir eğitimle öğrencilere önyargıların da ulaştırılabileceği tehlikesinden söz etmektedir. Farklı kültürler konusunda eğitimcilerin işlerinin uzmanları olması gerektiğini vurgulayan McDougall, şimdiye kadarki programlarda farklı kültürlerin Amerika'da hep bir Batılı gözüyle yapıldığını ifade etmektedir. Dolayısıyla, farklı bir kültürü öğreten öğretmen aslında çok zor bir görev üstlenir; kendi önyargılarını işe bulaştırmamak ve o kültürden öğrencileri rencide etmemeye çaba göstermek. Çokkültürcü eğitimi bu şekilde değerlendirse de, Amerika ve diğerleri ayrımıyla bir yerde ABD'nin çokkültürlü yapısına ters düşen McDougall, sonunda çokkültürcü eğitim önünde eski eğitim tarzının eğildiğini bildirmektedir.

Amerika'daki çokkültürcü eğitim bir kaç safha geçirmiştir. Bu safhaların ilki 1960'lı yıllarda "insan hakları" hareketinin bir sonucu olan etnik çalışmalarıdır. Bu safhada amaçlanan başlıca şey, Afrikalı-Amerikalı öğrencilere kendi tarih ve kültürlerini öğretmektir. Bu yolla öğrencilerin daha iyi gelişecekleri varsayılmıştır. Bu safha diğer azınlık grupların (Meksikalı-Amerikalılar, Porto Riko'lu-Amerikalılar, Asyalı-Amerikalılar) katılımını da içermektedir. Bu ilk safha kısa süre sonra kendisini çoklu etnik eğitime bırakmış ve bu da çokkültürcü eğitime dönüşmüştür. Bu dönüşümün temel nedeni "etnik çalışmalar" hareketinin azınlık öğrencilerinin ihtiyaçlarını karşılamadaki yetersizliği olarak açıklanmaktadır. Çokkültürcü eğitime dönüşümün temel amacı kısaca bütün okullarda yapısal ve sistemsel değişimler gerçekleştirebilmektir. Şu an içinde bulunulan safha, çokkültürcü eğitimin dördüncü safhası olup temel amaç birbirleriyle ilişkili değişkenlere sahip ırk, sınıf ve cinsiyet konularında teori, araştırma ve pratiklerin gelişimini sağlamaktır. (Kaltsounis, 1997)

Kaltsounis (1997), çokkültürcü eğitimin sadece farklılıklara odaklanarak bunları öğrencilere öğretmesinin çokta işe yaramayacağını iddia eder. Ona göre çokkültürcü eğitim, Amerika'da bunu son 20-25 yıl içerisinde zaten gerçekleştirmiştir. O halde şimdi bu farklılıklar dünyasının bir adım ötesine gidilmeli ve bütün farklılıkların korunacağı ve birbirleriyle uyum içerisinde yaşayabilecekleri ortamlar yaratılmalıdır. Bunun tek yolu, farklı kültürden insanların aynı yerleşim birimlerinde birbirleriyle karışarak yaşamaları ve daha iyiye gidebilmek amacıyla bulunmak için yoğun bir çaba göstermeleridir. Çokkültürcü eğitim bu anlamda eskiden yaptığı gibi sadece

ezilmekte olan azınlık grupları içermek yerine toplumdaki herkesi içermelidir (Kaltsounis, 1997).

Çokkültürcü eğitimin her zaman istenen ve hedeflenen bir şey olmadığını ve aslında böylesi bir eğitimin karşıtlarının bunu engellemek için farklı görüşler ürettikleri bilinmektedir. Gutman (1996:32-33), eğitim kurumlarında verilmekte olan bazı derslerin içerik olarak değiştirilerek çokkültürlü yapıya cevap verebilecek duruma getirilmesiyle ilgili tartışmalarda iki tarafın varlığından söz etmektedir. Bunlardan birincisi "özcüler" diğeri de "yapıçözümcüler"dir. Özcüler, bazı derslerde okutulan eski yapıtların değiştirilmemesi gerektiğini, çünkü değişmesi durumunda eski zamanların gerçeklerinin ve anlayışlarının kaybolup gideceğini savunurlarken, yapıçözümcüler buna karşı çıkmakta ve özcülerin korumaya çalıştıkları şeyin aslında eskiden beri süregelen değişik kültürleri ve kimlikleri (Afrikalı-Amerikalılar, Kadınlar, İspanyollar, Asyalılar, Yerli-Amerikalılar vb.) karalama ve dar kafalılığın devamı olduğunu iddia etmektedirler.

Gutman'a göre (1996: 34), bu iki taraf arasında olabilecek bir uzlaşımın önünde duran en önemli engellerden birisi, klasiklerin özellikle Platon ve Aristoteles'in yapıtlarının değişmez ahlaksal ve siyasal gerçeklerin, insan doğasının gerçeklerinin anahtarını içerdiği yolunda, bazı özcüler tarafından savunulan inançtır. Bu inanç kaba çizgileriyle şöyledir: İnsan doğasının en yüksek biçimi Atina'da neyse, Amerika'da da odur; entelektüel erdemlerin en son kusursuzluk ölçüsünde işlenmesiyle insan doğasında en yüksek düzeye ulaşma amacına sadık kalacaksa, yüksek öğrenimin içeriği de aynı olmalıdır.

Çokkültürcü eğitim düşüncesini daha yakından inceleyebilmek için bu konunun lehinde ve aleyhinde olan görüşlere kısaca değinmek yararlı olacaktır. Çokkültürcü eğitim yanlısı görüşler bu konuda değişik düşünceler ve yaklaşımlar ortaya koymaktadırlar.

Kim ve Ashmore'e göre (1999), çokkültürcü bir eğitim süreci "biz" ve "diğerleri" arasındaki mesafeyi azaltacak bir paradigma sunar. Bugünün dünyasında gençleri eğitmede, eğitimciler mutlaka çokkültürel bir yaklaşım kullanmalıdırlar. Kültürel farklılıkları, aralarında ırkçı çatışmalar yaratmadan anlamayı ve hoşgörüyü destekleyecek entelektüel modellerin bulunması zorunludur. Bainbridge, Pantaleo ve Ellis (1999) ise, ilkokullarda çokkültürlülüğe yönelik tavırları açıklamaya yönelik az sayıda yapılmış araştırma sonuçlarına yer vermektedirler. Bu araştırmalar arasında Aboud'un 1988'de yaptığı çalışma sonucuna göre, çocukların farklılıklara karşı tutumları çok önemli olaylar olmadıkça sabit kalmaktadır. Wham, Barnhart, ve Cook'un 1996'daki araştırmasına göre, çokkültürlü hikaye ki-

tapları okutulan çocuklar farklılıklara karşı en olumlu tutum geliştirenlerdir. Yazarlara göre, tutumların değişmesi çok güç olsa bile, literatür, bireylerin diğerlerinin yaşantılarını paylaşmaya ve bir anlamda çokkültürlülüğü anlamaya yönelik bir araç olabilmektedir. Dozier'e (1997) göre, Amerikan okullarında çokkültürlülükle ilgili yapılması gereken ilk şey, öğrencilere Amerikan ulusunu eşsiz yapan tek şeyin çok büyük miktardaki kültürel farklılıklar olduğudur. Bazı karşı görüşlere rağmen, Dozier, bu kültürel farklılıkları Amerika'nın güçsüzlüğü değil gücü olarak ele alır. Dolayısıyla çokkültürlülük, Amerika için problem olmak yerine eğitim için kullanılabilir bir kaynak görevi üstlenir. Her farklı bir kültüre sahip öğrenci, bu çokkültürlülüğe kendi değer ve geleneklerini getirerek katkıda bulunur ve aslında Amerikalıların ufkunu genişletir. Bu sayede, çokkültürcü bir eğitimden beklenmesi gereken şey, aslında öğrencilerin kültürel farklılıkları problem alanları olarak değil, değerli ve övünülecek şeyler olarak öğrenmesidir.

Çokkültürcü eğitim karşıtlarından Jackson, kamu görevi yapan okulların etnik farklılıklar yerine ortak değerleri ve gelenekleri öğretmesi gerektiği üzerinde durur. Ona göre elbetteki herkesin ailesiyle ve aldığı kültürel mirasla övünmeye hakkı vardır fakat etnik farklılıkların korunması ve devamı okullardan çok sinagogların, kiliselerin, müzik festivallerinin ve yemekli toplantıların görevidir. (Jackson, 1993'ten akt: Lawrence, 1997) Saul Below, olaya daha farklı yaklaşarak, "Zulular, bir Tolstoy çıkardıkları zaman onu okuruz" (akt: Taylor, 1996:55) şeklinde bir argüman ileri sürerek, dünya üzerindeki farklı kültürlerin birbirleriyle eşit olamayacağını savunur ve farklı kültürleri yadsır.

Atherton ve Bolland (1997) ise, çokkültürcü eğitimle ilgili bir soruna işaret ederler. Onlara göre, bazılarının ifade ettiği etnik grupların daha geniş bir toplumsal bağlamda katılımlarını sağlamak için kendi ayrı kimliklerini geliştirmeleri fikri tartışmaya açıktır. Çünkü, böyle bir kimliğin gelişiminin nerede son bulacağı ve sivil topluma katılımda ortak zeminin nerede başlayacağı muğlak şeylerdir. Farklı kimliklerin uç noktaları, bireyleri daha geniş toplumsal kimliklere yöneltmeyeceği gibi sosyal sorunları çözmede toplumsal bir sorumlulukta yüklenmeyecektir.

Gutman (1996: 38), çokkültürcü eğitimle ilgili daha çok işin mümkün olup olmadığı noktasında odaklanmaktadır. Ona göre, ne kadar uğraşılırsa uğraşılırsın, sonuçta bir üniversite programının bütün kültürleri temsil etmesi olanaksızdır.

Çokkültürcü politikalara ve eğitim anlayışlarına karşı çıkan düşünürler çokkültürcülüğün aslında birleştirici değil tam tersine parçalayıcı etkisine dikkat çekmektedirler. Bu düşünürlerin ortak noktası etnik grupların ve

azınlıkların bir çok ülkede sorunlara yol açtığıdır. Kanada'nın %25'ini oluşturan Fransız asıllı azınlığın, çokkültürcü politikaların uygulanmasıyla Quebec'te Fransızca dışında başka bir dil kullanımını yasaklaması yoluyla Kanada'nın dağılacağı endişesi, Eski Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkan etnik çatışmalar, Hindistan, Yugoslavya, Etyopya, Endonezya, Nijerya, Sri Lanka, Burma ve hatta Batılı gelişmiş ülkelerden İngiltere, Fransa, Belçika ve İspanya'nın etnik gruplarla içinde bulunduğu sıkıntılı durum hep çokkültürcülük aleyhine gösterilen örneklerdir (Waever vd., 1993; Schlesinger 1991'den akt: Lawrence, 1997).

Çokkültürcü eğitim, 1960'lı yıllardan beri başta ABD ve Kanada olmak üzere bir çok Batı Avrupa ülkesini ve giderekte çokkültürlü toplumsal yapılar sahip diğer bazı ulusal devletleri yakından ilgilendirmektedir. Çokkültürcü eğitimle ilgili endişeler elbetteki göz ardı edilemez. Bu anlamda farklı etnik grupların farklılıklarının yaşatılmasına izin vermek ilk anda bir ülkede sistemin çözüleceği gibi bir endişe uyandırmaktadır. Buna ek olarak, farklı etnik gruplar sanılanın aksine birden ortaya çıkmış yapılanmalar değildir. Uzun bir tarihsel miras ve büyük olayları paylaşan kültürel yapılanmalardır ki, tarih içerisinde "ötekiler" olarak gördükleri farklı gruplarla çoğu zaman mücadele ve çatışma içerisinde olmuşlardır. Yukarıda çokkültürcü eğitim yanlılarının bahsettikleri hoşgörü ve anlayış ortamlarının kurulmasında büyük rol verilen çokkültürcü eğitimin bunu gerçekten başarabileceği, tarihsel derinliğinde sürekli çatışma içinde bulunan gruplar için son derece tartışmalı bir konudur. Amerika'da neredeyse 40 yılı bulan bu yönlü çalışmaların siyahlarla beyazlar arasında gerçekten hoşgörü yaratıp yaratmadığı şüpheli bir konudur. Peki ama bütün bu geçmişten kaynaklanan çatışmalar ve etnik grupların birbirlerine olan tahammülsüzlüğü daha ne kadar devam edecektir? Bunu önlemenin ve çokkültürlü toplumları ahenkli birer yapılanmalara dönüştürmenin yolu nedir? Çözüm bütün bu karmaşıklıklara rağmen gene de çokkültürlülüğün bir ülke için kültürel bir zenginlik olduğunun öğretilmesinde yatmaktadır. Yukarıda Gay'in de belirtmiş olduğu gibi, çokkültürcülük ve demokrasi birbirine paralel şeylerdir. Eğer çokkültürlü bir ülkede demokrasiden söz edilecekse bunun önkoşullarından birisi farklı kültürlere hoşgörü ve anlayışın gelişmesi ve bu farklılıkların devam ettirilmesinin sağlanmasıdır. Geçmiş örneklerin çok net olarak gösterdiği şey tam asimilasyon ya da zorla asimilasyonun hiç bir zaman işe yaramadığı ve ülkeleri çözüme götüreceğine daha derin sorunların içine çektiğidir.

Sonuç

Çokkültürcü eğitim, karşıt görüşte olanların ciddi eleştirilerine rağmen, çokkültürlü toplumsal yapılara sahip ülkelerde önemle ele alınması gereken

konulardan birisidir. Başlangıçtan beri çokkültürcü eğitimden beklenen şey, toplumda farklı kültürler arasında bir hoşgörü ve anlayış ortamını sağlayarak ahenkli ve üretken bir toplumsal yapıya dönüşümün sağlanmasıdır. Çokkültürcü eğitime karşıt görüşte olanların ileriye sürdükleri en önemli görüş, bunun toplumsal bütünlüğü parçalayıcı etkisidir. Burada unutulmuş önemli bir şey vardır. Yüzyıllar boyunca büyük bir ısrarla uygulanmaya çalışılmış olan asimilasyon ve zorla asimilasyon uygulamalarının neden başarısız olduklarını bu yazarlar açıklamaktan kaçınmaktadırlar. Onlara sorulması gereken sorular şunlar olmalıdır: Zorla asimilasyonla Kanada'daki Fransız kökenli insanlar bugün olduklarından daha az mı Fransız olduklarının bilincinde olurlardı? Veya Amerika'daki Asya, Meksika, Afrika ve diğer ülke kökenli gruplar asimile edilebilirler miydi? Zorla asimilasyon etnik çatışmaların çözümü olabilir miydi? Asimilasyon teorilerinin hiç bir işe yaramadığının geçte olsa 1960'lara gelindiğinde çoktan anlaşılması olduğu bilinen bir gerçek olduğuna göre, çokkültürcü eğitim ve politikaların sonuçları hakkında kesin hükümlere ulaşmak için çok erken olduğu bir gerçektir. Şu an sonuçları net olmasa bile, çokkültürlü toplumsal yapılardaki etnik farklılıklardan kaynaklanan yüksek tansiyonun ve gerilimin çözülmesi için çokkültürcü politikalar dışında bir çözüm önerilmemesi hiç değilse sorunun çözümünde şimdilik tek olarak görülen bu yaklaşım üzerinde daha da durulmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Atherton, R. Charles ve Bolland, A. Kathleen, (1997), "The Multiculturalism Debate And Social Work Education: A Response To Dorothy Van Soest", *Journal of Social Work Education* [iç.], Winter97, Vol. 33 Issue 1, s.143-150.
- Bainbridge, M. Joyce, Pantaleo, Sylvia and Ellis, Monica, (1999), "Multicultural Picture Books: Perspectives From Canada", *Social Studies*, [iç.], Jul/Aug99, Vol. 90 Issue 4, s.183-188
- Downey, J. Dennis, (1999), "From Americanization To Multiculturalism: Political Symbols And Struggles For Cultural Diversity In Twentieth-Century American Race Relations", *Sociological Perspectives*, [iç.], Summer99, Vol. 42 Issue 2, s.249-278.
- Dozier, Therese Knecht, (1997), "Using Our National Diversity As An Educational Resource", *Social Studies*, [iç.], Nov/Dec97, Vol. 88 Issue 6, s.252-255.
- Feyerabend, Paul, (1989), *Yönteme Hayır: Bir Anarşist Bilgi Kuramının Ana Hatları*, Çev. Ahmet İnam, Ara Yayınları, İstanbul.
- Gay, Geneva, (1997), "The Relationship Between Multicultural And Democratic Education", *Social Studies*, [iç.], Jan/Feb97, Vol. 88 Issue 1, s.5-10.
- Goldberg, David Theo, (1994), "Introduction: Multicultural Conditions", *Multiculturalism: A Critical Reader*, [iç.], David Theo Goldberg (ed.), Basil Blackwell, Oxford, s.1-45.
- Gutierrez, Ramon A., (1994), "Ethnic Studies: Its Evolution in American Colleges and Universities", *Multiculturalism: A Critical Reader*, [iç.], David Theo Goldberg (ed.), Basil Blackwell, Oxford, s. 157-168,

- Gutmann, Amy, (1996), "Giriş" **Çokkültürcülük** [iç.], Amy Gutmann (ed.) Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.23-41.
- Holton, Robert, (2000), "Globalization's Cultural Consequences", **Annals of the American Academy of Political & Social Science**, [iç.], Jul2000, Vol. 570, s.40-52.
- Joppke, Christian, (1996), "Multiculturalism and Immigration; A Comparison of the United States, Germany, and Great Britain", **Theory and Society**, [iç.], Vol. 25 No.4, s.449-500.
- Kaltsounis, Theodore, (1997), "Multicultural Education And Citizenship Education At A Crossroads: Searching For Common Ground", **Social Studies**, [iç.], Jan/Feb97, Vol. 88 Issue 1, s.18-22.
- Kanter, M. Rosabeth, (1999), "Global Competitiveness Revisited" **Washington Quarterly**, [iç.], Spring99, Vol. 22 Issue 2, s.39-58.
- Kaplan, F. Lawrence, (2000), "Meanwhile On The Left...", **National Interest**, [iç.], Spring2000 Issue 59, s.151-156.
- Kızılcıkelik, Sezgin, (2001), **Küreselleşme ve Sosyal Bilimler**, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Kim, Simon and Ashmore, Pamela, (1999) "Effects Of A Hands-On Multicultural Education Program: A Model For Student Learning", **Social Studies**, [iç.], Sep/Oct99, Vol. 90 Issue 5, s.225-229.
- Laxer, Gordon, (2000), "Surviving The Americanizing New Right", **Canadian Review of Sociology & Anthropology**, [iç.], Feb2000, Vol. 37, Issue 1, s.55-75.
- Lawrence, J. Vanessa, (1997), "Multiculturalism, Diversity, Cultural Pluralism...", **Journal of Black Studies**, [iç.], Jan97, Vol. 27 Issue 3, s.318-333.
- Loury, C. Glenn, (1998), "The Hard Questions: Color-Blinded", **New Republic**, [iç.], August 17 & 24, 1998, Vol. 219 Issue 7/8, s.12.
- Martinez, Ruben O.,(1998), "Globalization And The Social Sciences" **Social Science Journal**, [iç.], Vol. 35 Issue 4, s.601-613.
- Mazrui, A. Ali, (1999), "Globalization And Cross-Cultural Values: The Politics Of Identity And Judgment", **Arab Studies Quarterly**, [iç.], Summer99, Vol. 21 Issue 3, s.97-109.
- McDougall, A. Walter, (1999), "Multiculturalism in History: Merits And Perils Of Teaching Cultures", **Orbis**, [iç.], Fall99, Vol. 43 Issue 4, s.599-604.
- Miah, Muhammed Elias, (1998), **The New Youth Movement of the Bangladeshi Community in the East End of London**, Unpublished Ph.D. Thesis, Department of Sociology, University of Surrey, Guildford, England
- Parekh, Bhikhu,(1999), "Common Citizenship In A Multicultural Society" **Round Table**, [iç.], Jul99 Issue 351, s.449-460.
- Pike, Fredrick B. (1969), **Latin American history : Selected Problems; Identity, Integration, and Nationhood**, Harcourt Brace, New York.
- Taylor, Charles, (1996), "Tanınma Politikası", **Çokkültürcülük**, [iç.], Amy Gutmann (ed.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.42-84.
- The Economist**, 05/20/2000, Vol. 355 Issue 8171
- Waever, O., vd., (1993), **Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe**, Pinter Publisher, London.
- Wishard, D. Van, (1999), "Globalization: Humanity's Great Experiment", **Futurist**, [iç.], Oct99, Vol. 33 Issue 8, s.60-61.